

LOLLIDE INSTITUUT

Viktor Nekipelov

Tõlgitud väljaandest: Виктор Некипелов. ИНСТИТУТ ДУРАКОВ. Документальная повесть "Институт дураков" и избранные стихотворения – Барнаул: "Помощь пострадавшим от психиатров", 2005.

Опубликовано с любезного согласия Нины Некипеловой (Комаровой) 22 декабря 2003 г.

Tõlkija: Viktor Niitsoo

Sisukord

AUTORILT	4
KROPOTKINI PÕIKTÄNAV 23	6
„NEKIPELOV, KOOS ASJADEGA!“	7
KOHTUPSÜHHIAATRIA INSTITUUT	9
APELSINIKOORED	10
PSÜHHIAATRILISE EKSPERTIISI SKEEM	11
ROHELINE KANNUKE	12
EKSPERTIISI MÄÄRAMISE ALUSED	13
TERVIST, HULLUD!	14
LÕUNASÖÖK	16
„LOLLID SÖÖVAD PIRUKAID“	17
ESIMENE ÖÖ. KOMISJON	19
INSTITUUDI STRUKTUUR	21
„ŠEIK-ANTIKOMMUNIST“	22
OSAKONNA STRUKTUUR	25
4. OSAKONNA PLAAN (skeem)	27
ESIMENE JUTUAJAMINE ARSTIGA. LJUBOV JOSSIFOVNA	28
PÄEVIKUST. 21. JAANUAR 1971	29
EKSPERTIISIALUSED ZEKAAD	30
PÄEVAKORD	32
ÕPETAJA TAŠKENDIST	34
VÕITLUS TÄITESULEPEA EEST	38
OLME. 1. PEATÜKK	40
KUI PALJU MAKSAB HIINA VIISA?	41
OLME. 2. PEATÜKK	43
AKEN MAAILMA	44
ARSTIDE TEADUSLIK TUFTAA	45
SAŠA SOKOLOV JA TAAT NIKUIKO	47
KAOTUSED JA KOHTUMISED	50
REPRESSIOONID	52
„KURI POISS“ VITJA JATSUNOV	54
PIMEKAMBER	56

UURINGUMEETODID. I PEATÜKK: „OBJEKTIIVSED“ MEETODID	58
TEINE KOHTUMINE ARSTIGA	59
PSÜHHOLOOGILINE UURING	61
UURINGUMEETODID. II PEATÜKK: „SUBJEKTIIVSED“ MEETODID	63
„LÄMBUDES ÕNNEST, VALGUSEST...“ (I. I. ROZOVSKI)	66
PÄEVIKUST. 10. VEEBRUAR 1974	70
MIS ON RAHA? (V. ŠUMILIN)	71
MU VENNAD – KRIMKAD	73
LUBATUD JA LUBAMATUD MEETODID	75
KOHTUMINE LUNTSIGA	78
„KOMISJONID“ JA „ALAMKOMISJONID“	80
KOMISJON. 18. VEEBRUAR 1974	81
KES KUHU. VÄLJAKIRJUTAMISE PÄEVAD JA TÄHTAJAD	83
PALATIS. IGORI SÜNNIPÄEV	84
MAIKL, TAIMEDE KÄSKIJA	86
„PÜHALT JA PUHTALT...“ OSAKONNA ARSTID. D. R. LUNTS	87
SANDARMIPOLKOVNIK POLOTENTSEV...	89
„PÜHALT JA PUHTALT...“ OSAKONNA ARSTID. J. L. LANDAU JA M. F. TALPE	91
PROTESTIAVALDUS. NELJAS VESTLUS ARSTIGA	93
ÄNGISTUS. VAIDLUSED POLOTENTSEVIGA	97
„PÜHALT JA PUHTALT...“ OSAKONNA NOOREMARSTID	99
MINU MEFISTOTELES. TEINE PEATÜKK POLOTENTSEVIST	100
MEDITSIINIÕED	103
AGA MIS SIIS, KUI?..	105
PÕETAJAD	106
JALUTAMINE. HAIGUS	108
VERTUHHAID	110
PÄEVIKUST. 10. MÄRTS 1974. A. PÜHAPÄEV	112
„LUULUDE“ TÜÜBID	113
12. MÄRTS 1974. A. VIIMANE KOMISJON	115
KUIDAS IKKAGI KASSIITADA?	116
POLIITILISTE OLUKORD. KAS SÜÜDI ON ARSTID?	118
NAASMINE KURISTIKKU	121
XXI SAJANDI INIMENE	122
MÄRKUSED	124

AUTORILT

Arreteeriti mind 11. juulil 1973 Vladimiri oblasti Kameškovo linnas süüdistatuna nn nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvustavate teadvalt valede väljamõeldiste levitamises (Vene NFSV KrK § 190¹), aga tegelikult teisitimõtlemites, omakirjastuse koostamises ja levitamises, kodanikuprotestis inimõiguste rikkumise ning peamiste demokraatlike õiguste puudumise vastu NSV Liidus.

Enne seda olin alates 1. septembrist 1972 koos Moskva bioloogi S. G. Mjuge, tema naise K. M. Velikanova, geoloog M. N. Landa jt-ga kahtlustatavana eeluurimise all Moskva linna prokuratuuri poolt läbiviidavas kriminaalasjas Ent hiljem eraldati mind mingite Moskva linnaprokuratuuri ja KGB manöövrite tagajärjel sellest grupist ja arreteeriti oma elukohas.

Minu „kriminaalasja“ menetles Vladimiri oblasti prokuratuur. „Kuritegelike episoodidena“ inkrimineeriti mulle järgmised asjad:

1. Mõne „laimava“ luuletuse kirjutamine;
2. Kirjutise „Meie üle tahetakse kohut mõista – mille eest?“¹;
3. „Laimava raamatu“ (mida polnud veel kirjutatud!) kavandi mustand; raamatule pani eeluurimine ise pealkirja – „Viha raamat“²;
4. Ühele mu tuttavale Jooksvate sündmuste kroonika eksemplari andmine.

Üle kümne kuu kestnud eeluurimise ajal viibisin Vladimiri vanglates nr 1 ja nr 2, aga samuti lühikest aega Butõrka vanglas Moskvast. Kuna minu suhtes tehti katse rakendada psühhiaatrilisi repressioone, andsid Vladimiri psühhiaatrid teenistusvalmilt hinnangu mul niinimetatud „loiult kulgeva skisofreenia“ võimaliku olemasolu suhtes ja mind suunati statsionaarsele uuringule Moskva üldtuntud Serbski-nimelisse instituuti, kus viibisin alates 15. jaanuarist kuni 15. märtsini 1974.

Ma ei tea, mis segas võime seda katset edukalt lõpule viimast. Arvatavasti see, et sattusin Serbski instituuti nende jaoks ebasoodsal ajal: läänes olid vallandunud aktiivsed protestid NSV Liidus praktiseeritava psühhiaatria kasutamise vastu teisitimõtlejate mahasurumise vahendina. Nähtavasti võimud lihtsalt pelgasid veel üht intsidenti. Nii või teisiti, aga pärast kaks kuud kestnud „uuringuid“ tunnistati mind vaimselt terveks ja 16.-21. maini 1974 toimunud kohtuprotsessil mõisteti mind Vladimiri oblasti kohtu poolt kaheks aastaks üldrežiimiga vangilaagrisse. Selle vangistuse kandsin ma jäledas krimkalaagris, mis asus Vladimirist 8 km kaugusel asuvas Jurjevetsi asulas, kust vabanesin 11. juulil 1975.

Käesolevad ülestähendused puudutavad vaid üht etappi mu GULAGi epopöas, lühiajalist, ent iseloomulikku – viibimist Serbski nimelises instituudis.

Püüdsin jutustada kõigest, mida nägin selles huviäratavas tundmatusega ümbritsetud asutuses, mis kujutab endast omapärast hübriidi nõukogude terrorismüsteemist ja meditsiinist. Olen olevaatesse lülitanud nii olmeüksikasju kui ka jutustusi inimestest, keda kohtasin nende hämmastavate seinte vahel.

Mõistagi kannatavad mu ülestähendused kahetsusväärse ebatäiuslikkuse all, sest viibisin instituudis mitte reporter-ajakirjanikuna, vaid tavalise käsist ja jalust seotud igasuguste õigusteta ekspertiisialuse zekaana³. Ma ei suutnud peaaegu midagi jutustada instituudi struktuurist ja töökorraldusest. Ma ei suutnud nimepidi nimetada isegi kõiki oma osakonna arste, kuna instituudis varjatakse seda hoolikalt. Ent midagi ma ikkagi nägin ja mõistsin.

¹ Originaalis „Нас хотят судить – за что?“. Siin ja edaspidi tõlkija märkused.

² Originaalis „Книга гнева“.

³ Zekaa (vn зек, заключенный, kroonulühend ЗК) – Eesti poliitvangide kõnepruugis vahialune, vang.

Niipalju kui mulle on teada, ei leidu meie tsensuurivabas kirjanduses (vahest peale P. G. Grigorenko „Hullumeelse mõtteid“⁴, vendade Medvedjevite „Kes on hullumeelne?“⁵ ja veel mõne lühiülevaate) piisavalt ülevaateid Serbski-nimelise instituudi kohta, ehkki huvi selle kurva kuulsusega asutuse vastu on muidugi suur. Nii et võib-olla mu ülestähendused täidavad mingil määral seda vajakut, aga, mis peamine, innustavad tegudele mõne palju pädevama ja kogenuma. Nii ma oma tööd võtangi – nagu osa prof Serbski-nimelise Moskva instituudi, GULAGi ühe kõige kurjakuulutavama tsitadelli, kus valitseb ülim õigusetus ja sooritatakse kontrolliväliseid katseid kaitsetute arestandiajude kallal, kollektiivsest avalikustamisest.

Kõigile Nõukogude teisisitimõtlejatele, kes on sattunud psühhiaatriliste repressioonide ohvriks, erivaimuhaiglate tänastele ja eilsetele vangidele ma need ülestähendused pühendangi. See on mu võimetekohane panus võitlusse selle vahest kõige jälgima poliitilise terrori ja vägivalda moodusega meie valgustatud päevil...

*Вы говорите, доктор, я здоров?
а между тем моим родным сказали,
что болен я, и чтоб они меня
немедленно в больницу отправляли?
Ах, доктор, доктор! Право, вы чудак,
и одного понять не можете никак:
что мне болезнь моя - отрада.
Здоровья вашего и даром мне не надо.
Здоровья вашего, которым вы б о л ь н ы!
Мои слова вам кажутся смешны?
Но право, доктор, под большим сомнением
к о г о сажать сегодня в желтый дом:
меня или всех, кто в диком озлобленье
волнуются кругом!..⁶*

(XIX sajandi lõpu tundmatu autori luuletusest „Hullumeelne“ („Сумасшедший“).

⁴Мысли сумасшедшего: Избранные письма и выступления Петра Григорьевича Григоренко. – Амстердам. Фонд имени Герцена, 1973.

⁵ Жорес Медведев, Рой Медведев. Кто сумасшедший? – Macmillan, London, 1971.

⁶ Räägite, doktor, et terve ma? /Ent samas mu perele te teada andnud, et haige ma ja mind tuleb kohe haiglasse panna? /Ah, doktor, doktor. Küll olete ikka veidrik, /ei suuda te kuidagi aduda üht: /et mu haigus on mulle rõõmuks. /Teie tervist pole mul üldsegi vaja. /Teie tervist, milles olete t õ b i n e! / No tõesti, doktor, suure kahtlusega /k e d a täna kollasesse majja kinni panna: /mind või kõiki, kes metsikus vihas /ümberringi tõmblevad!...

KROPOTKINI PÕIKTÄNAV 23

„Kui palju on Moskvaa raudteejaamu?“ – „Üheksa. Jaroslavli, Saveljevi... Koos Rjazani omaga, pole selge, kas see on jaam või platvorm (Kalatšenkali), isegi kümme.“

„Kui palju on lennujaamu?“ – Painutame sõrmi: „Vnukovo, Šeremetjevo... Viis!“

„Aga kui palju on vanglaid?“

Selgub, et ka seda pole raske ära arvata.

„Butõrka, see on kõige kuulsam, iidne, seal istus juba Pugatšov... Matrosskaja Tišina... Krasnaja Presnja, see on üleliiduline tapivangla... Taganka lammutati Hruštšovi ajal... Veel on Lefortovo, KGB vangla. Veel on Lubjanka sisevangla, kõige saladuslikum... Kõik. Viis!“

„Kuuus“, väidan mina.

Jah, seda viimast, ilma trellideta akendel, ametlikult nagu vanglaks ei loetagi. Ent sellele vaatamata pean ma seda kõige ehtsamaks ja peaaegu kõige kurjaendelisemaks vanglaks.

Ehkki pikalt seal ei istuta, on nagu tapivangla.

„Kuidas kellelegi“, ütlevad mõned, „kuidas kellelegi...“

* * *

Kropotkini põiktänav 23. Otse Moskva keskel. Kiviga visata Krimmi sillani, Smolenski väljakuni, välisministeeriumi kõrge majamürakani... Silmatorkamatu vanamoodsas stiilis ehitatud kolmekordne hoone, vaikiva halli taraga ümbritsetud – vaevalt ei keegi selles märkab peenikesest traadist ämblikuvõrku, mis sinna tõmmatud signaliseerimaks põgenemise korral... Noh aga sisehoovis olevad lambakoerad ei haugu, nood on dresseeritud...

Instituut ulatub fassaadiga Kropotkini põiktänavale, tagaküljega kärarikkale Smolenski puisteele ning on ka sellest küljest kindlalt tõkestatud 25korruselise marslase moodi raudbetoonist jalgadel elumajaga (Smolenski puistee 6-8). Instituuti sissepääs on küljelt, Štšukini tänavalt nr 19. Siin paikneb silmatorkamatu pääsla ja siia keeravad Sadovaja ringilt tähelepandamatult sisse „rongad“⁷. Igast küljest ümbritsevat seda üleliidulist psühhiaatriavanglat, igasuguste õigusteta zekaade kallal toime pandavate kontrollimatute eksperimentide laboratooriumit, muidugi väga vajalikud ametiasutused, millel pole aimugi, missugune koletis on nende ligi sokutatud. Siin on NSV Liidu Haridusministeerium (Smolenski puistee 4), valguse ja teadmiste tsitadell... Külje peal, Kropotkini tänavas majas nr 38 asub N. K. Krupskaja-nimeline lasteraamatukogu ja ÜTUI⁸ „Biotehnika“ (vaat selle asutusega minu meelet on Serbski instituudil kindlasti kontaktid)... Samas majas on pelmeenibaar... Veidi kaugemal, tänavanurga on kauplus „Berjožka“⁹, sinna pistavad nina välismaalased... Vaikse Kropotkini põiktänav vanaaegsetes väärrikates häärberites asub täiesti võimatu asi... ajakirja Latinskaja Amerika toimetust! (Kropotkini põiktänav 24) ja P. A. Kropotkini majamuuseum (Kropotkini põiktänav 26, siin, selles majas sündis suur riigi kui isiksuse ahistaja eitaja)... Ei, halli betoonseina taga vaevlevatel zekadel on võimatu ette

⁷ „Ronk“ või „must ronk“ – vangide transportimiseks kohandatud väikebuss või veoauto, mille veokastile on ehitatud spetsiaalne kong vangide ja konvoisõdurite jaoks.

⁸ ÜTUI – üleliiduline teadusliku uurimise instituut (vн Всесоюзный научно-исследовательский институт, БНИИ).

⁹ Sellist nimetust kandis valuutakaupluste võrgustik NSV Liidus, kus välismaal töötava Nõukogude kodanikud said lisaks välisvaluutale ka seda asendavate boonide ning sertifikaatidega osta välismaiseid tarbekaupu ja toiduaineid, mida riiklikus kaubandusvõrgus ei olnud.

kujutada, millised eksootilised, rahumeelsed ja kirevad – kas siis tõesti on selliseid olemas? – ametiasutused asuvad neist saja meetri kaugusel!

„NEKIPELOV, KOOS ASJADEGA!“

Teisipäev, 15. jaanuar 1974. Enne äratust, umbes poole kuue ajal, avanes lõginaga mu Butõrka üksikkambri toiduluuk¹⁰...

„Nekipelov? Nimi-isanimi?.. Koos asjadega!“

Kõik oli selge. Tapp instituuti. Süda võpatas. Ongi käes minu kord. Panen asjad kiiruga kokku, teen voodi üles ja ootan. Suure vaevaga seon voodiriided sõlmega kokku. Teises käes on kott isiklike asjadega. Kõnnin koos vertuhhaiga¹¹ kaua mööda pikka koridori, mille põrand on tehtud vanaaegsetest, libedatest ja tihti pestud plaatidest. Mõlemal pool on kambrid.

Neist ühe juures vertuhhai peatub ja minuga liitub hallis lühises palitukeses umbes 28aastane kutt. Käes on tal väike hallist kaltsust sõlmkomps ja ta vaatab huviga mu kätt välja venitava koti peale. Meid viiakse välja ja mööda hoovi minnes satume juba tuttavasse vastuvõtukorpuse vaheruumi, kus anname ära voodiriided. Seejärel pannakse meid ühte kogumiskambrisse luku taha. On külm. Peaaegu lae all asuv (kuhu ei küüni) asuv trellitatud aken on pärani, millest voolab valget pakaselist õhku nagu pastat tuubist.

„Ega juhuslikult õunakest ole?“ küsib kutt mu koti poole noogutades.

„Ei. Kompvekke on. Tahad?“

Kostitan. Saame tuttavaks. Minu paarimehe nimi on Volodja. Moskvalane. Istub juba ligi kaks aastat. Kassiitas¹² ja tunnistati süüdimatuks. Siin istus „tunnistatute“ kambris ja nüüd pole tal aimugi, kuhu teda „sikutati“.

Lausun, et kõige tõenäolisemalt Serbski instituuti.

„Serbskisse?...“ Volodja tõmbub kahvatuks. Aga ta on juba tunnistatud... Järelikult, ümberhindamine? Võivad paljastada? Kuidas ennast ülal pidada? Ta on ilmselgelt endast väljas ja täielikus ärevuses.

Aga kambrisse hakkavad järjepanu, ühe- ja kahekaupa, saabuma uued ning juba sumises see nagu mesilaseta, täitudes tubakasuitsu ja higilehaga. Tavaline krimkapublik, mitte ühtki huvitavat nägu. Nende seast eristub platnoi¹³ kommetega jubedavõitu väljanägemisega mehike, mingi tuntud Moskva varas Marjina Roštšast. Väike, kortsuline, umbes vähem kui viiekümne aastane. Ent pilk on tal vahe ja ennastkehtestav ning kambrigrupeerub tema ümber. Ta võtab kotist ja näitab kaht jänesenahkset talvemütsi, mille on kambris kaardimänguga võitnud. Aga peas on tal ruuge rebasenahkne... ehkki see on kulunud väljanägemisega. Mulle on kõik see juba tuttav ega pane imestama. Igavusest uurin seinakirjutusi. Need on tehtud pliiatsi, naela või põleva tikuga: „Kolja, viiakse Serbskisse. Oleg.“, „Nataša, mind tunnistati. Elevant.“ „Ootan tappi Serbskisse“... Mul hakkab kellegi karjetest ebamugav, sellest lakoonilisest „mind tunnistati“ voogab mingit tumeda ettekuulutust.

Venivad tunnid. Jagatakse lusikaid ja leiba, antakse hommikusööki, milleks on vedel puder. Veel tunni aja pärast viiakse kõik viiekaupa juuksuri juurde. Juuksurist zekaa ajab habemikel masinaga parra maha. Seejärel antakse käsk püksid alla lasta ja teine zekaa majandusteenindusest ajab samasuguse masinaga maha kubemekarvad. Pügatakse ka kaenlaaluseid. Mis seal ikka, juba lõhnab meditsiini järele. Profülaktika! Mida?.. Nähtavasti teist moodi Serbski instituut vastu ei võta.

¹⁰ Toiduluuk (vn *кормушка*) – umbes 40x40 cm suurune luuk kambriukses, mida kasutati ka lauakesena. Toiduluugi kaudu anti vangidele korraldusi, jagati toitu, esitati dokumente allakirjutamiseks jne.

¹¹ Vertuhhai (vn *вертухай*) – halvustav nimetus vangivalvuri kohta.

¹² Kassiitama – haigust teesklema, simuleerima.

¹³ Elukutseline kurjategija, vanglate ja vangilaagrite „kõrgemasse seisusesse“ kuuluja.

Naaseme kambrisse. Ootame. Meid on juba ligikaudu kakskümmend. Kõik ei mahu pinkidele ära. Kes istub põrandal, kes kükitab seinu vastu nõjatudes, kes istub kompsul... Mina hoian Volodja ligi.

Äkki kostub ukse tagant koridorist metsik kisa:

„Oi-ai-ai! Pole vaja! Oi! Ärge pekske! See on minu oma! Minu! Kampsun, tõesti, minu oma!..“

Kümnekonna minuti pärast tõugatakse ruumi inimene, kes on võrdlemisi kummaliselt ja talve mõttes kergemeelselt riides. Tal on seljas pleekinud lühike nabani ulatuv sõduri vormipluus ja samasugused pleekinud kitsukesed pahkludele ulatuvad kalifeepüksid. Jalas katkised nõõrideta kingad, „kotad“, aga peas tilluke vildist mütsike, mis sarnaneb juudi jarmolkale, sellistega tavatsevad vanamehed leilitamas käia. Jarmolka all on selline lai tedretähniline koomiline vene nägu, et on võimatu naeru tagasi hoida.

Kamber silmitseb uustulnukat. Pikapeale selgub seos hiljutiste koridorist kostunud karjete ja tundmatu kummalise riietuse vahel.

„Kas sina karjusid?“ küsib varas Marjina Roštšast.

Vildist jarmolkaga inimene noogutab.

„Nii et sina, s-suuka¹⁴...“ varas ajab end püsti ja astub ilmselt arveteõiendamiseks ligi.

„Sa ju ei tea midagi!“ kisendab Jarmolka. „Ei tea!“

Ent kõik saavad juba aru, milles on asi. Asjade kontrollimisel, mis on kohustuslik vangi lahkumisel vanglast, selgus, et tal ei ole ühtegi arvestuskaardil kirjas olevat asja ja ta on üleni riietatud võõrastesse rõivastesse. Ehk mis on kelleltki kambris ära võetud (või kaardimängus võidetud). Vertuhhaid andsid riisujale südamest nahataie, võtsid temalt võõrad asjad ära ja andsid vastu mingisugused soldatikaltsud. Nähtavasti võtsid ka kompsu ära.

Vaatamata kogu varaste „eetika“ metsikusele, on selline äravõtmise reeglitega vastuolus. Lisaks veel ilmselge argus ja see pörssakisa... Tulemas oli omakohus Jarmolka üle ja juba libistas Rebasemüts käeservaga kaks korda Jarmolka nina pihta, ent samas lõgises ukseriiv ja kõlas käsklus:

„Välja tulla!“

Kõik laaditi „ronga“ peale. Viimasena, juba põlvili, tõugati meie juurde Jarmolka.

Sõidame! Anna minna, Serbski instituut! Uusi l o l l e tuuakse!

¹⁴ Suuka (вн сука – lita, emane koer) – vargaseadustest lahti öelnud või sellest välja heidetud ja seetõttu lindpriiks kuulutatud platnoi või muu vanglaseaduste vastu patustanud lihtvang.

KOHTUPSÜHHIAATRIA INSTITUUT

„Professor V. P. Serbski-nimeline Kohtupsühhiaatria Instituut on nõukogude keskne teadusliku uurimise asutus, kus lahendatakse kohtupsühhiaatria teoreetilisi ja praktilisi küsimusi. Moodustatud 1921. a Moskvas. Instituut teostab kohtupsühhiaatrilisi ekspertiise keerukamate ja vaieldavamate juhtumite puhul, töötab välja kriteeriumid kohtupsühhiaatrilistele hinnangutele vaimuhaiguste ja piiriseisundite erinevate kliiniliste vormide puhul. Samuti tegeleb instituut metoodilise juhtimistööga perifeerias, töötab välja juhendmaterjalid kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi ja sundravi alaste küsimuste kohta, kutsub perioodiliselt kokku üleliidulisi nõupidamisi kohtupsühhiaatria alastes küsimustes, valmistab ette nõukogude psühhiaatrite kaadrit, üldistab teaduslike uurimiste materjale ja avaldab neid perioodiliselt ilmuvates kogumikes.“

(Suur Nõukogude Entsüklopeedia, köide 41)

APELSINIKOORED

„Ronk“ jäi seisma, ronisime üksteise järel välja ja vaatasime ringi. Hoovis ümmarguse kaarega sissepääsu juures nägime kahepoolset ust, läbi mille viidi meid avarasse mosaiikpõrandaga vestibüüli. Lai kulunud astmetega trepp viis ülespoole. Lühikest kasvu kapten, kes oli „ronka“ saatnud, jooksis kiiruga kohale, hoides portfelli, kus olid meie toimikud.

Kõik kakskümmend viis meist pandi luku taga hoonesse, mis koosnes kahest toast ning kus oli käimla ja umõvalnik¹⁵. Suuremas toas paiknes pikk laud, millel sai istuda. Seadsime end sisse kuidas keegi oskas. Rebasemüts vaatas uhkusega oma kraami üle, mille oli kotist välja võtnud. Jarmolka kükitas noruspäi nurgas.

Käimlas rippus hoiatus: „Apelsinikoori kempsupotti mitte visata!“ Kuhu meid oli toodud? Teade näis uskumatuna. Kelle jaoks see oli? Muidugi ei hakka me apelsinikoori kempsupotti viskama! Olin isegi kindel, et kui sel hetkel oleks sinna tekkinud apelsinikoori, oleks need sedamaid välja õngitsetud ja ahnetesse inimtoidu järele igatsevatesse suudesse topitud.

¹⁵ Seinä külge kinnitatud umbes 2-liitrine ümmargune tilaga alumiiniust käte või näo pesemisnõu.

PSÜHHIAATRILISE EKSPERTIISI SKEEM

„Instituut teostab kohtupsühhiaatrilisi ekspertiise keerukamate ja vaieldavamate juhtumite puhul...“ Paistab, et Suur Nõukogude Entsüklopeedia määratleb õigesti instituudi tegevust. Nimelt kui ambulatooriumite ja haiglate spetsialistid ei suuda kindlaks teha oma patsientide vaimuhaiguse olemasolu ja selle iseloomu, saadetakse haiged Serbski nimelisse instituuti. Tõenäoliselt tunnistatakse enamus erivaimuhaiglates (MVD alluvuses olevad vangla tüüpi haiglad) või tavaliste vaimuhaiglate (tervishoiuministeeriumi alluvuses olevad) eriosakondades viibivad kurjategijaid süüdimatuteks ilma Serbski-nimelise instituudi abita. Ent poliitilistes paragrahvides süüdistatavad (VNFSV KrK paragrahvid 64-70, 72 ja 190¹) suunatakse reeglina harva kohalikesse psühhiaatriklinikutesse uuringule ja veel harvem tunnistatakse seal haigeks. Nii näiteks tunnistati 1969. a märtsis omakirjastuslike materjalide levitamise süüdistusel arreteeritud Stavropoli keemiainsener Oleg Solovjov vaimuhaigeks Stavropoli oblasti vaimuhaiglas. Kuid mõne viimase aasta jooksul on temataolisi inimesi, pärast viieminutist ambulatoorset uurimist ja ilma statsionaarse uuringuta kohalikus vaimuhaiglas, üha sagedamini suunatud Serbski instituuti. Leidub erandeid, nagu Kiievi matemaatiku Leonid Pljuštš'i juhtum, kellele ei tehtud üldse statsionaarset uuringut. Ambulatoorselt uuriti teda üks kord Kiievis tsiviilpsühhiaatrite ja kaks korda Moskvast Lefortovo vanglas Serbski-nimelise instituudi psühhiaatrite poolt. Kaks viimast uuringut läksid süüdistuskokkuvõttesse kirja statsionaarsetena.

Rääkides psühhiaatrilisele uuringule allutatud poliitvangidest, pean silmas terveid inimesi, keda on tunnistatud süüdimatuks.

Tuleb märkida, et pean tinglikuks mõistet „poliitvang“. Enamus võimude poolt VNFSV KrK paragrahvide 70 ja 190¹ alusel represseeritud nõukogude vange, ei ole rangelt võttes poliitvangid, kuna nad ei tegelenud mitte mingisuguse selgekujulise poliitilise tegevusega ega kutsunud üles muutma NSV Liidus kehtivat valitsus- ja riigikorda. Kõiki neid inimesi represseeriti kodanikutegevuste, inimõiguste kaitse ja nõudmiste eest, et võimud võimaldaksid konstitutsioonilisi vabadusi, ent sageli lihtsalt moraalse protesti eest. Nende inimeste iseloomustamiseks nimetatakse neid samuti vahel „teisitimõtlejateks“ või „dissidentideks“ ja veel ei ole leitud rahuldavat määratlust. Rahvusvahelise organisatsiooni Amnesty International poolt hiljuti välja pakutud formuleering „süümevangid“ pole samuti täiesti täpne, ehkki see on nähtuse sisu kirjeldamisele kõige lähemal.

Minu ambulatoorne uuring viidi Vladimiri oblastihaiglas läbi 14. septembril 1973. Minuga peetud viieminutise vestluse järel andis komisjon hinnangu: „Liigne, ülemäärane äkilisus, upsakus... Kalduvus „tõeotsimisele“, „reformaatorlusele“, aga samuti „opositsioonilisele“ reaktsioonile. Diagnoos: loiult kulgev skisofreenia või siis psühhopaatia... täpsustamiseks on vajalik suunata statsionaarsele uuringule.“ Ja uurija kirjutas määruse mu uuringule saatmiseks Serbski-nimelisse instituuti. Mainisin uurijale, et oleks kiirem ja odavam viia selline uuring läbi Vladimiris, mille peale ta kostis: „Meie vaimuhaiglas ei ole spetsiaalset osakonda, me ei suuna siia kedagi. Siin pole akendel trelle.“ See oli ilmselge vale nii trellide kui ka vangide kohta. Vladimiri vangla nr 1 kambris nr 40 istus minuga koos inimene, kes tegi Vladimiris läbi statsionaarse uuringu. Kuid too oli tavaline kriminaalkurjategija, keda süüdistati riigivara riisumises. Uurija lihtsalt oli veendunud, et Serbski instituudis, kus oli juba korduvalt täiesti terveid dissidente süüdimatuteks kuulutatud, leiab mu „loiult kulgev skisofreenia“ kinnitust, st mind tunnistatakse haigeks.

ROHELINE KANNUKE

Mõtisklused apelsinikoorte teemal katkestas sisse astunud valvur:

„Väljakutsele! Kes on esimene?“

Esimestena minna soovijaid osutus palju ja valvur võttis tolle, kes seisis uksele kõige lähemal. Seejärel viis veel ühe välja, aga järgmisel korral sisenes paber näpus.

„Kes teist on Ne-ki-pe-lov?“ luges ta silpide kaupa.

Astusin ettepoole. Kõik vaatasin mind üllatuse ja huviga. Mille eest teda niiviisi esile tõstetakse. Valvur viis mind vastuvõttu ja pani ukse juurde istuma, sõnades: „Oodake.“

Oodata ei tulnud kaua. Mind kutsuti kabinetti. Laua taga istus arst. Tal oli suitsumehe kollakas nägu, tumedate prillide taga olevad sügaval asetsevad silmad meenutasid öökulli omi. Hiljem sain teada, et see oli Albert Aleksandrovitš Fokin 4. osakonnast. Nimelt tema saatis paljusid dissidente psühhiaatriavanglatesse.

Fokin täitis haigusloo külge klammerdatud blanketti. Pärast sarja tavalisi küsimusi, mis puudutasid mu süüdistust, haridust, viimast töökohta ja lapsepõlve haigusi, küsis ta äkki: „Aga kuidas te kollektiivis käitute? Kas suhtlete kergesti inimestega?“ Kehitasin õlgu. Küsimus oli nõme. Peale selle olin enda jaoks otsustanud, et ei lasku psühhiaatritega üldse vestlustesse.

Laual oli minu toimik – punnis mapp ligikaudu sajaviiekümne lehega... Arvan, et see oli mu vanglatoimik, mida ei tohi segi ajada eeluurimise omaga. Võimalik, et ka see oli Serbski instituuti saadetud.

Kui formularid olid täidetud, viisid kaks paksu põetajat¹⁶ mu sauna. Valge sätendav kahhel oli piinaks mu silmadele. Hoidjad käskisid mul lahti riietuda ning toppisid riided ja kõik asjad kroonulikku haiglakotti, lausudes, et osakonnas antakse mulle süüa. Minu katseid jätta enda kätte kriminaalkoodeks ja kriminaalprotsessikoodeks ei saanud edu – „pole ette nähtud“. Vihikud panid hoidjad kõrvale, et viia need arstile läbivaatamiseks – nõnda on ette nähtud, need antakse tagasi arsti loal. Veel üks psühhiaatriline „pole ette nähtud“. Jumal küll, kui palju on ikka GULAGis neid „ette nähtud“ ja „pole ette nähtud“! Nad võtsid ära kammi, prillid, samuti pastaka kinnitades, et arst lubab neid kohe kasutama hakata. Vabastanud mu neist ihu koormavatest esemetest, panid põetajad mind vanni ja lendlesid mu ümber nagu nümfid. Üks hõõrus seebise švammiga selga, teine valas kopsakast kooruva emailiga rohelisest kannukesest mu pähe sooja vett. Kannuke nägi välja nii vanamoodne ja paistis sellise rahuliku ja kodusena, otsekui oleks see siia kandunud kaugest-kaugest lapsepõlvest.

¹⁶ Originaalis *vn нянька*.

EKSPERTIISI MÄÄRAMISE ALUSED

Uuriija määrab ekspertiisi selleks, et saada andmeid kohtualuse psüühilisest tervisest ja tema võimest anda endale aru sooritatud kuriteost. Ekspertiis määratakse ka juhul, kui on olemas õiend, et süüdistatav on juba varem olnud psühhiaatrilisel arvel ning viibib või on viibinud psühhiaatri järelevalve all. Eeluurimisel oleva inimese ekspertiisi suunamiseks pole vajalik prokuröri nõusolek (VNFSV KrPK paragrahv 188). Kena lugu! Siseministeeriumi süsteemis, kus nii uuriija kui ka prokurör on ühesama ametkonna palgalehel ja saavad töötasu kätte samast kassast, prokuröri poolset kontrolli eeluurimise üle sellisel juhul enesestmõistevalt lihtsalt pole. Meie prokurörid ei armasta üldse uurijatega vaielda. Milleks neile see? Nii ühtedel kui teistel on üks eesmärk, kaitsta riigi huve. Ja tõde siin ei nõuta, see pole vajalik.

Aga kui asjale läheneda demokraatliku kohtupidamise kandi pealt? Kuidas siis nii? Tuleb välja, et iga inimene võib sattuda psühhiaatrilise uuringu alla mitte üksnes tema nõusolekuta selleks, vaid ka vastu tema tahtmist. Selleks piisab uuriija „sisemisest veendumusest“ (mis, huvitaval kombel langeb alati kokku ülemuste „sisemise veendumusega“), et süüdistatav on vaimuhaige. Uuriija kirjutab suunamise ja vangistajad pistavad inimese hullukoikusse! Kui teiega on nii juhtunud, siis tõenäoliselt te sinna jäätegi. Kui te juba vaimuhaiglasse sattusite, järelikult ei ole teiega kõik korras. Kindlasti leitakse midagi... veendumused, kahtlused, mõtted jne. „Otsige ja leiate!“ öeldakse arstidele. Ja arstid otsivad. Ja... leiavad. Leiavad isegi kui uuriija on ekspertiisimääruse kirjutanud ärritusehoos süüdistatava vastu, või seetõttu, et sai sugulastelt altkäemaksu, või tal lihtsalt tekkis tuju kolleegist pudelikaaslasele väänata. Arstid ei saa enam midagi muuta, nad leiavad tingimata midagi, kuna ei saa vastu seista uuriija „sisemisele veendumusele“ ja järelikult ka kõrgematele võimudele. Lõppude lõpuks on ka nemad riigi huvide eest väljas ja teenivad valitsust, aga mitte Asklepiost. Ja nii nagu prokurör uurijaga, rivistuvad ka nemad kaks kord kuus korralikult palgasappa.

TERVIST, HULLUD!

Kümbluse järel viisid põetajad mind trepist üles teisele korrusele. Siin, koridori lõpus oli 4. osakond, millest käisid läbi kõik dissidendid. Parkettpõrand oli küüritud libeläikeliseks. Mustajuukseline tatarlannast medõde naeratas mulle nagu ammu kaduma läinud, ent ühtäkki naasnud sugulasele. Naine tegi palatiukse lahti ja ma astusin avarasse tuppa, kus oli kaks rida valget värvi raudvoodeid, mis olid kaetud roheliste kaamelivillast tekkidega. Ka siin oli parkettpõrand, mis samuti läikis. Toa keskel paiknes pikk ruudulise köögivakstuga kaetud laud. Kahe tohutu suure akna alumised osad olid kaetud valge värviga ning nende kohal nägin helesinist taevast, puudelatvu ja rõdudega elumaja! Ja mis kõige tähtsam – akendel polnud trelle! (Hiljem, aknaklaase kontrollides, sain sellest „muretusest“ aru – klaasid olid löögikindlad, purunematud).

Kiskudes end lahti hingehaaravast vaatest, nägin viimaks minu uue kummalise maailma asukaid. Zekaad leisisid või istusid vooditel, ent neil polnud midagi ühist nende kurnatud inimestega, keda harilikult nimetatakse zekaadeks. Need oli tavalised haiged harilikus haiglas, riietatud tavalistesse triibulistesse pidžaamadesse ja flanellist halattidesse. Istujad laua taga ja mängisid doominod. Nagu tibusid hauduv kana istus ukse juures paks naispõetaja. Nagu hiljem nägin, oli ta taburetiks liivakast tulekahju kustutamiseks. Raadio üürgas. Medõde viis mu sissepääsust paremal asuva tühja voodi juurde. Naeratas: „Tundke end nagu kodus. Teil on siin mugav.“

Naine läks välja ja mina istusin voodile, püüdes tunda end nagu kodus, vaatasin uue olukorraga harjudes ringi. Palati asukad silmitsesid mind äraootava tähelepanuga. Sama tegi ka põetaja. Minust vasemal asuvas voodis lamas liikumatult tiheda musta habemega noor poiss. Ta silmad olid kui kaks musta ava alabastrist maskis. Ta sarnases Jumalaga juttu ajava rabiga ja oli nähtavasti ainuke, kes suhtus minu saabumisse täieliku ükskõiksusega. Muide, ka parempoolne naaber näis olevat täiesti osavõtmatu. Tekki keeranuna lamas ta küljeli, näoga minu poole ja näris keskendunult küüsi.

Tähendab need siis ongi „hullud“? Eeldades, et olen neist ainukesena mittehull, otsustasin esimesena juttu alustada. Keegi neist on ometi jutukas ja reageerib mu häälele. Vahest ehk keegi saab isegi aru ja vastab...

„Kust te, sõbrad, olete?“ pärisin, „mille eest te siin viibite?“

„See, kes on teist vasemal, on mõrtsukas,“ kõmises hää lüü tagant, kus mängiti doominod, „tegi oma ema ja noorema õe haamriga kutuks. Paragrahv 102, sama mis tollel, kes on paremal pool. Too on varas. Täielik hull. Ta kargab öösiti kallale.“

Tabades ära, et temast räägitakse, Küüntesööja naeratas, tõi kuuldavale lühikese õrina ja hakkas veel kiiremini lõugadega tööle. Tundsin, et mulle aetakse kärbsed pähe, kuid mööda selga hakkasid jooksmas sipelgad. Aga mis siis, kui ta öösel tõesti mu kõrvast hammastega kinni hakkab?

„Aga mille eest teid siia kupatati?“ uuris üks laua taga istujaist.

„190¹.“

„Mis, kas see on poliitiline?“

„Midagi sellesarnast.“

„Oo, meil siin juba on politikaane,“ teatas kellegi lõbus hää. „Vaata siin on üks, aga seal teine. Hei, Vitja! Matvejev!“

Nurgas asuvast voodist kerkis üles pea. Kutt oli umbes 25-26aastane, meeldiva näo, hallide silmade ja hõredate nisukarva bakenbardidega. Ta naeratas ja venitas end uniselt.

Olin üllatunud, sest esimest korda oma pooleaastase vanglateekonna jooksul kohtasin kedagi minuga samasuguse süüdistusega ja äkki tabasin end sellelt, et külvatan teda küsimustega üle.

„Kas teil on 190¹? Kust te olete?“

„Jah, samuti. Olen Rostovist.“

Mu ajus liigahtas ähmane kahtlus.

„Millises vanglas te olite?“

„Butõrkas.“

„Milline kamber?“

„Kuuekümne neljas.“

„Tähendab te olete vist ... „Šeik“?“

Kutt naeratas meelitatult.

„Õige.“

Naeratasin samuti. „Šeik“! Meenutasin Butõrka halli külma kambrit, kus olin esimesed kaks ööd meeleheitlikult lutikatega võidelnud. Kambriseinale oli kraabitud detsembrikuu kalender, aga allpool tuli hoolikalt väljatoodud allkiri: „Šeik – antikommunist. Rostov.“ Igapäevane kuupäevade kraapimine oli lõppenud otse uue aasta eel, nähtavasti viidi vahialune kuhugi. Ja nüüd oli ta siin. Selline hirmuäratav tiitel ja nii pehme, peaaegu poisikeselik nägu.

„Siin on veel üks 190¹ga, aga praegu ta magab. Vaat seal, minust kolmandal voodil. Tema on ka Rostovist.“

Hüva, lõgista lõugu, Küüntesööja, lõgista! Enam ma sind ei karda, ma pole üks. Hakkan aru saama, et tegelikult ei ole siin kuigi palju tõelisi hulle.

LÕUNASÖÖK

Viktor Matvejeviga jutlemises ja tutvumises lendab aeg märkamatuks. Lõunasöök! Zekaad elavnevad silmnähtavalt, nende nägudele tekib mingi kõhuorjalik pidulikkus. Laualt koristatakse doomino ja male. Tuuakse lusikad ja taldrikud korralikult viiludeks lõigatud musta ja valge leivaga. Ohoo, kolmeteistkopikane Moskva „lõike“-batoon! Lauale asetakse rohekad emailkruusid kompotiga. Pooleaastase vanglasöömaaegade järel näib selline serveerimine lausa kuninglik. Zekaad istuvad lauda ja nagu kuninglik kõõgiülem ujub palatisse põetaja aurava kandikuga.

Palatis on 13 inimest ja kõigile laua taga ruumi ei jagu. Mustahabemeline mõrtsuk-„rabi“ ja kangelane „reaktiivikud“ lõunastavad oma vooditel. Koos nendega ka mina kui uustulnuk. Põetaja toob vahariide ja laotab voodijalutsile.

Esimeseks roaks on sügavatesse alumiiniumtaldrikutesse kallatud rammus rassolnik. Soolakurgi viilude, praetud sibula ja vaata et lambaneerudega. Igatahes on liha olemas. Lisatud on koort. Kõik on väga maitsev. Teiseks antakse midagi üldse ettekujutamatu – praeahjus küpsetatud makaronivorm lihaga. Munakollasest koorik krõmpsub hammaste all. Viimaseks, kolmandaks, on pool kruusitäit kuivatatud puuviljadest kompotti, mis on täiesti korralik ja maitsev.

Kõhu täis parkinud zekaad löövad nurru nagu kassipojad. Põetaja pakub lisa, ent vähesed võtavad.

Heidan pilgu zekaadele. Nagu igas kambris torkavad silma mõned juhtoinad – kõige jultunud, põhimõttelagedamad ja lärmakamad. Siin on umbes 20aastane mustajuukseline ahvi moodi kutt nimega Beskov ja sama vana teine, ent tema on heledapäine kääbus-atleet Lukaškin. Minu paragrahvikaaslane Viktor Matvejev on nähtavasti samuti läbilööja inimene ja sugugi mitte viimane inimene palatis. Jälgin teist „poliitilist“. Too on vaikne ja hoiab omaette. Keskmist kasvu, sarnakas, tumedate vidukil silmadega. Ta nimi on Vanja Radikov. Ta on Matvejevist vanem, nii 33aastane. Palatis on valdavalt noored, vaid üks inimene on minuealine või veidi vanem. Too on tüse ja raskepärane, hõredate hallide juuste ning kuusarnase heasüdamliku ja targa näoga. Hinnates välimuse järgi, otsustasin, et ta on tatarlane või usbekk. „Mille eest ta siin on?“ välgatas peas mõte.

Lõuna järel suundusid peaaegu kõik käimlasse suitsetama. Eeskirjade kohaselt on pärast lõunat pooleteisttunnine puhkus ja ma otsustasin seda eesmärgipäraselt kasutada. Tundsin äkki kohutavat väsimust. Esimest korda poole aasta jooksul sirutasin ma end mitte haisval vanglamadratsil, vaid kahe värskel, puhta ja tärgeldatud lina vahel.

„LOLLID SÖÖVAD PIRUKAID“

(Praktiliselt süüdimatu staatus)

Nõukogude kriminaalpraktikas on süüdivus ja süüdimatus õiguslikud ehk juriidilised mõisted. Kuriteo sooritatud isik tunnistatakse süüdivaks, kui ta saab aru sooritatud teo asjaoludest ja ühiskondlikest tagajärgedest. Kaasust arutatakse kohtus ja süü tõendatuse või ülestunnistuse korral määratakse süüdimõistev otsus ühes karistusemääraga. Ent kui kuriteo korda saatnu ei anna vaimuhaiguse tõttu endale sellest aru ega mõista oma tegevuste ohtlikkust, ei saa teda kriminaalvastutusele võtta. Taoline isik tunnistatakse haigeks, aga mitte kurjategijaks, ja vastavalt VNFSV KrK paragrahv 11-le „võidakse kohtumääruse alusel kohaldada kohustuslikke meditsiinilisi meetmeid“ ehk sundravi. Pange tähele, „võidakse kohaldada kohtumääruse alusel“. Järelikult võidakse ka mitte kohaldada? Õigupoolest sageli nii ongi. Näiteks kui kuritegu ei ole kuigi tõsine või see sooritatakse, isegi korduvalt, juba psühhiaatrilisel arvel oleva isiku poolt. Viimasel juhul hoitakse süüdistavat mõned päevad eeluurimisvangistuse kambris ja selle aja jooksul saadab kohus kutse vahialuse ametlikele eestkostjatele hoiatusega ja, juhul kui see on vajalik, koos tekitatud kahju hüvitamiseks tarviliku summa väljanõudega, mille järel lastakse süüdistatav vabaks. Raskematel juhtudel teeb kohus määruse sundraviks üldist tüüpi haiglas või spetsiaalses psühhiaatriahaiglas. Ehkki sundravi viiakse läbi repressiivaparaadi poolt, pole see karistus toime pandud kriminaalkuriteo eest, vaid seda käsitletakse kui „kohustuslikku administratiivset meetet“. Süüdimatus seisundis isiku poolt sooritatud kuriteo eest karistusest vabastamist esitatakse nõukogude õiguspõhiste poolt humaansuse ja seaduslikkuse triumfina.

Ent jätame propaganda kõrvale. Kuidas suhtub kurjategija ise, kriminaalkurjategija, võimalusse asendada sunnitöö laagris vaimuhaiglasse hospitaliseerimisega?

Noh ja mis siis, arvab ta, „lollid söövad pirukaid“. Tal ei tule töötada, tema paikas¹⁷ on alati piim ja liha, vertuhhaide asemel on arstid, voodi on puhas, ta võib voodil lamada ja tukkuda, medõed teevad kõik ära, tal on õigus pakkidele ja kokkusaamistele peaaegu iga päev ja ta võib aias jalutada... Selles elus on vaid üks ebamugavus: ta peab iga päev neelama tablette, mille toime hakkab ta magama või läheb hullemini... ent selline on taevalike hüvede hind. Ometi on võimalik leida väljapääs. Võib selgeks õppida, kuidas medõdesid petta ja mitmesuguste nippidega jätta tabletid alla neelamata... näiteks panna need keele alla ja hiljem välja sülitada või köhida. Erihaiglates on muidugi see raskem, kuid see pole ju laager ega vangla! Inimese jaoks, keda ähvardab pikaajaline vangistus, on ahvatlus küllaltki tugev: viis aastat haiglas või viisteist laagris?...

Lisaks sellele annab süüdimatuks tunnistamine palju eeliseid pärast vabanemist. Jällegi – pole vaja töötada, sest haiglas viibimisega kaasneb teise või kolmanda invaliidsusgrupi saamine ühes elamistoetusega. Jällegi – ta ei kannu vastutust järgnevate kuritegude eest... Hei, teie lollid! Mingem meelt lahutama! Võib rõõmsalt juua ja pidutseda, hullule antakse kõik andeks. Räägitakse isegi, et hullumeelne ei pea maksma tekitatud kahju korvamiseks, juhul kui tal ei ole hooldajat.

Ja igal kurjategijal on helesinine unistus – saada süüdimatuks tunnistatud. Küsitlesin paljusid laagris ja vanglas ning nende seas, kellega rääkisin ning kes olid teadlikud psühhiaatrilisest paradiisist, ei olnud ühtegi, kes poleks sellest unistanud.

Ent kuidas sinna sattuda? Võib-olla ei ole vene inimene eriti tark, aga tal on praktiline soon, eriline nupukus, eriti kui tegu on paradiisi pääsemisega. Siin on leidliku mõistuse jaoks palju võimalusi. Nagu alati on esimesel kohal sünnipärased näitlejad, nende järel – rumal

¹⁷ Paika (vn *naïka*) – GULAGi vangile ettenähtud toiduportsjon.

eeskuju on nakkav – tulevad järgijad ja matkijad. Suur osa kuritegeliku maailma arreteeritustest võitleb raevukalt koha eest hullude ridades.

Loomulikult on ka valik halastamatu. Võidujooks on julm. Vaevalt kümnendik startinutest ületavad finišijoone. Minu arvud põhinevad isiklikel vaatlustel ja neid ei saa käsitleda dokumentidena, ent eeldan, et 85 või isegi 90 protsenti vaimuhaiglatesse suunatutes on psüühiliselt terved. 95 protsenti Serbski instituudi 4. osakonna inimestest olid terved. Aga neist, kes haigeks tunnistati, oli tõeliselt haigeid vahest ainult 25 või 30 protsenti. Juhtkond lahendab selle probleemi väga lihtsalt: ta sulgeb selle peale silmad, afišeerides seejuures kogu maailmale oma „humaansust“. Kabinettides istuvate kõrgete ninade jaoks on selline olukord isegi kasulik: vaimuhaigete protsent suureneb aastast aastasse ja see suurendab statsionaarosakondade materiaalseid võimalusi; aga mis peamine, statistikas väheneb kuritegevuse protsent. „Sotsialistlikus ühiskonnas ei saa seaduserikkumiseks olla sotsiaalseid põhjuseid“ – taoline kolme meetri pikkusele punasele kangale maalitud loosung rippus Vladimiri eeluurimisvanglas nr 1. Kui seaduserikkumine ja kuritegevus ikkagi eksisteerivad, siis on see „kapitalismi igand“... või vaimuhaiguse tagajärg. Lähtudes kohtade puudusest vaimuhaiglates, on riigis haigeid liiga palju. Leonid Pljuštš kinnitab, et Dnepropetrovski erivaimuhaiglas on kolme inimese peale kaks voodit. Isegi Serbski instituudi osakondades nr 2 ja nr 6 nägin ma inimesi, kes voodite puudumise tõttu põrandal magasid. Pole hullu, voodite probleemi on võimalik lahendada, kui teha vastavasse majandusplaani korrektiivid. Tervishoiutöötajate nõupidamisel, kus ma viibisin, rääkis ettekandja, et üheksandal, otsustaval, viisaastakul suurendatakse meie kõige mahajäänumat lõiku – psühhiaatriliste voodite võrku – niipalju-tuhandete voodite võrra. Täpset arvu ei mäleta, ent kõigi spetsialiseeritud voodite seast planeeriti kõige suurem juurdekasv psühhiaatrilistele.

Mida küll ära ei tee, kui riigis on vaja kuritegevuse protsenti alandada!

ESIMENE ÖÖ. KOMISJON

Esimene öö psühhiaatrilises „peeglitaguses“, vaatamata mugavusele ja luksuslikule voodile (voodi on pehme, traatvõrgul) möödus raskelt. Pea valutab, oli väga palav ja nägin unes mingeid õudusi. Paistab, et isegi karjusin unes, millega ma kui oma „nupust nikastumise“ kindla tunnusega muidugi valvavat põetajat rõõmustasin. Kõige tipuks unustasin täielikult, kus viibin ja missugune oli mu jahmatus, kui avanud silmad, nägin kellegi klaasistunud pilguga, irvitavat ja täisidootlikku nägu, mis vaatas kõrvalvoodilt teki alt minu poole. Äkki ajas nägu hambad irevile, pilgutas mulle semulikult silma, aga teki alt ilmus nähtavale kollane käsi ja kutsus mind konksus sõrmega. Oli, mille tõttu võpatada! Selgus, et Petja Rimeika, kes oli palatis vahest ainus tõeline lollike, oli sellal, kui magasin, Küüntesööja asemele mu naabriks kolinud ja nüüd ärganuna, austas mind oma tähelepanuga.

Kui hommikusöök lähenes, kästi mul mitte süüa, kuna medõe tulekul pidin andma analüüsiks verd. Järele mõelnud otsustasin siiski osaleda mõnes puhtmeditsiinilises uuringus, mis nähtavasti mind ees ootasid, kuigi mu hoiakuks oli endiselt eeluurimisel mitte osaleda. Paljugi mis. Sest selles pea peale pööratud maailmas võib kõik sõna otseses mõttes minu vastu töötada. Ja mu keeldumist võidakse vabalt hinnata kui psüühilise anomaalia sümptomit. Seda küll mitte, maksimum tervemõistuslikkust minu poolt. Muidugi ilma järeleandmisteta põhimõttelistes ja eetilistes küsimustes. Hakkan arstidega ettevaatlikult rääkima, muutmata käitumise pealiini. Aga mõningat meditsiini, mingeid aineid, mis pole vägivallaga „minusse“, organismi manustatud, võib ka võtta. Ja ma läksin medõe kabinetti.

Analüüs osutus kõige süütumaks ja tavalisemaks. Näppu torgati nõelakesega, võeti verd klaastuubi. ESR¹⁸, leukotsüüdid.

Minuga koos andis verd nooruk, kes oli mulle tuttav eilsest Butõrka boksist. Volodja Võskotškov naeratas sõbralikult. Tema oli moskvalane ja istus mingi kakluse pärast. Hiljem tunnistati ta süüdimatuks, sellest jutustan edaspidi. Selgus, et kogu „ronga“ seltskonnast sattusime kokku ainult meie, ülejäänud kupatati laiali teistesse osakondadesse. Järelikult oli meie osakond skisofreenikutele? Kas tuli nii eeldada?

Pärast analüüsi ja hilinenud hommikusööki tuli mind kutsuma medõde. Nagu ka Võskotškovi. Selgus, et komisjoni: kõiki uustulnukaid esitletakse saabumise järgsel päeval arstidele nende hommikusel koosolekul. Medõe kannul astusin avarasse tuppa, kus oli kaks risti asetsevat lauda ruumi keskel ja mõned lauad seina äärtes. „Komando“ laua taga troonis umbes 55aastane pikerguse näo ja rippuva hernekauna moodi nukra semiidininaga mees. Nagu hiljem selgus oli see osakonnajuhataja Jakov Lazarevitš Landau.

Huupi hinnates istus teise laua taga 10-12 inimest, valgetes kitlites meest ja naist. Keegi seisis vastu aknalauda nõjatudes. Mulle tehti ettepanek istuda kaugemale, eesistuja lauast paremal paiknevale toolile.

„Viktor Aleksandrovitš“, pöördus ta minu poole, „kas te juba ammu kirjutate luuletusi?“

„Enne küsimustele vastamist, tahan teha avalduse.“

„Olge lahked.“

„Eile instituuti saabudes, võeti minult ära vihikud märkmetega, sulle ja mõned hädavajalikud raamatud, sealhulgas kriminaalkoodeks ja kriminaalprotsessikoodeks. Soovin teada, millal kõik need mulle tagasi antakse.“

„Siin need on!“ Laua taga istuv mees patsutas peopesaga enda ees olevale virnale. „Vihikud. Need tagastatakse teile niipea, kui olen need läbi vaadanud. Sullepea anname samuti tagasi, kui raviarst lubab. Teile määratakse arst, mõistate? Noh, aga mis puutub

¹⁸ Erütrotsüütide settimise määr.

raamatutesse, siis tuleb natuke oodata. Meil pole see ette nähtud. Noh, kannatage ära, teil ei tule siin üldse kaua olla.

„Kui kaua siis?“

„No-oh, see sõltub teist. Üldiselt on meil tähtaeg kuu aega. Ent võib-olla saab ka kiiremini, juhul kui hakkate meid abistama.“

„Mis tähendab abistama? Ma ei kavatse kedagi ega millegi abistada.“

„Noh, te võtate seda sõna-sõnalt! Abistada tähendab küsimustele vastamist, raviarstile enesest jutustamist. Vaat te ei olegi vastanud mu küsimusele, kas te kirjutate luuletusi juba ammu?“

„Ammu. Ehkki ma ei hakka sel teemal üksikasjadesse laskuma.“

„Öelge, kas teid on välja antud, avaldatud?“

„Ma ju ütlesin, et ei hakka sellest rääkima.“

„Noh, hea küll. Öelge, kas te teate, miks teid siia toodi?“

„Loomulikult. Riik püüab mind teie kätega hullumajja peita.“

„Aga teie peate end terveks?“

„Loomulikult.“

„Viktor Aleksandrovitš! Kuid toimikus on kirjutatud, et teie ema kannatas vaimuhairete all ja viibis vaimuhaiglas. Kas see oli tõepoolest nii?“

„Ma ei tea, mida mu toimikusse on kirjutatud. Kes seda tunnistab? Kas see on õienditega kinnitatud? Mu ema jäi teadmata kadunuks peaaegu 30 aastat tagasi, mina olin sel ajal 10aastane. Tegelikult oli minu isa uues peres, kus kasvasin, käibel versioon, et ema oli vaimuhaige, seda mulle sisendati. Ent arvan, et see oli kõigest isa poolt koostatud legend, et õigustada ema juurest äraminekut, ja ta uue naise, võõrasema oma. (Sellele küsimusele vastasin üksikasjalikult, kuna kartsin kõige rohkem punkti ema vaimuhaiguse kohta. Olgugi et ema, nagu ma arvan, ei olnud haige, ent isa võis seda väita. Noh aga selline vägev „trump“, nagu „raskendav pärilikkus“, olnuks heaks ettekäändeks mu vaimuhaigeks tunnistamiseks.)

„Noh, hea küll, Viktor Aleksandrovitš. Võite minna. Homme tutvute oma arstiga. Ta vestleb teiega.“

Küsisin, kas tohin saata kirja oma Moskvast elavale ämmale, et too saadaks mulle puuvilju.

„Tohib,“ lausus mu vestluskaaslane. „Kirjutage ja andke medõe kätte.“

„Noh, aga see läheb uurija käest läbi? Siis läheb väga kaua.“ (Soovisin võimalikult kiiresti anda sugulastele teada, et olen juba Serbski instituudis.)

„Ei, kui kiri on lühike, siis vaatame selle ise läbi ja saadame ära.“

Väljusin mulle märguandeid teinud medõe kannul ruumist. Lahkudes püüdsin kinni ühe toas viibiva naisterahva tähelepaneliku pilgu. See oli umbes neljakümneaastane, huvipakkuv, täidlan e ja paksu ruuge soenguga naine. Mõtlesin intuiitiivselt: „Ega ometi see daam hakka mu raviarstiks?“

Nagu selgus, ma ei eksinud.

Ent mis puutub ämmale saadetavat kirja, siis Landau pettis silmaga pilgutamata. Ehkki kiri koosnes kahest reast, ämm seda kätte ei saanud. Kiri saadeti uurijale, kes andis selle mu naisele... aasta hiljem.

INSTITUUDI STRUKTUUR

Instituudi struktuurist tervikuna suudan vähe rääkida. Ametlikult nimetatakse seda Professor Serbski-nimeliseks Kohtupsühhiaatria Teadusliku Uurimise Keskinstituudiks (SKKTUI), mis on NSV Liidu Tervishoiuministeeriumi alluvuses. Paraku on instituudil teine eestkostja, kelle tiitlit ei ole sildil märgitud – NSV Liidu Siseministeerium (SM). Ma ei tea, millistes konkreetsetes vormides selle mõju avaldub, ent olgu siin ära toodud üks tunnus: kogu instituudi personal on SMi auastmetes, arstid on ohvitserid, medõed ja põetajad nähtavasti seersandid. Juba ainuüksi see asjaolu (mis on muidugi kinnitatud ka vastava palgaga) kõrgendab meditsiinipersonali valvsust ja innukust ning tugevdab agarust riiklike ülesannete täitmisel.

Instituudi eesotsas seisab meditsiiniteaduste akadeemia tegevliige professor Morozov. Ma ei tea tema sõjaväelist auastet SMi liinis, kuid otsustades selle järgi, et tema alluval Luntsil, kes sisuliselt on kõigest osakonnajuhataja, on kindralleitnandi aukraad, ei saa Morozovi auaste madalam olla.

Peale selle ei saa olla, lisaks siseministeeriumile ei kureeritaks Serbski instituuti NSV Liidu prokuratuuri ja justiitsministeeriumi kaudu. Sinna joostakse või helistatakse (see puudutab just 4. osakonda) ka kõikvõimsast KGBst.

Niipalju kui tean (nägin medõdede toas telefoninumbritega kaardilt), on instituudi koosseisus seitse osakonda. Üks neist (viies) on naiste oma. Tean veel, et 7. osakond on alkohoolikutele (alkohoolsed psühhoosid), see asetseb kuidagi omaette, hoovis asuvas eraldi hoones, ja justkui töötab ainult Moskva alkohoolikute tarbeks.

Mis puutub teistesse osakondadesse, siis ei tea ma üldse, millise põhimõtte kohaselt on need moodustatud. Oletan, et haiguse iseloomu põhjal. Noh, võib-olla veelgi kitsamalt: loiult kulgev skisofreenia, nõukogude klassifikatsiooni järgi on sellel ju palju erinevaid vorme. Seda võib eeldada kasvõi seepärast, et 4. osakonnast käisid läbi kõik „poliitilised“, aga nendel oli reeglina alati „skisofreenia“.

Millised jarlõkid on siis 1., 2., 3. ja 6. osakonnal? Noh, vahest on kuskil „paranoia“, kuskil „maniakaal-depressiivne psühhoos“, kuskil „epilepsia“... Või skisofreenia teised vormid, ütleme, „hallutsinatoorsed luulud“ või „katatoonia“?.. Ei tea, pole neis olnud. Ent Butõrkast 15. jaanuaril toodud meie partiist (ligikaudu 25 inimest) sattusid paljud (tean, sest kohtasin röntgeni kabinetis neist mõnda, sealhulgas Rebasemütsi) 1. ja 2. osakonda. Instituudis on need kõige suuremad (esimeses tundub olevat ligi sada inimest) ja tihedalt täis topitud, see on koht, kus magatakse koridorides ja põrandal.

Ühtaegu viibib instituudis kokku 300 inimese ringis.

Igas osakonnas on oma arstid, medõed ja põetajad. Isegi valvelipnikud (üks inimene osakonna peale, vahetuvad iga kaheksa tunni järel), ehkki nad alluvad oma ülemustele, on osakondades ühed ja samad.

Lisaks põhiülesannetele – praktilisele ekspertiisile ja teadusele – on instituut õppebaasiks nii üliõpilastele kui ka koht erinevateks seminarideks, täienduskursusteks jne, seejuures kahele ametkonnale korraga, nii meditsiinilisele kui ka juriidilisele. Kusagil instituudis on avar, 150-200 inimest mahutav saal, kus toimuvad loengud ühes haigete demonstreerimisega.

Kahjuks ei viibinud ma ka seal.

„ŠEIK-ANTIKOMMUNIST“

„Šeik-antikommunist“ suhtus minusse huviga. Loomulikult tõmbas ka mind ta poole ja esimesel võimalusel tegin temaga juttu. Tavalised vangla pärimised: millal, mille eest? Ta vastas meelsasti ja justkui siiralt. Jah, paragrahv oli 190¹, „nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvustavate teadvalt valede väljamõeldiste levitamine“.

„Mille eest siis?“

„Luuletuste...“

„Luuletuste eest?“ See on juba täiesti huvitav, sest ka mina ise oleks justkui „luuletuste eest“.

Tõsi, järgnev jutt valmistas mulle mõningase pettumuse. Nagu selgus, oli Viktor Matvejev juba olnud krimkalaagris. Sai viis aastat näib et tavalise varguse eest ja oli juba aasta või kaks ära istunud. Aga hiljem kleepis laagris seintele lendlehti poliitiliste luuletustega... Nii ta kinni võetigi ja hakati uut kriminaalasja kaela väänama. Ta rääkis mulle midagi rasketest tingimustest Rostovi lähedal asuvas laagris ja sellest, et enam ei olnud jõudu... Otse ta seda ei tunnistanud, ent sain aru, et nende lendlehtede abil ta lihtsalt kassiitas, et ta haigeks, süüdimatuks ja „lolliks“ tunnistataks – et hullaris on ikkagi kergem kui laagris. Mis tähendas, et tegemist oli just nimelt „politikaaniga“ nagu teda mulle palatis esitleti, krimkaga, kes kippus poliitilisena esinema. Sellistest inimestest, kes paksult täidavad meie tänaseid poliitlaagreid Mordvas ja Permis, kirjutab juba Anatoli Martšenko oma raamatus „Minu tunnistused“¹⁹.

Tuleb öelda, et krimkad võtavad võrdlemisi sageli ette tegusid, mida meil nimetatakse poliitilisteks kuritegudeks. (Tõsi, võimud nimetavad isegi neid „kuritegusid“ kriminaalseteks. Kui juba kriminaalkoodeksi põhjal kohut mõistetakse, siis on kõik kriminaalne. Aga poliitvange pole ju meil üldse. Nii on see juba kerge käega öeldult, mis seen'd oligi, Hruštšovi nobeda keele läbi, tavaks.) Kõige sagedamini on need just lendlehed. Mis neid inimesi siis ajendab? Muidugi on juhtumeid, kus nad tegutsevad niiviisi siiraste tunnete ajal (krimkavanglate ja -laagrite asukate seas on rahulolematute protsent, kui mitte võimu aluste, vaid kehtivate olude, seaduste ja jms suhtes väga kõrge. „Kommuniste“ siin vihatakse ja igati distantseeritakse end neist. Juhtide, Lenin kaasa arvatud, üle irvitatakse.). Ent enamikul juhtudest juhinduvad sellised „poliitilised“ konjunktuursetest kaalutlustest. Mõistmatuse tõttu muidugi. Millegipärast valitseb krimkade seas veendumus (isiklikult minul tuli sellega erinevates kambrites ja laagris kokku puutuda), et poliitlaagrites on tingimused paremad. Et söötmine on „vatsani täis“, kokkusaamised on sagedasemad, töötamine on vabatahtlik ja, mis on eriti iseloomulik: et vertuhhaid on kõik „teietamise peal...“ Noh, aga mis puutub võimalusse sattuda laagri asemel „lollimajja“, siis, nagu ma juba rääkisin, leiad harva krimkat, kes sellisest õnnest ei unistaks. Ja samuti on krimkate ringkonnas laialt levinud veendumus (nähtavate mitte ilma aluseta), et kõige õigem tee selle õnne juurde kulgeb just poliitilise „kuriteo“ kaudu. „Ajada poliitilist pada“ kohtus või lendlehti laiali pilduda – seda praktiseeritakse sageli. Ja kahjuks annab see soovitud tulemuse! Lollikari ju ei tea, et pilet kirjutatakse välja mitte pooleks aastaks vabasse hullarisse, vaid tähtajatult „spetsikasse“ ja veel haloperidooliga sõgedasse ajju.

Tulevad! Nii langes ka Viktor Matvejev ahvatluse küüsi. Ja kohe esimesel vestlusel minuga tunnistas, et tahtis väga süüdimatuks tunnistamist.

„Milleks küll teile see, Vitja? Te olete ju terve inimene! Kas te oma tulevikku ette kujutate?“

Aga tema muudkui kordab, ent mitte eriti veendunult:

¹⁹ Анатолий Марченко. Мои показания. – ОГИ, 2005 г.

„Te ei tea, kui halb on laagris... Nii palju aastaid veel... Halvemaks ei lähe. Haiglas antakse süüa... Piima antakse ...“

Hakates mind usaldama, luges ta ette oma luuletusi. Midagi Novotšekasski mahalaskmistest, verest tankide all... Jubedavõitu ja ...head, puhtalt poeetilised luuletused, kahju vaid, et pole neist ridagi mällu jäänud.

Mu ees istus andekas, lihtsalt väga andekas (ja õnnetu) inimene, see „šaik“ Doni äärselt Rostovist. Puhas, ilmekas, närviline ja sisemist mõtisklust väljendav nägu, silmad igatsevad ning elavad.

Rääkisime kaua. Kunstist, värssidest. Küsisin, kes on ta lemmikpoeet. Ta nimetas ...Eduard Assadovit! Ta muidugi ei teadnud parimaid nimesid, isegi Blokist teadis ta ainult poemi „Kaksteist“. Hakkasin jutustama Gumiljovist ja Ahmatovast, ta kuulas ahnelt ja kaasaelamisega. Vestluse ajal (istusime kõrvuti laua taga) tabasin mitu korda endal põetaja tähelepaneliku pilgu. Mõtlesin: ei oleks vaja ülearu välja näidata oma huvi paragrahvikaaslaste vastu. Ent kuidas seda teha vabadusetuse kõrbes, aja venides? Päeva kestel ajasime Viktoriga veel mõned korrad juttu ja iga kord peatus meie peal põetaja registreeriv pilk. Ülejäänud aja mängis „šaik“ koos Beskovi, Lukaškini ja veel mingite teiste palatite zekaadega osavalt „pokkerit“ ning „saskut“ (doominokividega mängitavad hasartmängud, mida vanglas mängitakse sigarettide või mingi muu asja peale), aga vahel, nagu mul õnnestus märgata, kirjutas midagi voodil lesides.

Üritasin jutule saada ka Ivan Radikoviga, oma teise paragrahvikaaslasega. Muuseas, asusin teise päeva lõpul vabanevasse voodisse tema kõrval ja sel moel saime vahetuteks naabriteks. Kuid esialgu suhtus Ivan minusse ebasõbralikult.

„Aga kas te istute juba kaua, Vanja?“ küsisin temal ja äkitselt ta lõikas jämedalt:

„Ja mis see sinu asi on?“

Möödus veel päev-kaks. Ükskord astus minu juurde rõõmsalt sätendavate silmadega „šaik“. Tal oli käes paberileht.

„Vaata ma siin kirjutasin luuletusi...“

„Lugege ette, Vitja.“

Ta luges. Head, ladusad luuletused sellest, et... vaat kui paraadi ajal pöörata tankid mausoleumi peale ja see variseks kokku nagu kaardimajake.

„Hüva,“ laususin. „Ainult et milleks teile sellised luuletused?“

Ja jälle põletas mu kukalt põetaja uuriv salaagendipilk.

Järgmise päeva hommikul (see oli vist 18. jaanuar), lebasin hommikusöögi järel voodil raamat käes. Minust nelja koiku kaugusel nurgas lamas niisamuti Viktor. Kirjutas midagi. Äkki astus tema juurde Anna Nikolajevna, meie kallid põetaja, ja lausus talle minagi. Viktor kargas püsti, riietus ja läks koos temaga välja. Keegi ei pööranud sellele tähelepanu, sest kogu aeg kutsuti protseduuridele ja vestlustele. Ent 10-15 minuti pärast tuli põetaja tagasi ning hakkas Matvejevi voodiriideid kokku koguma ja madratsit rulli keerama. Aga mind tabas äkki külmahoog: madratsi alt tiris põetaja välja tuttava paberilehe, sellele oli ju Viktor kirjutanud oma luuletuse mausoleumist! Välgatas mõte: hüpata ligi ja rebida käest!... Ent naine pani juba lehe halatitaskusse. Siin astus ligi ka medõde ja põetaja andis midagi öeldes lehe tolle kätte. Mõlemad lahkusid, viies kaasa voodivarustuse ja poeet-antikommunisti õnnetu loomingu...

Viktorit ma rohkem ei näinud ega tea tema saatusest midagi. Kuhu ta üle viidi? Nähtavasti teise osakonda, kuna tema kuu aja pikkune tähtaeg polnud veel läbi ega väljakirjutamise komisjoni toimunud. Kuid miks? Kas polnud seost tema kadumise ja meie vestluste tähelepanulikul jälgimisel põetajate poolt? Ja mul hakkas õudne: kas tõesti olen ma katkutõbine? Kas seda inimest ei koristatud osakonnast ära minu pärast?

Üks osakonna kõiketeadjaist, Vitja Jatsunov, kellega koos me edaspidi olime teises palatis, rääkis mulle hiljem, et Viktor Matvejevi üleviimine oli ajendatud materialistlikest

põhjustest. Ta olla doominos kõvasti kaotanud, aga maksta polnud millegagi ja palati kamarilja ähvardas arveteõiendamisega. Nii Matvejev paluski arste, et teda viidaks patust kaugemale.

Ei tea. Sain kriminaalse maailma mehhaanikast halvasti aru, sealhulgas jõujoontest, mis palatites valitsesid. Ent kujutades ikkagi Viktor Matvejevi iseloomu ette, ma ei arva, et see oli nii nagu rääkis Jatsunov. Lisaks veel need vaated... Muidugi pole mul millegagi seda tõestada, ent selline „ebateaduslik“ instrument nagu intuitsioon, pole mind peaaegu iialgi elus alt vedanud.

Kus on mu vaene „Šeik“ praegu? Kas ma nende ridadega talle kahju ei põhjusta? Ta ju nii väga tahtis süüdimatuks tunnistamist, aga mina paljastan tema terveks oleku. Ent ka tema kanapimeduse! Ja täieliku süü puudumise „poliitilise“ tegevuse osas. No milleks talle veel see, mille eest veel üks rist? Kogu ta „poliitiline“ süü oli selles, et tal tuli tahtmine haiglapiima järele. Ent kas see on siis süü?

Kui raske ka Rostovi laager polnud, ikkagi oluks tema jaoks parem sinna tagasi minna. Vangistus oleks möödunud, sest nähtavasti oleks ta juba 1977ndal juba vabaks saanud.

Soovin kogu oma südamevaluga sellele inimesele head ja kerget teed.

OSAKONNA STRUKTUUR

Instituudi 4. osakond asub hoone kolmandal korrusel, selle vasakul tiival, kui vaadata Kropotkini põiktänav poolt. Pean tegema möönduse: ma ei käinud kogu instituuti läbi, aga seal, kus viibisin, olin mitte kui vaba külaline. Seetõttu võin lihtsalt geomeetriliselt eksida, midagi segi ajada, arvestamata ja oma plaanis lõpuni ehitamata jätta.

Osakond hõlmab umbes 15 tuba, millest viis on palatid. Seejuures on üldpalateid kolm, ent osakonnas on veel „eriosakond“ (seda nimetasime „boksiks“ või „isolaatoriks“), mis koosneb kahest, isegi kolmest väikesest toast, milles on oma kraanikauss ja käimla. See „boks“ on mõeldud nn „eriti ohtlike“ paragrahvidega vangide jaoks. Seal on tavaliselt kõik „poliitilised“, st need, kes lähevad paragrahvide 64-70 („eriti ohtlikud riiklikud kuriteod“) alla. Mis puutub paragrahvi 190¹ („nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvustavate teadvalt valede väljamõeldiste levitamine“), siis neid peetakse tavaliselt üldpalatites, ehkki, võimaluse korral, võidakse ka „boks“ pista. Nii viibis 1969. aastal „boks“ ja lisaks veel eraldi üksikpalatis kindral P. G. Grigorenko. „Boks“ oli ka 1971. aastal omakirjastuse eest arreteeritud R. T. Fin.

„Boks“ olid ei suhtle „üldise“ kontingendiga, sealt on keelatud väljuda. Seal on neil kõik asjad enda päralt. Igas palatis, kuigi ühes neist oli ainult viis voodit, aga teises neli, on oma valvepõetaja.

Millegipärast paigutati mind üldpalatisse. Sõbrad oletavad, et seda tehti selleks, et mitte anda mulle võimalust kohtuda kellegi tol ajal „boks“ viibijaga. Või vastupidi. Oletati isegi, et sel ajal viibis boks S. Pirogov Arhangelskist. Kõik on võimalik. Sest 1969. aastal paigutati niisamuti üldpalatisse Vladimir Geršuni ilmselgelt seetõttu, et siis oli „boks“ P. G. Grigorenko.

Nagu juba mainisin, oli üldpalateid kolm. Kas suurt paiknevad kõrvuti, kolmas, väike, on litsutud otse üle koridori asuva arstide toa ja protseduuride ruumi vahele. Suures palatis on pinda 55-60 m² ringis. Sinna on paigutatud 13 voodit, piki seinu kaks rida, ühes 6 ja teises 7 voodit. Voodid on metallist, traatvõrgust põhjaga ja värvitud valgeks. Voodite vahelises käigus asetseb puidust laud ühes selle juurde paigutatud pinkidega, kus lõunastatakse (sinna mahtus 8-10 inimest), vabal ajal aga mängitakse malet või doominot. Palatit nimetatakse veel „lärmakaks“, seast ainult seal on raadio (ukse juures asuv valjuhääldi) ja on lubatud lauamängud. Palatis on kaks võrdlemisi suurt akent, vaatega instituudi õue, kus on jalutamishoovid. Akendest paistab instituudi vastas asetsev (Kropotkini põiktänav 22) asuv viiekorruseline elumaja. Akendel ei ole trelle, tõsi, need on „kuulikindlast“ pleksiklaasist, mille aknalauast 50 cm kõrgemale ulatuv osa on valgeks võõbatud.

Teine palat, kus on 9 voodit, asub esimese kõrval koridori mööda edasi. See palat on pimendatud (ainuke aken oli täielikult kaetud valge värviga) ja sinna paigutatakse neid, kes ei armasta valgust. Voodid seisavad ühes reas, ainult üks on vastasseina juures akna all. Sama seina ääres on väike nelinurkne laud. Mina selles palatis ei viibinud. Ei oska öelda, milline neist kolmest on kõige külmem, lisaks oli seal pidevalt tunda mingit ebameeldivat seinte hallitushaisu. Kahe esimese vastas üle koridori asetsev kolmas palat oli kõige väiksem (kõigest neljale voodile) ja mugavam.

Osakonda sissepääs (keskmisest trepist, s.o hoovist) asus keset koridori, suure nurgapalati kõrval. Selle ukse kaudu toodi köögist toit, meid aga viidi röntgenisse, füsioteraapia kabinetti, okulisti juurde ja psühholoogia laborisse. Tundub, et meiega oli ühenduses (s.o asus korruse paremas otsas) 3. osakond.

Teisest küljest ulatus koridor medõdede toani. Selles olid mõned kapid ja kaks külmikut, milles hoiti zekaade kiirestiriknevaid toiduaineid, nagu või, vorst ja muud. Umbes poolt tundi enne hommiku- või õhtusööki pani medõde ukse juurde lauakese ja andis ligi

astunud zekaadele vajalikud toiduained. Seejuures lõikas ta ise vorsti- ja juustuviile nagu gastronoomis ning poetas kruusi sisse mett või kondenspiima.

Medõdede toast oli näha teine, suurem ruum, kus asusid vanemmedõde ja nähtavasti ka meditsiinistatistik.

Koridori selles otsas, medõdede toast paremal, kui olla näoga selle poole, oli sissepääs teenistuslikku esikusse, kus asusid teenistujate vahetusriieteapid. Siin paiknes ka mingi ruum haigepõetajatele, aga samuti majandustuba (või toad), kus jagati kaussidesse toitu, hoiti sööginõusid jne. Samast esikust viis uks suurde arstide tuppa (ma nimetan seda „aktuse“ toaks). Siin oli osakonnast teine väljapääs, mis viis instituudi peatrepi juurde. Seda kasutasid töötajad, samuti toodi siitkaudu saabujaid ja viidi ära lahkujaid, kes olid uurimisperioodi läbinud.

„Aktuse“ toas asusid arstid, siis toimusid ka komisjonid. See oli suur umbes neljakümne ruutmeetri tuba, mis oli väga valgusküllane. Keset ruumi paiknes pikk kaleviga kaetud laud, mille taga istus tavaliselt „komisjon“, risti sellega oli juhataja laud. Paremal pool seina ääres asetsesid kaks arstide lauda, millest üks kuulus Ljubov Jossipovna Tabakovale. Otse sissepääsu ja akende kõrval olid koha leidnud veel kolm lauda, millest vasakpoolse taga istus alati M. F. Talpe.

„Aktuse“ toast vasakul olid ukсед ja kaks väikest kergseintega eraldatud kabinetikest. Neist vasakpoolne kuulus J. L. Landaule ja parempoolne D. R. Luntsile.

4. OSAKONNA PLAAN (skeem)

Pean ütlema, et osakonna arstide seas oli tavaks rangelt kinni pidada auastmetest. „Aktuse“ toas asusid juhtivad arstid, kes olid kõige kogenenumad ja teaduskraadidega. Reaarstid olid paigutatud eraldi väikesesse ruumi, mis asus üldpalatite läheduses.

Koridorist viis uks ka protseduuride tuppa, kus anti välja ravimeid, süstiti, võeti analüüsiks verd jne. Seda tuba kamandas valvemedõde.

Koridoris käimla ja vannitoa vastas seisis kõrge puitkapp, kus zekaad hoidsid mitteriknevaid toiduaineid (suhkur, küpsised, vahel ka õunad), aga samuti sigarette ja paberosse.

Mööda koridori kõndis päeval ja öösel valvelipnik, valge kittel vormiriietuse peal.

Üldpalateid lukku ei pandud, nende ukseid olid kogu aeg lahti. Meid lubati igal ajal, välja arvatud öörahu ja arstide ringkäik, käia palatist palatisse, minna medõde juurde protseduuride tuppa, viibida suitsunurgas (käimla omas). Muide, viimane oli 4. osakonna privileegiks, nagu räägiti, teistes osakondades korraldati igas tunnis kümneks minutiks suitsutunde ja lipnik läitis sigarette tikuga rangelt kella järgi. Meil võis talle ligi astuda ja suitsule tuld paluda igal ajal, isegi öösel.

Ustel olid silmade kõrgusel 10x15 cm suurused klaasaknakesed (samuti pleksiklaasist), ent uksti, kordan, välja arvatud vannituppa ja käimlasse, lukku ei pandud.

„Boksi“ valvati hoolega. Selle juurde minek, rääkimata aknakese kaudu sinna sisse piilumisest, oli keelatud.

Kahes meie palatis, peale väikese, olid alati kohal valvepõetajad, nood istusid tavaliselt uste juures asetsevate tuletoorjekastide otsas ja jälgisid hoolega kambris toimuvat. Öösel nad muidugi vajusid ära, tukkusid ja isegi norsatasid. Väikeses palatis põetajat ei olnud, ent kahes suuremas valvet pidajad said ka seda tuba jälgida, heites oma kastidel istudes pilgu üle õla.

Ruumides oli parkettpõrand, mida iga päev hõõruti kuni läikimiseni. Keskkütte tõttu oli osakonnas alati väga soe.

Nagu aru saan, oli 4. osakond „skisofreeniline“ või midagi sellesarnast. Zekaade seas liikusid jutud, et varem oli see olnud „poliitiline“, aga nüüd, justkui selliste vangide vähenemise tõttu, jätkub nende jaoks ka „boksist“.

Viimase kinnituse osas, et poliitvangide arv on meil viimaste aastate jooksul vähenenud, olen ma muidugi väga kahtleval seisukohal.

ESIMENE JUTUAJAMINE ARSTIGA. LJUBOV JOSSIFOVNA

Minu uuringud kulgesid loiult. Viidi läbivaatamiseks terapeudi juurde. Küsimused kaebuste kohta, vererõhk, fonendoskoop... Minu palvel määras naine korvalooli (viimastel nädalatel tundsin südamepitsitust) ning ilma minu palveta ja mingite sellekohaste näidustusteta, nähtavasti lihtsalt kaastundest, valget leiba... Viidi okulisti juurde – kirjutas välja uued prillid... Kõik oli nagu rajoonihaiglas. Veel tehti röntgenipilt koljust. Seda polnud justkui üldse vaja, ent ma ei hakanud vaidlema. Mingit ajuturset mul, jumal tänatud, ometi ei ole. Tõsi, kui mõne päeva pärast pandi ette teha korduspilt (pidavat olema „korraldus“), keeldusin. Peale ei käidud.

18. jaanuaril toimus kohtumine raviarstiga. Jutuajamine oli protseduuride toas. Ma juba ei imestanud nähes enda ees just nimelt seda naist, kes oli mind kaks päeva tagasi komisjonis pielnud.

Ta tutvustas end Ljubov Jossipovnana. Minu küsimusele perekonnanime kohta ta vastas, et see „pole kohustuslik“. Ilus, ent kosmeetika kasutamisest vahakarva nägu. Punakad kohevad juuksed. Huuled pruntis ja tundlikud, reetes sellega solvumuslikkust ja nutusust. Käed täidlased ning ümarad, ent manikööri ja kaunistusteta. Üldiselt oli kogu ta välimuses, vaatamata kosmeetikale ja moodsatele riiete, väsimuse ning mingi koduse äraaetuse pitser. Arvan, et ei eksi, kui ütlen, et Ljubov Jossipovnal on palju koduseid muresid ja ta peres pole kõik korras.

Meie kohtumine vältas 30 minuti ringis. Kardan, et valmistasin vestluskaaslasel peettumuse. Enne kui ta küsimustele vastata, palusin kosta kahele minu omale: kas tema seisukohast on küllaldaseks põhjuseks minu ekspertiisi suunamiseks kuuldused mu ema haiguse kohta, mis pole ühegi dokumendiga kinnitatud ning kas mul on võimalik tutvuda ambulatoorse psühhiaatrilise ekspertiisi kokkuvõttega.

Esimese küsimuse peale kehtas Ljubov Jossipovna vaid õlgu, justkui, et miks ka mitte, ent teise peale vastas: ei, ei saa. Laususin, et sellisel juhul ei vasta ma ühelegi küsimusele.

„No mis te nüüd, Viktor Aleksandrovitš! Nii ei kõlba. Kas te ei usalda mind?“

Vaatamata sellele, et vaikisin, püüdis naine mind siiski küsitleda. Peamiselt käsitlesid küsimused mu eluloo „anomaalseid“ fakte, mis olid nähtavasti uurija poolt toimikusse topitud.

„Kuidas te suhtusite oma võõrasemasse?!

Miks te oma esimesest naisest lahku läksite?“

Vaat, 1971. aastal oli teil Solnetšnogorskis konflikt linnavõimudega, kas te räägiks sellest lähemalt?...“

Enne kui järgmist küsimust esitada, vaatas ta enda ees olevasse toimikusse. (Eh, saaksin vaid mina selesse pilku heita!) Kõigest oli näha, et ta oli jutuajamiseks halvasti ette valmistanud.

„Noh, hüva,“ lõi ta kella vaadates lõpetuseks käega. „Me vestleme teiega veel mitmeid kordi...“

PÄEVIKUST. 21. JAANUAR 1971

„Läbi saab esimene dekaad puhtast, täissöönud, ent üldiselt üksluisuse tõttu roiutavast elust ekspertiislikus „paradiisis“. Esile on tulnud ja isikupärastunud palatikaaslaste, arstide ja valvepõetajate näod. Nagu alati, on kolmandik palatist vaikijad, sama palju on lobamokkasid, ülejäänud on nende vahel... Muljet avaldab Saša Mogilnõi, 20aastane nooruk Millerovo linnast. Pehmed, õrnad, lõunamaised (ukrainapärased) näojooned, tihedad mustad kulmud, ujedus ja mingi sisemine valgustatus. Loeb palju, armastab Jack Londonit, seiklusi, tahaks lugeda Alexander Dumad (V. Beskov ütleb: „Dumud“). Minu soovitusel hakkas lugema Leskovi „Võlutud rändurit, jäi väga rahule. Luges vaimustusega „Mtsenski maakonna leedi Macbethi“, ent kahjuks jäi sellega pooleli, kuna ei saanud enam jagu järgmistest jutustustest, milles polnud teatud „dju-tektiivsust“...

EKSPERTIIIALUSED ZEKAAD

Nähtavasti on aeg käes jutustada veidi 4. osakonna asukatest, neist katsejänestest, kelle peal 1974. aasta jaanuaris-märtsis täiustas nõukogude kohtupsühhiaatria oma teaduslikku progressi...

Kokku oli meid kolmes üldpalatis 26 hinge: 13, 9 ja 4 inimest. Siia ei kuulu mõned (nähtavasti 4-5) inimest, kes on asuvad „boksis“, kuhu meil puudus ligipääs.

Minu „lärmakasse“ palatisse oli kogunenud peamiselt noorsugu, 18-20aastased poisikesed. Öelnud „lobamokad“, ma muidugi kasutasin kõige pehmemat vormi, tegelikult olid need kõige tavalisemad põhimõttelagedad ja jultunud vangla kõrilõikajad, kes lisaks sellele demonstreerisid oma psüühilist märatsemist. Asja ees teist taga võisid nad korraldada kõige metsikuma mürgli, patju pilduda, ükskõik kellele virutada, laualt doomino pühkida või kruusi lakke lennutada. Tavaliselt põetajad askeldasid selliste ümber, rääkides:

„No mis sul on, Vova (Petja, Kolja)?... No mida sa tahad? Rahune, kallike, rahune!“

Sellisteks olid juba mainitud Volodja Beskov, Miša Lukaškin ja Vitja Jatsunov. Veel Sergei Pessotšnikov teisest palatist ja mõni aeg pärast mind saabunud Volodja Lukjanov, hüüdnimega „Cipollino“.

Palatis lamasid mõned „reaktiivikut“ ehk zekaad, kes teesklesid kõigest maisest täielikku väljalülitatust. Sellist seisundit nimetatakse psühhiaatrias reaktiivseks. Nad ei suhelnud kellegagi ja lamasid ainiti ühte punkti vaadates tundide kaupa vooditel. Mõned isegi eriti ei varjanud, et kassiitavad, põetaja eemalolekul ning suitsunurgas aeti omavahel juttu ja naerdi. Muidugi sõid kõik isukalt, ilmutades siin täielikku mõistuslikkust. Näiteks mustahabemeline mõrtsuk-„rabi“, kes oli mind nii väga ehmatanud meie esimesel kokkupuutumisel (nime ma ei mäleta), oli suur maiasmokk. Igal toiduostmisel (2-3 korda nädalas lubati oma raha eest vanemõe kaudu kauplusest vajalikke toiduaineid osta) tellis ta kooke, šokolaadi ja muid maiustusi. Vahel toodi talle isegi terve tort. Siis laotas põetaja ta rinnale vakstu, pani sellele tordikarbi ja ta sõi õndsalt matsutades torti, samal ajal osavõtmatult lage jõllitades. Tema tihedasse habemesse jäid kinni valged purutükid.

Peale Musthabeme ja Kүүntesööja oli palatis veel „reaktiivik“ Kuznetsov, hüüdnimega „Parun“. Too oli mingi elukutseline kurjategija karvaste ja tätoveeritud käsivarte ning ebameeldiva altkulmu pilguga. Ta oli erakordne fuflootaja²⁰. Palatis kõndis ta aeglase lohiseva sammuga, kogu aeg ringi vahtides. Aga kui kuulis, et keegi tuleb selja tagant, pörkus ehmunult kõrvale ja lasi tolle mööda, seirates teda eksleva, hullumeelse pilguga. Ta sõi üksnes voodis, tegi seda loiult, segades esimest rooga teisega ja kaua hoides avatud suu juurde tõstetud lusikat. Sellele vaatamata tunnistati ta terveks ja viidi Butõrkasse. Vitja Jatsunov jutustas mulle saladuskatte all, et „Parun“ oli enne instituuti toomist paljastatud kambris kui koputaja ja läbi pekstud.

Hiljem toodi palatisse „reaktiivik“, kellel oli kummaline perekonnanimi Tumor. See oli lühemat kasvu, heledapäine 20ne ringis kutt. Esiti lamas ta samuti osavõtmatult voodil (seejuures lausa põetaja nina all), ajades jubedal kombel, alati ühes ja samas asendis, kämbla teki alt välja, ent ta paljastati (jutustan veel sellest) simuleerimises ning loobunud reaktiivsusest, muutus ta tavaliseks semutsevaks ja lobisevaks kutiks.

Poolreaktiivses uimas viibis keegi Gennadi Astašitšev, punapäine, iseäranis rumal 42aastane mees Murmanski oblastist. Too rääkis ja suhtles, ent alati otsekui poolunes. Olgugi et ta rääkis meelsasti (lõputult ja tüütavalt) oma peredraama lugu (tabas oma naise armukesega, lajatas naisele vastu pead... moosipurgiga; mille eest oligi istuma pandud), manas oma saatust ja haletses lapsi. Arstide ja personaliga rääkis ta lõmitavalt, tingimata korrutades: „Ma ei ole ju terve... Mul ei ole pea korras... Arst ütles mulle, et pean haiglas

²⁰ Originaalis *тюлькогон* – pettur, lõkats, vaderdis.

viibima... Te ju tunnistate mu süüdimatuks?“ Minu meelest oli see inimene psüühiliselt täiesti terve, vahest ehk vaimselt ala-arenenud ja rumal. Ikkagi oli ta elanud 42 aastaseks ja, nagu ta rääkis, olid tal „muudkui tööalased kiitused“. Ometi tunnistati ta süüdimatuks.

Veelgi infantiilsemaks isiksuseks oli minu poolt mainitud Petja Rimeika. Tema tõeline nimi oli Petras Rimeika. Ta oli leedulane Vilniusest ja istus röövi eest (oli koos sõbrukestega kellegi paljaks röövinud). Petja oli kurjuseta, väga seltsiv (ise ei rääkinud, ent kuulas igaühe naeratades ja naljakalt kaasa noogutades ära: „Oo jah! Oo jah! Oi-oi! Oo jah!) 25 aasta kandis mehike. Osakonnas küüris ta põrandaid, saunapäevadel pesi teiste zekaade selgasid ja üldse aitas meelsasti põetajaid. Mingi institutuse eest pesi isegi arstikabinettide ja protseduuritoa põrandaid. Palatis Petjat ei kiusatud, ta võlus kõiki oma kahjutu külalollikese kütkestava naeratusega. Instituudis oli Petja ammu, peaaegu neljandat nädalat. Ta käis nn tööteraapial ümbrikke kleepimas.

Väikeses meie vastaspalatis oli huvipakkuv isiksus, polaarlendur Veksler. Moskvalane, juut. Too oli 53-54aastane mees, ent väga nooruslik ja sõjaväelise rühiga. Pooleldi hall Mefistotelese kikkhabe, terased ja targad silmad. Hommikuti tegeles Veksler koridoris pikalt võimlemisega, oma vööni palja ülakeha lihastega mängides, tegi kükke ja venitusharjutusi. Kogu ülejäänud aja kirjutas midagi, istudes palatis ümmarguse laua taga, millele olid asetatud paksud paberihunnikud. Kõik rääkisid aupaklikult alandades häält poolsosinani, et „kirjutab romaani“. Lendur oli osakonnas silmnähtavalt privilegeeritud seisuses. Märkasini, et tal oli pastakas ja ta kirjutas sellega avalikult.

Lenduriga ühes palatis oli pikka kasvu umbes 25aastane kutt, kellel oli tulipunane habe ning kes oli väga häbelik ja tore – Saša Sokolov. Ta oli instituudis juba teist korda.

(Väike kõrvalepõige. Panin üldse tähele, et ekspertiisis oli väga palju punapäid... Kas tõesti on kusagil instruktsioon, mis kohustab uurijaid psühhiaatriliste kahtluste puhul jälgima tähelepanelikumalt just punapäid? Muide, vanglas ja laagris on punapeade protsent 3-4 korda suurem kui vabaduses. Kas ei kõnele see sellest, et punapead on puht geneetiliselt palju rohkem kalduvad kuritegelikkusele? Ma ei tea, võib-olla on see juba ammu kindlaks tehtud, tuginen vaid isiklike vaatluste tulemustele.)

Nendega koos oli osakonna kõige eakam inimene, 69aastane Aleksandr Mihhailovitš Nikuiko – pikka kasvu, hallipäine ja peaaegu kurt vanamees Volgogradist, kes oli istuma pandud oma naise tapmise eest. Nikuiko mängis väga hästi malet (tal oli I järk) ja hiljem puutusin temaga malelaua taga veidi rohkem kokku. Nagu ka Saša Sokoloviga. Allpool jutustan neist mõlemast natuke rohkem. Nagu ka Boriss Jevsejevitš Kamenetskist, 50aastasest lihavast ja lohmakast inimesest meie palatis, kes oli nii zekaade kui ka põetajate alaliseks pilkeobjektiks. Oo, sellest inimesest tasub lähemalt rääkida!...

PÄEVAKORD

Instituudi elutingimused ja päevakord ei meenutanud millegi poolest, et me viibime vanglas. Kui poleks põetajate käes võtmeid ega koridoris ringi uitavat vertuhhaid, mis sest, et valges kitlis, saaks meie eluaset võtta täiesti tavalise haigla pähe. Ei, isegi mitte tavalise, siin on rohkem korda ja puhtust ning toit on mitmekesisem ja maitavam.

Ah, kui tore see kõik oli pärast vanglat! Parkettpõrand, vedruvoodid, avarus, keegi ei suitseta ega haise. Aga, mis peamine, põetajad – hellalt nagu omastele:

„Miša, kas sa veel piimakest tahad?“

„Kullake, tule protseduurile!“

Ja see oli muidugi nagu muinasjutt pärast vertuhhai harjumuslikku:

„Hei, sina, *matj tvoju-rastak*²¹!“

Äratusmärguanne mängiti osakonnas kell 7 hommikul. See tähendab mingeid valjusid helisid ei olnud, keegi õlast ei raputanud, lihtsalt palatites lülitati sisse valgus ja kõik tõusid üles. Tegelikult algas sekeldamine juba varem: need olid põetajad, kes ajasid üles põrandate küürijad ja nood asusid tööle, tehes algust koridoriga.

Ent võis ka mitte tõusta. Kui aga olid juba tõusnud, sundisid põetajad muidugi voodit üles tegema, ent kui jäid lamama, jätsid su rahule.

Äratuse järel tegid paljud, mina nende seas, nurkades hommikvõimlemist. Pesid. Seepi ja muid tualettitarbed (hambahari, pulber) hoiti medõe juures kapis, neid oli vaja põetaja kaudu kätte saada ja pärast pesemist tagasi anda. Noh, aga kui kellelgi polnud? Pesti ilma seebita, kohalikku meditsiini huvitas isiklik hügieen vähe. Medõe käest saadi päevaks kamm ja „prillipapad“ prillid, ööseks tuli kõik see ära anda.

Kell kaheksa oli hommikusöök. Selle eel andis medõde soovijaile (kellel neid muidugi oli) kätte isiklikke toiduaineid. Hommikusöögiks oli tavaliselt puder (riisi, hirs, manna, kaera ehk „herkulo“) ja kohv, tõsi surrogaat viljakohv, ent piimaga, veel anti 15-20 grammine võitükk, kolm suhkrutükki, aga vahel veel mõned viilud juustu või vorsti, tuleb öelda, et täiesti korralikku, Krakowi oma. Leib toodi kohale valmislõigatud viiludena, 200 grammi näo peale, seejuures sai veel tükikese valget leiba, aga neile, kellele oli terapeut määranud, anti ainult valget.

Hommikusöögi järel suundusid suitsetajad suitsutunnile. Aeglaselt mälujaid kihutati tagant, kuna vertuhhaid ei andnud enne suitsule tuld, kuni lusikad polnud ära antud. Lusikatel hoiti hoolega silm peal, just nagu oleks need hõbedast, vahel mindi lugemisega sassi ja tekkis paanika.

Selleks ajaks tulid juba päevased medõed ja koridoris hakkas nägema arste liikumas. Vahetusid valveõed ja -põetajad. Täpselt kell 9 algas arstidel kiirnoupidamine, mille järel umbes pool kümme korraldati ringkäik. Komisjoni päevadel, mis tavaliselt olid esmaspäeviti ja teisipäeviti, venis ringkäik poole tunni või tunni pikkuseks.

Pärast ringkäiku tegid zekaad, mida tahtsid. Neid, kes käisid tööteraapial, viis vertuhhai tööle, ülejäänud lugesid, uitasid mööda osakonda ja „lärmakas“ palatis taoti doominod. Üleriietes vooditel lamada oli keelatud; kui tahtsid pikali heita, oli vaja voodi lahti teha. Selsamal ajal viidi, keda vaja, mitmesugustele uuringutele ja vestlustele.

Kell üks oli lõunasöök. See koosnes alati kolmest roast. Esimeseks oli borš, rassolnik või hernesupp. Ükskord anti isegi suurepärase notatena uhhaad. Teiseks olid kotletid, tefteelid, vahel lintnuudlid lihaga või lihahautis. Kolmandaks oli pool kruusitait kuivatatud puuviljade kompotti.

²¹ Rõve emateotav sõim vene keeles.

Pärast lõunat korraldati „vaikne tund“ kestusega 1,5 tundi. Sel ajal lülitati raadio välja ning keelatud oli teistes palatites ringi uidata või suitsetada. Need poolteist tundi ma alati magasin.

„Vaikse tunni“ järel jätkus sama, mis enne lõunat ehk lullilöömine. Kella viieks tulid zekaad tööteraapialt tagasi.

Õhtusöök toimus kell kuus õhtul ja enne seda oli samuti võimalik oma toiduaineid kätte saada. Jällegi anti putru, kartulipüreed heeringaga või vinegretti, aga samuti teed või piima. Põrandaküürijatele ja kõigile, kes olid mingi tööga osakonna heaks selle ära teeninud, anti õhtusöögi ajal lisatoitu, milleks oli piim ja lõunasöögist järele jäänud teine roog või kompott.

Õhtuti enne öörahu jagati ravimeid, selleks läksid zekaad ise protseduuride tuppa.

Kell 22 kustutati palatites valgus ja algas öörahu. Tõsi, kui juhtus olema hea vertuhhai, kes suitsule tuld andis, hiilisid suitsetajad ühekaupa veel kaua käimlasse. Ent pikapeale jäid kõik magama. Kuhugi peitus (sättis end medõdede tuppa puhkama) medõde. Ebamugavates poosides tukastasid põetajad tuletõrjekastidel. Vaid vertuhhai kõndis veel kaua oma kriuksuvate saabastega mööda koridori, ent lõppude lõpuks lasi temagi taburetil istudes silma looja, nõjatudes seljaga käimla vastas oleva kapile.

Lollide Instituut suikus unele...

ÕPETAJA TAŠKENDIST

See inimene äratas mu tähelepanu mitte üksnes sellega, et oli peaaegu minu eakaaslane, vaid ka muserdatuse ja alluva olekuga palatis. Teda kiusasid kõik: nii zekaad kui ka põetajad. Ühtelugu oli kuulda:

„Kamenetski, süüa tahad?“ (zekaad)

„Kamenetski, kas jälle oled kuivikuid laiali laotanud?“ (põetajad)

Ümmarguse näoga, tüse, hingeldav, umbes 50aastane mees. Nägu punane, määrdunud, idamaiste joontega, ja algul pidasin teda usbekiks. Seda enam, et ta oli Taškendist ja kõneles vene keelt aktsendiga. Hiljem selgus, et ta ei ole usbekk, vaid juut, ja mitte mingisugune Buhhaara, vaid Ukraina oma, Žõtomõri lähedalt. Ent lapsena oli ta viidud Kesk-Aasiasse ja seal oli ta „usbekistunud“.

Hakkasin temaga lähemalt suhtlema kohe pärast Viktor Matvejevi arusaamatut kadumist. Muidugi oleks olnud huvitavam läbi käia paragrahvikaaslastega, ent Ivan Radikov peletas mu eemale oma ebasõbraliku valvsusega. Kamenetski aga tõmbas ligi intelligentse välimusega, ta oli leebe ja suhtlemisaldis, otsekui palunuks kogu olekuga minult sõprust ja kaitset.

„Kohe näha, et olete intelligentide seast ja haritud inimene,“ ütles ta mulle. „Siin on ju sellised inimesed, sellised inimesed! Ma olen nii väsinud, nii vanglas kui ka siin.“

Küsisin, mille eest ta istub.

„Ah, ärge minult küsige! See on selline trauma! Selline trauma! Ma ei suuda siiamaani toibuda...“

Mind vapustas tema jutustus jubedatest tingimustest Buhhaara KPZs²², kus ta istus. See oli vana emiiriaege vangla, kus kambrid olid aukudes, kus valvur ülevalt poolt läbi võre vange jälgis ja laskis neile nagu metsloomadele kepi otsas toitu alla. Hiljem viidi käeraudades Kamenetski lennukiga Moskvasse... Butõrkas kiusati teda kambris nii rängalt, et ta üritas end üles puua, rebides madratsikotilt riideriba. Võeti silmusest maha... Ka siin, instituudis, anti talle erinevalt teistest zekaadest, kahe voodilina asemel üks. Nähtavasti oli ta toimikus märke kalduvusest endale käsi külge panna. Seetõttu ei antud Kamenetskile osakonna isegi selliseid esemeid, nagu kamm ja prillid ning ta võttis neid „laenuks“ minult. Lisaks jälgisid põetajad pidevalt, et ta käterätt ei vedeleks voodil või oleks padja all nagu teistel zekaadel, vaid asetatud voodikorjule, st alati nähtaval.

Vastates mu ettevaatlikele järelepärimistele, tunnistas Kamenetski lõppude lõpuks, et istub tapmise eest. Ta töötas Taškendi tootmis-tehnilises õppeasutuses õppealajuhatajana. Ükskord oli tal külas õppeasutuse direktor. Joodi. Direktor solvas millegagi Kamenetski naist, mees haaras raevunult käepärast oleva haamri ja...

„See oli kohutav, Viktor Aleksandrovitš! Siiamaani ei suuda ma seda ilma värisemata meenutada. See on selline trauma!...“

Ja kattes näo peopesadega, vappus ta hääletu nutu käes.

Noored zekaad kiusasid Kamenetskit mõnuga. Nähtavasti lihtsalt selletõttu, et tajusid ta pehmeloomulisust ja kaitsetust. Ja seepärast, et ta oli neist vanem ja nõrgem. Noh ja muidugi, et ta oli juut... Arvatavasti vanglas põhjalikult nälginuna, sõi ta nüüd palju ja ahnelt, aga pärast sööki kogus ta lauale jäänud valge leiva tükikesed kokku ja kuivatas neid kütteradiaatorite peal. Mulle põhjendas ta seda sellega, et kuivatatud leib on vähem happeline, aga temal on magu haige. Kamenetski kogus kuivikuid kotti ja öösiti naris neid voodis, lõbustades sellega zekaasid. Põetajad tõrelesid temaga pidevalt, visates leivad radiaatoritelt minema.

²² Eeluurimiskamber, vn камера предварительного заключения, КПЗ.

Aga lisaks sellele Kamenetski norskas... Oh, vilets on norskajate vanglapõli! Küll virutatakse saapaga vastu vahtimist, küll topitakse kalts suhu...

Ja vaesekeesel (haige magu, vanus, väheliikuv eluviis) olid veel soolepuhitused ja öösiti vallandusid tahtmatult gaasid... Seda ei suutnud zekaad üldse taluda. Nõuti ta minema kihutamist, kas koridori või „paraski kõrvale“. Ent põetajad, selle asemel, et ta eest välja astuda, valasid õli tulle.

„No küll sa, Kamenetski, ikka peeretasid täna!“ kuulutas ükskord valjusti üle kogu palati Anna Nikolajevna, põetaja, kes oli üle 30 aasta instituudis töötanud. „Nõnda peeretasid, et mind oleks peaaegu tuulega palatist välja kandnud!“

Näib, et mina olin ainuke, kes püüdis Kamenetskit kaitsta. Ehkki ma ei saa öelda, et õnnestunud. Ometi suhtus ta sellest ajast peale minusse erilise poolehoiuga.

Boriss Jevsejevitš tahtis kirglikult, et ta süüdimatuks tunnistataks. „Ma ei kannata laagrit välja, Viktor Aleksandrovitš,“ tunnistas ta mulle. Ta raviarstiks oli keegi Gennadi Nikolajevitš, pungis vähisilmade ja seljal rippuva boheemlasliku juukselakaga noormees. Kamenetski lipitses tema ees kuidas suutis. Näiteks koridoris kohtudes, tõmbus kummardudes vöökohast kõveraks:

„Tere, Gennadi Nikolajevitš!“

„Tere, Kamenetski. Ainult tundub, et oleme teiega juba teretanud.“

„Noh ja mis siis sellest, Gennadi Nikolajevitš. Mul on lihtsalt meeldiv teiega veelkord teretada.“

Ta võis ka kolmandat korda kummardada. Vahel ta seisiski niiviisi koridoris ja varitses arsti.

Minu paragrahvi Kamenetski teadis ja suhtus asjasse kaastundega. Ta jutustas, et kui viibis Taškendis esialgsel uuringul tavalises vaimuhaiglas, oli ta juba kohtunud ühe teisitimõtlejaga, ajakirjanikuga, kes oli muidugi täiesti terve inimene. Ta tundis kaasa nii temale kui ka minule.

Ükskord küsis ta äkki, kas ma tean, millal ja millega seoses oli koodeksisse sisse viidud paragrahv 190¹, varem oli ju ainult 70nes. Täpselt ma ei teadnud.

„See on seoses krimmitatarlastega... Neid oli vaja kohtu alla anda mitmesuguste rahumeelsete väljaastumiste eest, ent 70nes paragrahv oli ülearu karm, kuni seitsme aastani. Kas te olete midagi krimmitatarlastest kuulnud, Viktor Aleksandrovitš?“

Jumal küll, kas ma pole kuulnud! Ent laususin talle:

„Noh, mitte väga palju, Boriss Jevsejevitš. Millega nad seal hakkama said?“

Ja ta... hakkas mind valgustama. Ja jutustas krimmitatarlastest, ja nende võitlusest Krimmi naasmise eest, ja nende üle peetud kohtuprotsessidest. Ja kindral Grigorenkost, nende vaprast eeskostjast, kes oli oma esinemiste eest pandud Tšernjahhovski erivaimuhaiglasse. Mul vaid imeks panna jäi vestluskaaslase informeeritust. Ja muidugi kippusin omalt poolt vastu tulema. Juba varsti rääkisime julgelt Solženitsõnist, Sahharovist ja nn demokraatlikust liikumisest NSV Liidus. Meie jututeemade ring oli lai. Pärast seda, kui sain teada, et Kamenetski on juut ja pooldab juutide liikumist väljarännu eest Iisraeli, tekkis mul tema vastu vaata et vennalik suhtumine. Ja muidugi olin ma ikka rohkem ja rohkem avameelne. Ka tema omalt poolt, saades teada, et ma, nagu väljendas Vitja Jatsunov, „jagan“ juutide probleemidest, sulas täielikult üles.

Nõnda me siis kõnelesime, õhinal, teineteisest rõõmu tundes, kõnelesime, jalutades mööda koridori või istudes vaheldumisi küll tema, küll minu voodil. Rääkisime Leningradi lennuklaste protsessist²³ ja ma, juba ettevaatust unustades, demonstreerisin talle oma

²³ 15. juunil 1970 üritasid kaksteist juudi väljarännuliikumise aktivisti, kelle emigreerumistaotlused olid võimude poolt tagasid lükatud, hõivata Leningradist Priožjorski (Karjala) suunduvat väikelennukit, eesmärgiga sundida see maanduma Rootsis, et sealtkaudu asuda Iisraeli. Ettevõtmine nurjus. 1970. aasta detsembris mõisteti

informeeritust, jutustades Jooksvate sündmuste kroonikas avaldatud süüaluste viimastest sõnadest... Kui palju kordi tabasin ma nende vestluste ajal endal põetajate uurivaid pilke. Kohati mulle lausa tundus, et põetajad üritavad pealt kuulata ja seda märgates katkestasime jutuaajamise.

„Küll on hea, et teid kohtasin,“ lausus Boriss Jevsejevitš. „Mida küll tähendab haritud ja kultuurne inimene!“

Ükskord palus Kamenetski minult paberit ja pliiatsit... Gennadi Nikolajevitš oli talle teinud ettepaneku panna kirja kogu kuritegu ühes kõigi üksikasjade ja detailidega. Mõrvatut iseloomustada... Jutustada, milliseid riukaid oli too Kamenetski varem teinud, aga nüüd tolle sugulased väidetavalt korraldavat neid ta naisele... Kamenetski asus isuga töö kallale ja püsis huuli närides mõned päevad paberilehed ees laua taga. Täiskirjutatud lehed pani ta halatitaskusse ja kõndis niimoodi osakonnas ringi. Ma oleks väga tahtnud ta loomungut lugeda, ent oli ebamugav küsida, ei söandanud.

Ükskord pärast lõunasööki (see oli 23.-24. jaanuari paiku) kutsuti Kamenetski ootamatult arsti juurde. Ta läks ja mõne minuti pärast kordus äkki sama mis Viktor Matvejeviga: sisenes põetaja ja hakkas mu uue sõbra vooditarbeid kokku korjama. Aga mina oleks nagu puuga pähe saanud, sest seekord ei saanud kahtlust olla: minu pärast! Ja mis saatus see selline on: sain teise inimesega sõbraks ning nüüd kohe võetakse ka too avalikult ja toorelt ära.

Tõsi, erinevalt Matvejevist, ei kadunud Kamenetski jäljetult, ta lihtsalt viidi üle eriosakonda („boksi“), kus, nagu väitsid kohalikud kuuldused, peeti mingeid eriti ohtlikke – poliitilisi, kodumaa reetureid, välismaalasi...

Aga näe, eksisin! Rääkimata sellest, et jäin häbisse, lolliks, astusin ämbrisse... Väga ei tahaks sellest jutustada, lihtsalt häbi on. Ent nähtavasti peab.

Selgus, et Kamenetski üleviimise põhjuseks oli toosama rahutu „hing“, osakonna „kuri poiss“ Vitja Jatsunov. Ükskord, seistes koos Kamenetski medõe lauakese juures, kes andis zekaadele kätte külmikus hoitavaid toiduaineid, nägi ta naabri taskust väljaulatuvaid pabereid. Ma juba rääkisin, et Kamenetski kirjutas oma pihtimust Gennadi Nikolajevitši jaoks. Noh, Jatsunov viskaski nalja, hiivas paberilehed märkamatuks ära. Loomulikult luges ta need palatis läbi. Ja mida te oleksite arvanud?

Meie vaene, hirmutatud ja taga kiusatud Boriss Jevsejevitš Kamenetski polnud üldse mingi õpetaja. Ei olnud ta ka kedagi tapnud ega polnud tal ka paragrahvi 102... Midagi ei olnud. See väliselt lihtsakoeline ja hale inimene mõtles selle kõik välja ja laulis mu kergeusklikesse kõrvadele ette.

B. J. Kamenetski polnud ei vähem ega rohkem kui Usbeki NSV prokuratuuri e r i t i t ä h t s a t e a s j a d e v a n e m u u r i j a ! Istus (selliseid ulmelisi asju tuleb ette) ... Usbeki NSV peaprokuröri laimamise eest! Ei see polnud säärane „laim“ nagu minul, siin peetakse silmas eraviisilist „laimu“, laimu kui isiksuse solvamist, seda, mida nuheldakse VNFSV KrK paragrahvi 130 alusel. Mis seal ikka, nähtavasti ei suutnud kaks ämblikku miskit ära jagada ja see, kes oli tähtsam, pani väiksema sitsima.

Ja mina talle – nagu mõttekaaslasel – õhinal Sahharovist! Kui palju ma Kroonikast ümber jutustasin! Kui palju võimude kuritegusid paljastasin! Ning leidsin arusaamist ja toetust, ise kuulasin juutidest ja tatarlastest. Aa! Nüüd ma saan aru, kust ta viimaste kohta nii palju teadis. Need olid ju tatarlaste protsessid, mis toimusid Taškendis ja teistes Usbeki linnades. Võib-olla toosama Kamenetski neid korraldaski? Viis läbi eeluurimisi? Aga vahest oli ta käsi mängus ka P. G. Grigorenko asjas? Too ju arreteeriti Taškendis ja piinati seal pool aastat...

Eduard Kuznetsov ja Mark Dõmšits surma, ülejäänutele määrati 8-15aastased vangistused. Maailma üldsuse arvukate protestide tagajärjel surmanuhtlused siiski tühistati ja asendati 15aastase vangistusega.

Prokuröril, uurijal ja üldse igasugusel mendil pole vanglas elu. On arusaadav, et kartes arveteõiendamist krimkade poolt, leiutas ta südantlõhestava loo oma ülemuse tapmisest, kes oli ta naist solvanud. Ja kõik kuulasid ammulisui, mina nende seas. Aga kui temalt varastati paljastavad paberid, teatas ta sellest loomulikult kohe arstidele (võib-olla oma lemmikule Gennadi Nikolajevitšile) ja nood koristasid Kamenetski viivitamatult palatist, päästes ta „rahva viha“ eest.

Vaat, milline lugu minuga juhtus... „Juhtub ju selliseid vääratusi,“ nagu laulab Aleksandr Galitš.

Ent ikkagi. Kui usalduslikult mind Boriss Jevsejevitš kuulas! Ja kuidas me küll leidsime ühise keele hingelähedase sionismi pinnal!... Jumala eest, sellist vestluskaaslast just tihti ei leia!

VÕITLUS TÄITESULEPEA EEST

Nagu juba rääkis, toimus iga päev alates kella kümnest arstide ringkäik. Esmaspäeviti, komisjonide järel, juhtis seda Jakov Lazarevitš Landau, teistel päevadel üksteise järel reaarstid, ehkki Landau osales samuti. Ringkäigu juht astus esimesena palatisse, seisatas voodite juures ja esitas vangidele küsimusi. Ülejäänud arstid seisis kõrval. See toiming oli puhas formaalsus, konsiiliume ja vaidluse voodite juures üles ei kerkinud. Tavaliselt esitati kõigile ühed ja samad küsimused:

„Noh, kuidas läheb?“

Või:

„Kaebusi on?“

Kuna ei selgitatud, milliseid kaebusi silmas peetakse, kas meditsiinilisi (tervise kohta) või režiimi puudutavaid, esitasin alati ühe ja sama küsimuse:

„Millal mulle täitesulepea kätte antakse?“

Esialgu Landau, peitudes teeseldud naeratuseta, selgitas viisakalt, et see toimub raviarsti äranägemisel. (L. I. Tabakova käis millegipärast ringkäikudel harva.) Hiljem hakkas ta rääkima lakooniliselt, peaaegu ilma naeratuseta:

„Eks me näe.“

Ükskord viimaks (kupati ikkagi Sivka²⁴ järskudele mäetippudele!) täiesti marru minnes, heitis ta mulle vihkava pilgu ja lõikas:

„Mida te aina oma sulepeast korrutate? Seda ei ole meil ette nähtud! Ja ärge küsige!“

Sellele vaatamata kordasin ma järgmisel päeval oma kaebust. See oli samaväärne vastus lollile standardküsimusele „Kaebusi on?“. Landau põrmustas mind pilguga ja kähistas uuesti, et pole ette nähtud.

„Mitte kellelegi!“

Siin ma märkisin (kahetsen, see oli „lubamatu“ võtte minu poolt, ent ma ei mõelnud järele ja paiskasin välja), et vaat Veksleril vastaspalatis ju on sulepea ja midagi sellest ei juhtu.

Vaene lendur, vedasin teda alt. Teda vaadates ma ju mõtlesin, et nad l u b a v a d ka mulle, ent nad läksid kergema vastupanu teed: võtsid ka Vekslerilt sulepea ära.

Andku ta mulle andeks see tahtmatu altvedamine. Tahaks loota, et romaan polaarlenduritest selle tõttu ei kannatanud.

Selline oli J. L. Landau oma kummise naeratusesega. Lahutasingi ka edaspidi meelt, kiskudes seda ta näolt perioodiliselt ära. Ükskord viisin ta jällegi enesevalitsemise kaotuseni sellega, et nõudsin malendeid „vaiksesse“ palatisse, kuhu mind „lärmakast“ üle viidi.

„Mängud on ette nähtud ainult „lärmakas“ palatis.“

„Aga ma ju räägin malest. Vaiksemat mängu on raske isegi ette kujutada. Teie keeldumine ei ole lihtsalt loogiline.“

Eh, küll ikka viskas üle meie kõigutamatul Jakov Lazarevitšil! Ja kuidas ta meie „vaikses“ palatis rusikaga vastu lauda pörutas.

„Mida te mulle kogu aeg loogikast jahute! Pole ette nähtud ja kõik! Ja ärge otsige keeldudest loogikat! See siin pole teile sanatoorium!“

Oo, jaa. Argumentide puudumisel kõlab vanglas alati see raudne fraas: „See siin pole teile sanatoorium!“

See juhtus 31. jaanuaril 1974. Ent ka kogu veebruari piinasin ma Landaud uue stereotüübiga:

„Millal tuleb jalutamine?“

²⁴ Sivka-Burka – võluhobune vene muinasjuttudes, loll-Ivani abiline.

Selle nõudmisega viisin ka Luntsi enda meeleheitele. Tuleb öelda, et jalutamist ei olnud kordagi, et talvisel ajal seda instituudis ei korraldata. Riideid ei jätku ja hoov on lume all... Ikkagi saavutasime selle! Tunnen uhkust, et ka minu osalusel.

Ent see toimus hiljem. Praegu oli jaanuar... Tähtsaks ja meeldivaks sündmuseks sai minu jaoks üleviimine „vaiksesse“ palatisse, mis juhtus 25. jaanuaril, minema viidud lenduri asemele. Ta tunnistati ikkagi vaimuhaigeks ja viidi üle kuhugi mujale. Näib, et seda ta tahtiski. Noh, andku jumal, võib-olla seal see vaikne töömees kirjutabki oma romaani valmis. Ja veel, vaata et annab välja. Hüva, siis loemegi. Aga seni võtsin ma rahulolevalt üle ta koha mugava ümmarguse taga.

OLME. 1. PEATÜKK

Üheks ekspertiisliku „paradiisi“ väärtuseks oli ideoloogilise vägivalga täielik puudumine. Noh, mingisuguses kasvatuslikus või parteipoliitilises vormis, mis tavaliselt ajavad iiveldama igas nõukogude asutuses, kaasa arvatud laagris. Keegi ei püüdnud meile propagandat teha, valgustada ja paremaks muuta, kellelgi polnud üldse asja, millega uuringualused zekaad tegelevad. Ja see oli suurepärane.

Tõsi, oli nn „tööteraapia“ (mõelge nüüd, milline sõna!), kus käidi soovi korral ja arsti loal. Töötati kusagil keldris ja kleebiti ümbrikke kokku, seal oli spetsiaalne väike tsehh. Töö algas kell 9 hommikul ja kestis koos tunnise lõunavaheajaga, mil kõik osakonda naasid, kuni kella neljani. Töönorme ei olnud, seetõttu töötati kuidas juhtus, et vaid aega surnuks lüüa. Zekaad käisid tööteraapial meelt lahutamas, et lobiseda instruktoriga, kelleks oli tsiviilisikust naisterahvas, samuti üksteisega, kuna seal said ju kokku erinevate osakondade uuringualused. Tööle viis ja tõi sealt tagasi valvelipnik, vahetuse lõpul otsis ta kõik tööol olnud läbi. 4. osakonnast käis tööol kõigest 3-4 inimest ja tehtud töö eest anti nädala lõpul sümbolne tasu sigarettide või kompvekkide näol.

Mittetöötajad tegelesid päeva jooksul lauamängude mängimise, lugemise ja omavahelise vestlemistega... Osakonnas olid doomino, malendid ja kabendid, mis pärast mängimist anti medõe kätte hoiule. Kõige populaarsemaks mänguks oli doomino, mida noorsugu mängis „huvi peale“ – sigarettidele, äärmisel juhul käis maksmine nipsudega vastu laupa.

Lugemisega oli asi halvem. Kord nädalas tuli osakonda raamatukoguhoidja, keegi mitte eriti tõsiseltvõetav ja raamatukogu asjadest vähe taipav punapäine naine. Ta tõi kastikeses või kaenla all poolteistkümmend raamatut. Reeglina oli see primitiivne massikirjandus „sõjast“ või „armastusest“. Sagedasest pruukimisest olid raamatud räsitud ja paljudes olid puudu lehed. Mul kulus palju jõudu, et veenda teda instituudi üldfondist (zekaade tarvis olid seal oma riiulid) mulle tooma Herzeni teost „Minevik ja mõtted“. Ikkagi tõi, see oli suurepärane 1937-39. aastate viieköiteline üllitis. Raamatud oli nii puhtakesed ja pruukimatud, otsekui poleks alates 1937. aastast kuni minuni keegi neid isegi riiulilt võtnud. Ükskord ringkäigu ajal tõstis Landau laualt ühe köite ja keerutas seda käes.

„Hm, Herzenit loete? Noh, ja kuidas on? Kas on huvitav?“

„Jah, on huvitav.“

„Aga vaat mina pole lugenud... Kas see on tõesti meie raamatukogust? Vaja on pärast teid võtta...“

Vaat siisugune... üksmeel. Ma küll ei tea, kas ta võttis. Lugege, Jakov Lazarevitš, Herzenit tasub teil lugeda.

Aga raamatukoguhoidja tõi mulle veel Korolenko raamatu „Minu kaasaegse elulugu“. See oli jälle pärit mingist lugemiseks mitte määratud fondist. Muuseas, sain naiselt teada, et spetsiaalse instruksiooni järgi ei tohi mõningate autorite raamatuid ekspertiisialustele ei anda. Psühhiaatriamaailma keelatud autorite seas olid järgmised kirjanikud: Dostojevski, Kafka ja Faulkner. Tõenäoliselt arvatakse, et need raamatud võivad kahjustada mitte just tugevat aju, on see tõesti nii?

KUI PALJU MAKSAB HIINA VIISA?

Ja ikkagi ei pannud B. J. Kamenetskiga aset leidnud möödapanemine mu suud lukku ega võtnud ära suhtlemisisu. Inimene ei saa ju üksi olla. Kaotanud kaks, sain, ehkki jälle mitte kauaks, lähedaseks kolmandaga. Muide, GULAGi riigis „pikalt“ sõprust peaaegu ei ole. Ehkki see ongi „tugevalt“.

Vanja (Ivan Fjodorovitš) Radikov oli teine „politikaan“, keda ma nende seinte vahel kohtasin. Tõsi, siis oli tegemist teistsuguse, mulle palju lähedasema juhtumiga.

Erinevalt iludus „Šeikist“ Vanja Radikov välimuse poolest ei hiilanud. Ta oli keskmist kasvu ja vimmas. Nägu oli ebasümmeetriline, sarnakas, „kasaka“ tüüpi, silmad tuhmid, õllepuodeli värvi ja tal oli kombeks neid kissitada. Ta oli sõnaaher, säratu ega hiilanud intellektiga. Ei kirjutanud luuletusi. Sellele vaatamata kasvasin ta külge ja kiindusin igaveseks ta lihtsasse, ent kurba saatusesse...

Vanja toodi Moskvasse Doni äärsest Rostovist. Ta oli lihtne 33-34aastane töönimene, autojuht Vešenskaja staniitsast, sealtsamast, kus Vaikse Doni kaldal elab oma kivihäärberites paljukiidetud „venelaste maa kirjanik“ M. A. Šolohhov. Vanja oli väga üksildane ja elu käest hoope saanud inimene. Täielik vaenelaps. Oma vanemaid ta ei mäletanud, need hukkusid 1941. aastal, esimesel sõjakuul. Vanja kasvatati üles võõraste lahkusetute inimeste poolt, hiljem lastekodus ja lapsepõlv varjupaigas pani aluse ta hingelaadile. Ta oli täielik misantroop ja äärmuslik naistevihkaja. Orvupõli lõppude lõpuks määratleski ta „kuriteo“, mis oluks võimatult naiivne, lihtsameelne ja lihtsalt naljakas, kui poleks viinud jubeda lävepakuni, milleni Vanja välja jõudis.

Olles mingil põhjusel võimude peale pahane (näib, et talle ei antud korterit), kirjutas ta avameelse ning, arvata võib, et vihase kirja oma kuulsale kaasmaalasele ja rahvasaadikule M. A. Šolohhovile. Ladus tollele muidugi välja kõik, mida mõtleb. See oli kokku kogunenud naiivne „analüüs“. Sellest, et vastupidiselt kõlavatele sõnadele, suhtub meie riik töölistesse halvasti... Sellest, et teeb liiga orbudele, hukkunud rindemeeste lastele... Sellest, et meil pole mingit sotsialismi, vaid kõige ehtsam kapitalism. Noh ja nii edasi. Väljendites ta loomulikult end tagasi ei hoidnud, vaid kirjutas „tööliste moodi“, „proletaarselt“. Lubas endale midagi ka kadunud V. A. Furtseva²⁵ aadressil (naisi ta eriti ei armastanud)...

Samasuguse kirja saatis ta ka NLKP keskkomiteesse, aga kirja lõpus palus anda endale väljasõiduviisa... Hiinasse, kuna seal pidavat olema ehtne töölis-talupoegade riik, kus töötajaid hinnatakse.

Vaat see oligi kogu Ivan Radikovi „kuritegu“. See on ju võimatu, ütlete teie, naeruväärne? Ei, see on võimalik! Meie riigis on see võimalik.

Olles võimude poolt sunnitud meeleheitlikke avaldusi kirjutama, ta arreteeriti nende pärast nendesamade võimude poolt kui „nõukogude ühiskondlikku ja riiklikku korda laimavate sõnumite levitamise“ eest... Ja edasi? Edasi tuli u u r i j a s i s e m i n e v e e n d u m u s, et normaalne ja terve nõukogude inimene ei saa olla rahulolematu meie paljukiidetud sotsialistliku paradiisiga ja seda enam paluda viisat mingisse revisjonistlikku Hiinasse, ning kupatas Vanja Serbski-nimelisse instituuti.

Vaat nii me temaga kohtusimegi. Vähehaaval saime sõpradeks. Esialgu suhtus ta minusse umbusklikult ja valvsalt. Vanja ei saanud kelleltki pakke, ent kui püüdsin tema sõbramehe poolest kostitada (vorstitüki, õuna, keedumunaga), lükkas ta võõrustuse energiliselt tagasi: „Milleks see? Pole vaja!“ Ent ometi sai ta tasapisi umbusklikkusest ja kohmetusest üle ning isegi kiindus minusse, liigutavalt ja ustavalt.

²⁵ Peab olema J. A. Furtseva (07.12.1910 – 24.10.1974) – väljapaistva kommunistliku riigitegelase, NLKP KK Poliitbüroo liikme, NSV Liidu kultuuriministri eesnimi oli Jekaterina.

Selleks ajaks oli mind üle viidud väikesesse palatisse. Vanja astus sageli läbi ja võttis minult raamatuid. Tõsi, Herzeni „Minevik ja mõtted“ käis tal üle jõu ja ta tõi selle ruttu tagasi, ent „Minu kaasaegse elulugu“, raamatukest Korolenko vanglaseiklustest, hoidis enda käes kaua. Mõnikord, nähes et ma olen millegagi ametus, võttis Vanja koos sõnadega „Kas tohib, et ma siin istun?“ platsi mu voodi serval ja istus vaikides, mind segamata, üksnes vaadates mind oma rahulike ja ustavate silmadega.

Veel mängisime me malet. Vanja mängis hästi, tal olid välja arenenud kombinatoorsed võimed. Sageli vestlesime kõige erinevatel teemadel. Rääkisin talle Herzenist ja Korolenkost ning küsitlesin teda elu-olu kohta. Vanja silmaring polnud avar, ent ta püüdlas teadmiste ja raamatute poole ning kuulas huviga. Vanja rääkis, et lõpetas õhtukoolis 10 klassi, üritas isegi instituuti (vist Rostovi polütehnilisse) astuda, ent ebaõnnestunult.

Kulutasin palju aega, et hajutada või vähemalt kõigutada ta naistevihkajalikke eksiarmumusi. Tundub, et selles oli mul ikkagi edu. No miks oli elu selliselt kujunenud, et oma 33 aasta jooksul ei olnud Vanja Radikov tunda saanud emalikkude hellust ega naiselikkude ustavust ja armastust?

Kuulnud, et olen kirjanik, oli ta minu pärast väga kiivas osakonna uue poeedi Igor Rozovski peale, kes oli meid kõiki oma värssidega ära võlunud, ulatas Vanja ükskord mulle äärmiselt kohmetuna oma oopuse, mis oli siinsamas, vaikuseminutil minu voodiserval loodud. See paberileht on praegu mulle ainsaks niidiotsaks, mis mind Vanja Radikoviga seob, tema väike kingitus, tema kerge tasane puudutus – nii ta mõnikord tegi – minu halati varruka vastu...

*На лужайке, на полянке,
Девки водят хоровод,
Завлекают парня Петю,
Чтоб пропел кукаревод.
...Ох девчата, ох девчата!
Несерьезный вы народ.
Легкомысленно живете,
По-куриному поете.²⁶*

Anname Vanjale andeks nende värsside poeetilise primitiivsuse ja võtame seda muigega. Ega ta üritanudki luuletajaks hakata. Muide, isegi selles katkes oskas ta väljendada oma vastumeelsust kaunima sugupoole suhtes.

Vanjaga suheldes ja teda jälgides, ma muidugi ei kahelnud hetkekski ta vaimses tervises. Erinevalt Matvejevist ta ei tahtnud ja isegi kartis, et ta süüdimatuks tunnistatakse. Nii või teisiti, tunnistati ta Serbski instituudis minu silme all vaimuhaigeks ja sotsiaalselt ohtlikuks ning oli seetõttu määratud tähtajatule kinnipidamisele erivaimuhaiglas.

See oli veel üheks nõukogude meditsiini ja kohtusüsteemi ning riikliku totalitarismi kuriteoks. I. Radikoviga juhtunu peab lasuma musta plekina tema kõrgeaulise omakandimehe M. A. Šolohhovi südametunnistusel. Vanja Radikov kirjutas ju isiklikult t e m a l e, palus temalt kui rahvasaadikult, kelle poolt oli ta nähtavasti korduvalt hääletanud, eeskostmist ja toetust. Ja mis välja tuli? Ma ei räägigi sellest, et appikarje jäi vastuseta. Loomulik on ka taoline küsimus: mil viisil sattus see i s i k l i k kiri Ivan Radikovi eeluurimistoomikusse? Ega ometi „venelaste maa kirjanik“ seda sinna sokutanud? Muide, ega ta sellega piirdunud. Mulle meenus ta tuntud esinemine A. Sinjanvski ja J. Danieli üle peetud kohtuprotsessi puhul 1966. aastal. Millest siin üldse rääkida?

²⁶ Välul, metsalagendikul /Neiud kooris laulavad, /Peibutavad Petka-poissi, /Et ta hõikaks kukeleegu... /Oh te plikad, oh te plikad! /Tühised te olete. /Kergemeelselt elate, /Kana moodi koogate.

OLME. 2. PEATÜKK

Nagu ma juba korduvalt mainisin, oli instituudis toit täiesti korralik, aga vangla balanda järel tundus see lausa nagu sanatooriumis. Räägiti, et iga uuringualuse kohta läheb kroonukassast 1 rubla ja 50 kopikat päevas ja see on tõepoolest sanatooriumi norm võrreldes vangla või laagri omaga, mis oli 30-40 kopikat.

Tavaliselt esimesel nädalal pärast instituuti saabumist sõid zekaad aplalt, võtsid meelsasti lisa ning viskusid valge leiva ja piima kallale. Hiljem saabus küllastumine. Kõik muutusid silmnähtavalt ümaramaks. Kui end pärast kuuajalist täissöönud elu instituudis medõdede toas kaalusin, ei uskunud ma oma silmi: olin 12 kilogrammi juurde võtnud! Tõsi suurt osa mängisid veel toidupakid.

Serbski instituudis olid need lubatud mitte kord kuus nagu eeluurimisisolaatoris, vaid kord nädalas, pühapäeviti. Saata võis viis kilogrammi toiduaineid, seejuures olid lubatud (jällegi erinevalt vanglast) värsked puuviljad, mesi, šokolaad, keedumunad (10 tükki), kondenspiim (2 purki) jne.

Erinevalt vanglast polnud instituudis „müügiputkat“, ent kui vangidel oli raha (see kanti sugulaste poolt üle otse instituuti), võis toiduaineid osta Moskva kauplustest. Sellega tegeles osakonna vanemmedõde, kes paar korda kuus koostas zekaade tellimusel ostunimekirja. Osta võis igasugust toitu jäätiseni välja. Mustahabemeline „reaktiivik“ suurest palatist tellis tavaliselt tordi. Paar korda kasutasin ka mina seda „teenust“: tekkis igatsus teravamaitselise toidu järele, tellisin... hapukurke ja võrtsist India kastet. Toodi. Ükskord läksin jultunuks ja... tellisin pudeli „Kagori“. Muidugi keelduti, ehkki ma püüdsin tõestada, et see on ravivein.

Üldiselt olid Serbski instituudis viibitud päevad minu jaoks kõige gastronoomilisemad; kui sageli meenutasin neid hiljem laagribalanda kausi taga!

Instituudis olid lubatud ka kokkusaamised. Muidugi mitte mulle, ent paljudele moskvalastest zekaadele lubati, minnes isegi uurijatest mööda. St arstid lihtsalt lubasid, neil olid selleks omad, samuti diagnostilised, kaalutlused. Kokkusaamisi anti pühapäeviti ja pooleks tunniks.

Veel mõni sõna meie muudest olmetingimustest.

Kandsine haiglariietust: pidžaamat ja susse. Mõnel olid flanellist haiglalahalatid, paraku kõigile neid ei jätkunud. Iga 10 päeva järel oli saun, siis vahetati ka ihu- ja voodipesu. Pesime end vannides (osakonnas oli neid kaks) põetaja järelevalve all. Määrati üks vang, kes soovijatel selga nühhis. Tavaliselt oli selleks Petja Rimeika.

Kord nädalas, laupäeviti, tuli osakonda lipnik-pardur, kes terapardliga kraapis kiiresti ja osavalt meie lõuad siledaks. Seesama Petja Rimeika kloppis kruusis vahtu, meie võtsime järjekorda ja kuni lipnik ühte raseeris, määris Petja teise seebivahuga kokku.

See kuulus samuti asja juurde, sest usaldada „psühhi“ kätte pardlit, isegi terapardlit, oli muidugi kohutav ja võimatu.

...Seisan järjekorras. Seebivaht kuivab ja kisub põsed pingule. Frisöör vehib pardliga, Petja nohiseb plätserdades pintslikesega järjekordse kunde põski. Mõtlen, kuidas kõik on läbi mõeldud, ladus ja rütmiline ning milline tööjaotus ja väljakujunenud kohustused on neil lipnikel: üks on pardur, teine „Prometheus“! Mille poolest pole see hea elu neile punapõsistele noormeestele!

AKEN MAAILMA

Pärast päev otsa kõrvus mürtsunud raadioreproduktorit, doomino kopsimist ja minu noorte palatikaaslaste metsikuid vempusid, näis uus palat paradiisina. Siin oli kõigest neli voodit, kusjuures minu oma asus väga mugavas kohas, akna all nurgas. Akna kõrval asetses suur ümmargune laud, mis oli kaetud vakstuga. Selle ääres me lõunastasimegi. Palat paiknes lõuna pool ja keskpäeval paistis lõbusalt aknasse silmipimestav kevadesse kalduv päike. Väljapool, aknast paremal, kulges mööda seina mingi nelinurkne renn, oli see siis prügijuhe või mingi vana ja mittetöötav kaubalift. Rennis pesitsesid tuvid ja palatisse oli kuulda nende summutatud, ent iga kevadpäeva ja päiksega valjenevat kudrutamist.

Aknast oli näha tükike instituudi hoovi ja mingisuguse ühekordse ehitise nurgake. Tundub, et selles olid instituuti valvavate lipnike klassiruumid. Arvan seda selle pärast, et argipäevade hommikuti vajusid mundrid kella vaadates hulgana sinna. Läksid mapikestega. Kell 9 jäi kõik vaikseks ja alles umbes 50 minuti pärast valgusid nad lühikeseks suitsupausiks trepile. Ja kadusid taas tunniks.

Veel olid aknast hästi näha signalisatsiooni peened niidid, mis olid kronsteinidega piki seina tõmmatud. See oli põgenemiste puhuks. Väljapoolt, tänavalt, neid arvatavasti ei näegi.

Seina kohal, õigemini selle taga, kõrgus tohutu suur elumaja. Hiljem, pärast vabanemist, sõitsin spetsiaalselt kohale ja sain teada, et see oligi 25korruselise klaasist ja betoonist mürakas, millel ripub silt „Smolenski puistee 6-8“. Minu aknast oli selle majani 250-300 meetrit ja mõnikord, kui mõnes korteris oli valgus ja kardinad polnud ette tõmmatud, võis nagu hiina teatris näha klaaside taga liikuvate siluettide varje.

Ent sagedamini vaatasin ma mitte akendele, vaid kitsale kaarekujulisele pilule, mis helendas instituudi seinte ülemise serva ja maja „kõhu“ vahel. Sealt oli näha tükike Moskva tänavast, voogavat ja lärmakat tükikest Sadovoje ringteest! Mööda folksasid autod, trollibusside sarved ja jalakäijate kujukesed. Nähtav oli isegi tänava vastaskülge ühes vitriinakende ja mingite siltidega (Smolenski puistee 7 asuv ateljee). Võõras, kaunis ja kättesaamatu elu kulges minu vangitorni pesemata klaaside taga! Vaat, üks õnnetu jalakäija astus sõiduteele, ent pzh-zh-ik! autolaviin! põikas kõrvale! – läigatas vaesekeste üle rataste alt väljapritsviva lumega!

Oh, seda kaunist kaleidoskoopki oleks tahtnud lõputult vaadata! Ja kui mitu korda ma mõtlesin: äkki läks ka mu Nina pakkide üleandmise päeval mööda, äkki vilksatab määrdunud akendel ka tema kuju? Muidugi käis ta siit mööda. Vahest ehk ka tema pilk libises midagi märkamata üle minu kauge tumeda aknatäpi? Ja sellest oli veel teravam igatsus ja selgus, kogu minuga toimuva fantastilisuse ja irrealse tunnetamine.

...С тех пор брожу, незримый, рядом с вами,

А вы зачем-то ищете меня!

Звонят щеглы, в чащобе стонут совы,

Кузнечики стрекочут на лугу...

– Ау, ау! Я слышу ваши зовы

*И вижу вас, лишь крикнуть не могу...*²⁷

Kodanikud jalakäijad! Laiali pillutatud ja jalgadega asfaldi pressitud moskvalastest sipelgad! Minnes mööda harjumuspärasest Smolenski puistee pagaripest, ateljeest ja apteegist, kiskuge oma väsinud pilk maa küljest lahti. Vaadake ülespoole, kaugetele ähmastele aknaruutudele kollase tähelepandamatu Seina kohal! Sest keegi piinleb ka praegu nende ilmetute ja tuhmide klaaside taga.

²⁷ Sestsaadik uitan nähtamatult teie kõrval, /Ent te, ei tea miks, otsite mind taga! /Siin lõõritavad tiglitsad ja kakud võsas soiuvad, /On rohutirtsud aasal siristamas... /Auu, auu! Te hõikeid kuulen /Näen teid, vaid hüüda ma ei saa...

Ülemal jutustasin, et instituudis ekspertiisis viibivate zekaade seas haigeid praktiliselt ei olnud. Muidugi pean silmas ainult 4. osakonda ja seda lühikest aega, mil ma seal viibisin, ehkki ei arva, et see oli mingisugune eriti soodne periood või et teistes osakondades oli olukord teistsugune.

Kahe kuu jooksul puutusin kokku ligi 50 inimesega, neist on jäänud mällu perekonnanimedega fikseeritult (see tähendab need, kellega ma kasvõi kuidagi suhtlesin) 30-35 inimest ja peaaegu kõiki neist mainin ma oma märkmetes. Nende seast, nagu mulle tundub, olid tõeliselt haiged kõigest kolm-neli inimest: meie „vaikne lollike“ Petja Rimeika; temaga väga sarnane, ainult et aastatelt vanem Butškin (temast jutustan allpool); kuldjuukseline poiss Miša Sorokin. Võimalik, et oli veel kaks-kolm: 69aastane Pikuiko, kes oli oma naise maha löönud; mustahabemeline ärikas Semjon Petrovitš B. ja minu poolt mainitud Igor Rozovski. Kokku kuus. Vaimuhaigeks tunnistatud oli palju rohkem, seajuures oli nende seas täiesti terveid inimesi: Volodja Võskotškov, Ivan Radikov, Gennadi Istašitšev... Need haigeks tunnistatud olid nende seast, keda ma tean.

Üldiselt kordan oma arve. Arvan, et 90-95% kõigist Serbski instituuti sattunutest olid terved, lihtsalt kassitavad inimesed. Ja see on arusaadav, sest peaaegu kõik tõeliselt haiged tehakse kindlaks oblasti ekspertiisidel ja ilma Serbski instituudita. Minu arvates tunnistatakse instituudis haigeks umbes viisteist protsenti kõigist ekspertiisialustest. Ent see on ikkagi rohkem kui tõeliste haigete protsent ja sel kombel läheb Serbski-nimelises instituudis süüdimatuks tunnistatutest vaimuhaiglatesse sundravile kuni 70% terveid inimesi. Ka teised tunnistajad väidavad haigeks tunnistatud tervete inimeste suurt arvu.

See ongi ihaldatud finiš paljude krimkade jaoks. Millega siis instituudi arstid tegelevad? Kas nad asjade tegelikku seisu aduvad? Arvan, et jah. Suurema osa ajast ja energiast kulutavad nad nähtavasti simulantide paljastamisele, mitte tegelike vaimuhaiguste diagnostikale. Muidugi oleks huvitav nende statistikat vaadata, ent kust seda võtta?

Mis puutub tervete vaimuhaigeks tunnistamisse (kõnelen praegu mitte teadlikust tunnistamisest, nagu poliitiliste puhul), siis arstid nähtavasti, olles haaratud sümptomaatikast, usuvad siiralt, et panevad õige diagnoosi. Ehkki kogenud arstid peaksid minu meelest aru saama, et mõningatel juhtudel veavad zekaad neid ninapidi. Täpseid diagnostikameetodeid ju ei ole, kõik on subjektiivne ning tinglik, eriti maniakaal-depressiivsete psühhooside ja skisofreenia puhul. Ja vaja on täita ka väljaselgitatud haigete „norm“, kinnitada mingit keskmist kõrgemalt poolt antud protsenti ja üldse, et ei kaheldaks nende võimetes ja ei noomitaks nagu õpetajaid, et kahtesid on rohkem kui ette nähtud... Ning veel on vaja tõestada ka teaduslikkust, selle näilisust, kõik peab olema tõsiseltvõetav, sest tegemist on ju keskinstituudiga, kõige tähtsamaga! Väga palju aega kulutatakse juhtumitele, mis, nagu öeldakse, pole isegi palja silmaga vaadates sisuliselt poolt munagi väärt. Mulle näib, et see keskinstituut teeb enamikul juhtudest puhtalt provintsi tööd: end üle kindlustades, saadavad provintsiarstid sinna selliseid haigeid, kellega võiksid vabalt ise hakkama saada.

Meie osakonnas oli haige nimega Butškin, 56aastane viinanina Povarovkast (kohake Moskva lähistel). Luukerekõhn, pidevalt naeratav kortsuline, pead katva hallide udemetega ja ilma ühegi hambata mehike kõndis mööda palateid ja jutustas igale vastutulijale oma „põlvest“. Ja vastutulijale sai pärast viieminutist juttu selgeks, et tema ees on vaikne ja kahjutu nupust nikastunu. Aga vaat see Butškin saabus Serbski instituuti ei vähem ega rohkem kui... kuuendat korda! Esimest korda oli ta siin... 1939. aastal, 35 aastat tagasi. Seejärel, aeg-ajalt pisivarguste ja kõõgitülide eest arreteerituna, oli ikka ja jälle instituudis,

²⁸ Tuftaa (vn *myφma*) – vanglaargoos vale, pettus, väljamõeldis jne.

iga kord uues osakonnas... Siin oli talle iga nurk tuttav, paljusid osakonna tüsedaid põetajaid tundis ta juba siis, kui nood olid veel näitsikud. Muuseas, praegu oli Butškin arreteeritud vana, kümneka vääriliseks hinnatud pintsaku varguse eest, mille ta purjuspäi oli elektrirongis nagi otsast ära hiivanud. Tema paragrahv (96s, pisivargus) nägi ette kuni kuus kuud, ent tema istus eeluurimise all (ootas oma järjekorda Serbski instituuti!) juba viis kuud.

Butškin ei norutanud: söödavad-joodavad, magad puhtas ja soojas voodis. Kүүris osakonnas parketti ja pakk sigaretti päevas oli kindlustatud...

Tekib küsimus, mis see on? Kas nii keeruline juhtum, et riigi kõrgeim teadusliku uurimise laboratoorium murrab 35 aastat pead? Ja miks iga kord uues osakonnas? Või on tal täna paranoia, homme skisofreenia, ülehommene maniakaalsus? Aga öelge vaid, selgub, et meie Butškin on andnud suure panuse teadusesse, tema põhjal on mitmed instituudi arstid väitekirju kaitsnud. Ja tema, nende toitja, sattus siia... pintsakukese eest elektrirongis!

Nali naljaks, ent see fakt on minu arvates iseloomulik. Just selliselt Serbski instituut elab, just niiviisi toitub. Lühidalt öeldes, selle arstid nähtavasti sigitavad sageli oma haigeid ise (kui neid piisavalt palju instituuti ei tooda, tuleb ju neid kusagilt võtta?) ning professorite Snežnevski, Kobrikovi, Banštšikovi, Morozovi jt teaduslikest doktriinidest juhindudes, teevad näo kohutavast hõivatusest ja teaduslikkusest, ühe sõnaga, pannes lollikesed ja zekaad ühte patta, ajavad oma teaduslikku tuftaad (või, nagu väidab A. I. Solženitsõn, tuftat). Aga mis teha? Elu tahab ju elamist.

SAŠA SOKOLOV JA TAAT NIKUIKO

Uue palati tähtsaks eeliseks oli valvepõetaja puudumine. Tõsi, uks koridori oli alati lahti ja põetaja, kes istus vastasolevas suures palatis, sai ka meie palatil silma peal hoida. Ent selleks oli tal vaja end 180 kraadi pöörata, mida paraja jõmmakuse (peaaegu kõik põetajad olid ülemäära paksud) ja laiskuse tõttu ei juhtunud just tihti. Seetõttu sai vähemalt üksteisega juttu ajada, ilma et seda oleks kontrollitud. Millega me ka tegelesime.

Minu vastas, üle laua, oli Vanja Jatsunovi voodi. Teda kui juhtoinast peeti nimme ülejäänud noorsoost eraldi. Ta „jalus“, peaga ukse suunas seina ääres, magas taat Nikuiko, minu lähedal punahabemeline Saša Sokolov. Uutest palatikaaslastest esimesena tekkis mul just temaga kontakt, olgugi et lühikest aega kestev.

Saša istus Moskvast toime pandud sõiduauto varguse (grusiinidele edasimüügiga) eest. Kõik ta kaassüüdlased olid ammu pikaks ajaks (8-12 aastat) süüdi mõistetud, tema aga oli tunnistatud vaimuhaigeks ja paigutatud Moskva vaimuhaiglasse nr 15 sundravile. Kõik oleks olnud hästi, ent mis küll kihutas teda (nüüd ta seda kahetses!) haiglast põgenema. Ise ka ei tea, miks seda vaja oli. Nagu ta mulle jutustas, et kui nägi võimalust, ei suutnud lihtsalt vastu panna. Põgenes üksipäini, hüpates üle hirmkõrge seina. Talvine aeg, tema lumel haiglasussides. Muidugi ei jõudnud kaugele, kõigest üks-kaks kvartalit. Toodi haiglasse tagasi ja pool kuud möödus rahulikult, otsekui poleks midagi juhtunud. Aga hiljem ilmus ühtäkki kohale miilits... käed väänati selja taha ja millegipärast pandi käerauad peale. Esialgu viidi vanglasse ja sealt instituuti, juba teist korda. Saša sai aru, et korduslõbivaatusele ja kartis väga, et tunnistatakse terveks. Sest sellisel juhul oleks teda oodanud kohus ja muidugi pikk vangistus. Tõsi, seda ta ei uskunud. Ta küll kartis, ent kusagil sisimas oli veendunud, et seda ei juhtu, oli ju ta juba haigeks tunnistatud, haiglas viibinud ... Varem, kooli ajal, olid samuti juhtunud mingid kontaktid psühhiaatritega... Peale selle, Saša „luulud“ olid kasulikud, asjatundja jaoks usaldusväärsed „hääled“. Need sosistasid nurkadest, ähvardasid, piirasid sisse... Nii nagu minul, oli Saša raviarstiks Ljubov Jossipovna ja too noogutas tema juttu kuulates arusaajana pead. Kõik justkui kulges sujuvalt haigeks tunnistamise suunas. Sašal oli iseäranis heameel „alamkomisjoni“ (vestlus professoriga ametliku komisjoni eel) tulemustest. Teda vastu võtnud Margarita Feliksovna Talpe ütles, otsekui L. I. Tabakova peetud jutuajamist kokku võttes: „Jah, täiesti infantiilne teadvus!...“ Seda jutustades oli Saša rõõmus, korrates ikka ja jälle silpide kaupa seda lootustandvat hinnangut: „in-fan-tiil-ne tead-vus“.

Noh, oli kuidas oli, aga infantiilseks ei saanud Sašat küll nimetada. Seda võrreldes Radikoviga ja isegi Matvejeviga. Ta oli kultuurne ja paljulugenud nooruk, kellega me produktiivselt vestlesime Faulknerist ja Hemingwayst. Saša töötas seadmete tehnikuna kas tervishoiuministeeriumis või meditsiinitööstuses. Ta pärines heast ja intelligentsest perekonnast (isa ja ema olid insenerid), oli haritud (tehnikum) ja pealinna vaimus kasvatatud. Mõistus oli tal elav ja kiire, kuritegelikule teele oli teda tõuganud boheemlaslik eluviis, ta elas juhtunud väga üle ja jutuajamistel minuga oli tal selle pärast häbi.

Teiseks minu kaaslasena ja sagedaseks partneriks malelaua taga sai taat Nikuiko. Ma juba mainisin, et ta oli 69aastane. See oli üksildane ja inimeste poolt unustatud hing. Pikka kasvu, tikksirge, kuivetu hõbedajuukseline vanamees. Nikuiko oli kurt, ta kuuldeaparaadi patareid olid tühjaks saanud ja nüüd elas ta osakonnas nagu teokarb, täielikus ja vististi kohutavas vaikuses. Kuidas see Hodassevitšil oligi: „Vanamees oma vaikuse lummuses...“ Nikuiko lamas tundide kaupa liikumatult ja vaikides voodil. Ehkki ülejäänud ajal oli ta liikuv ja suhtlev, nagu üks kurt suhtlev olla saab. Ta mängis hästi malet, uhkustades oma I järguga. Kui ma ükskord (ise ehmudes) teda võitsin, oli Nikuiko hämmeldunud: „Noh, teeme veel üks

kord!“ Ja kaotas jälle. Lõi vihahoos malendid laiali, kõndis minema. Edaspidi mängis ainult minuga, iga kaotust elas raskelt üle, ehkki vaikides.

Aga üldiselt oli ta hea ja tasane taat. Kuidagi ei sobinud temaga kokku ta kuritegu, kus ta oli haamriga elajalikult tapnud oma naise... Seejuures oli ta elanud naisega kõigest mõne aasta, see oli olnud hiline, vanainimeste abielu. Muide, kui kõik olnuks nii nagu ta jutustas, oleks võinud, ehkki kõigest mitte aru saades, ikkagi vanameest haletseda.

Enne seda oli Nikuiko juba laagris istunud, põhjuseks mingisugune hooletus, kogemata tekitatud tulekahju või midagi sarnast. Olles vabanedes väga üksik (esimesest naisest oli ta juba ammu lahku läinud), sai ta lähedaseks endast 25 aastat noorema naisega. Noh ja asus tolle juurde elama. Kuna raha tal oli, ostis Volgogradis maja ja kogu selle sisustuse. Tasus näha stseeni, kui Nikuiko sõrmi painutades loetles:

„Tekke oli kuus, neist kaks kaamelivillast, tekikotte kuus... linu kaheksateist... noh jne, kaasaarvatud mööbel, majatarbed, riided.

Üldiselt öeldes, ostis ta naisele uhked riided. Ent naine, nagu ta rääkis, osutus rumalaks ja ahneks, talle oli ikka vähe. Naisel oli veel ema, täiesti kiskjalik vanaeit, too ässitas ja kihutas tagant. Läks nagu muinasjutus vanamehest ja kuldkalast. Ostis televiisori – vähe, kirjuta maja naise nimele. Kirjutas – vähe, anna „kuld“laenu obligatsioone... Lühidalt öeldes, ükskord ei kannatanud taat enam välja. „Oleks ma vaid rusikaga löönud,“ räägib, „aga mina... haarasin haamri!“ Mis edasi juhtus, seda ta ei mäleta.

Nikuiko kannatas selle pärast väga ja kartis kohtuotsust.

„Mis sa arvad,“ küsis ta minult ükskord palati täielikus vaikuses, kusjuures olin täiesti kindel, et ta juba ammu magab. „Kas mind lastakse maha?“

Vanamehel oli Leningradis täiskasvanud poeg (esimesest abielust), jurist ja advokaat. Ent sellest, mis isaga oli juhtunud, too ei teadnud, aga Nikuiko ei sõandanud talle teatada. Soovitasin tal ikkagi pojale kirjutada. Noh, et too, ütleme et, värbaks hea advokaadi...

„Muidugi, muidugi,“ noogutas Nikuiko. „Ainult et ma ju ei oska hästi kirjutada ja selgitada.“

Pakkusin talle abi ja edaspidi tõepoolest koostas sellise kirja. Nikuiko oli ülirohõmus, tänas mind ja tema silmis süttis lootus. Kirja kirjutas ta oma käega ümber ja viis arsti kätte. Naine lubas selle ära saata. Vanamehele tuli üldse elu sisse ja ta kiindus minusse nagu poisike. Liigutavalt oli ta minu pärast armukade ta palatisse sisse astuva Vanja Radikovi, aga pärast teda meie poeedi Igor Rozovski peale. Ükskord lausa põrutas talle otse näkku:

„Milleks te siin käite? Võtate Viktorilt aja ära! Ärge rohkem meie juurde tulge!“

Nikuiko kaasust viis läbi Maria Sergejevna, osakonna kõige noorem arst. Räägiti, et naine oli kõigest kaks või kolm aastat tagasi instituudi lõpetanud. Too oli kehakas ja ümar, sihandne ilus, priske ja rumal õhvake. Ükskord solvas ta meie taati väga!

Nikuiko suitsetas. Nagu kõigile, kes pakke ei saanud, anti talle päevas 10 sigaretti „Pamiir“, ent sellest oli tema jaoks vähe. Nii ta ükskord kuidagi küsis Maria Sergejevna, kas ei oleks võimalik, et talle antaks natuke rohkem sigarette.

„Muidugi mitte,“ kostis Maria Sergejevna (kujutan sel hetkel ette tema ilusat ja kivist nägu). „Ei tea, mispärast?“

„Mulle ei jätku.“

„Siis loobuge suitsetamisest.“

„Mis te nüüd, ma suitsetan juba 50 aastat.“

„Noh, küsige siis teiste käest!“

„Aga mul on ebamugav ja häbi küsida.“

„Mida veel!“ nähvas Maria Sergejevna. „T a p p a oli mugav, aga näe suitsu küsida on tal häbi!“

Pärast seda lamas Nikuiko kaks päeva voodis üles tõusmata. Ei võtnud midagi suu sisse ja turtus kõigi peale. Ning kogu aeg pöördus pead vangutades minu poole ja kaebas:

„Kuidas ta küll võis nii ütelda?! „Tappa oli mugav...“ Kuidas ta võis!“

Arvan, et Nikuiko oli haige inimene. Noh, see võis olla mingi vanusega seotud psühhoos, ealine isiksuse muutus. Tal oli ikkagi 69 aastat turjal. Ja veel see elu kurtuses... Nii või teisiti oli ta ära teeninud leebema suhtumise. Ja kui toosama Maria Sergejevna lõppude lõpuks (ma ei tea, kuidas sinna oli teaduslikult kirjutatud) andis hinnangu tema süüdimatuse kohta, pääses mu rinnast valla, nagu vanasti öeldi, kergendusoh. Ja õige on. Mis kasu annaks riigile ja õppetunni ühiskonnale õnnetu vanamehe nuhtlemine? Talle piisab täielikult üksildasest voodist mõnes provintsisieegis.

KAOTUSED JA KOHTUMISED

Olles minuga ühe korrakese vestelnud, näis Ljubov Jossipovna mu unustanud. Ta ei ilmunud välja isegi ringkäikudel. Vahest oli ta lihtsalt haigeks jäänud? Vahepeal jätkusid analüüsid. Minult võeti veenist verd. Nagu ma õe ees laual olevalt paberilt lugesin:

1. RW (Wassermani reaktsioon süüfilise suhtes).
2. Protrombiin ja kolesterool.
3. „C“ – reaktiivsed valgud ja
4. Antistreptolisiin.

Mis asjad need veel on? Protrombiini jaoks võeti hiljem uuesti verd sõrmest. Lisaks tehti kardiogramm. Noh, see oli terapeudi määramisel, ma ju kaebasin sellele naisele südame kohta, rääkisin, et 1972. aastal oli mul infarktieelne atakk. Nähtavasti oli ka kõik muu sellega seotud.

Kogu vaba aja, aga seda jäi mul ülegi, pühendasin peamiselt lugemisele. „Ainult teie jaoks!“ lausus raamatukoguhoidja, kes tõi mullu viis uhket Herzeni „Minevik ja mõtted“ köidet ja sukeldusin naudinguga lugemisse, purjetasin Nikolai-aegse Venemaa kaugetesse hämarustesse.

Kas ikka hämarustesse? Mida sügavamale raamatusse sukeldusin, seda silmnähtavamaks muutus too valgus, mis Herzenile näis hämarusena. Ja veel üks asi. Raamat osutus hoopiski mitte selliseks, millisena olin seda ette kujutanud.

Olgu siin ära toodud lühike sissekanne päevikust 1. veebruaril 1974. Toon selle täielikult ära, et mitte tänaste arutlustega rikkuda esmast ja vahetut taju neil päevil.

„Miks ma pole Herzeni raamatuid varem lugenud? Ma ju mäletan, et tegin selle nooruses Tomskis lahti, ent läbi ei lugenud. Otsisin tookord sealt armastuse lugu, ent nägin mind eemale ehmatanud revolutsiooni. Praegu, vastupidi, avasin selle ainsa eesmärgiga lugeda revolutsioonist, kuid avastasin äkki, et see raamat on armastusest ja suurest inimlikust ängist...“

Jah, Herzeni jutustuses köitsid mind rohkem mitte faktid, vaid mõtted. Mitte sajandi ja revolutsiooni ajalugu, vaid Herzeni eraelu ja iseloom. Tema sõprade kujud, Natalja. „Jutustus perekonnadraamast“ vapustas oma traagilisusega ja mõistsin, et see on peamine ja põhiline raamatu süžee.

Herzeni järel lugesin veel Korolenko „Minu kaasaegse elulugu“. Võisin neid väljapaistvaid ja mille poolest ühte moodi mõjuvaid raamatuid võrrelda ning nende üle mõtiskleda...

Päevikut pidasin suure ettevaatusega, lühidalt ning varjates kandeid väljakirjutistega raamatutest, vältides nimesid ja hinnanguid. Praegu ma muidugi kahetsen seda, ent kus oli tagatis, et need säilivad? Ma ju ei kahelnud, et kõiki pabereid kontrollitakse hoolikalt.

Lugemisest vabal ajal kuulasin ja harisin Vanja Radikovi ning mängisin Nikuikoga malet. Jaanuari lõpul juhtus kaks kaotust: teineteise järel langesid välja Saša Sokolov ja Vanja Radikov.

Saša 28. jaanuaril, kohe pärast „komisjoni“. Kui kohe ära viiakse, järelikult tunnistati terveks. Pealegi oli esmaspäev, mis tähendas tappi Matrosskaja Tišinasse. Kahjuks ei täitunud Saša unistused, vaatamata ta „infantiilsele teadvusele“. Mul on meeles, kuidas ta ära viidi. Ta oli just ärritatuna komisjonist tulnud ja voodile heitnud. Mäletan, kuidas ta sõgedalt püsti kargas, kui põetaja teda õlast puudutas. Kargas, ent kohe läksid tal jalad nõrgaks.

*„Узнала я, как опадают лица,
Как из-под них выглядывает страх,
Как клинописи жесткие страницы*

– kirjutas Anna Ahmatova „Reekviemis“. „Sisse langeb pale“. Minu arvates ei saa täpsemini öelda. Vaat selliselt langes sisse Saša pale. Tegelikult kadus ta nagu ära. Jäi vaid valge laik.

Ei jäänud ka Vanjat. Too võttis teate ärasõidust rahulikult vastu, isegi kuidagi rõõmustades. Temal polnud ju midagi karta. Ära viidi veel Pessotšnikov, Küüntesööja.

Aga väljalangenute asemele tulid teised. Suurde palatisse ilmus 30aastane autojuht Šeremetjevist Ženja Sebekin, kes oli kaheraudsest oma ema maha lasknud. Ja veel Volodja Šimilin, häbelik mustasilmne 35aastane mees, ökonomist, seni ainuke kõrgharidusega isik, keda ma selles „sügavikus“ kohtasin. Nädalakese pärast kolib ta minu palatisse, esialgu Saša kohale, hiljem asendab Vitja Jatsunovi ja mul seisab veel ees tema pihtimusest kõrvetada saada. Ning samuti saata ta tagasi „sügavikku“. Nagu ka koos Volodjaga Matrosskaja Tišinast saabunud (nad isegi istusid ühes kambris), ainult et teise palatisse paigutatud Igor Rozovskit, meie eksalteeritud poeeti-hobusekasvatajat. Oo, see pikakasvuline, kongus ninaga inimene, kes oli tark ja pilklik, sõlmis kergesti kontakte ning köitis kohe tähelepanu. Mässinud end põlvini ulatuvasse narmendavasse halatti nagu Rooma toogasse, mille alt paistsid välja tugevakondised karvased jalad, kõndis ta majesteetlikult mööda osakonda. Pea oli tal alati veidi kuklasse lükatud, terav kõrisõlm liikus, aga käed olid nagu budistlikus palves rinnale seatud.

Mul on võimatu mitte pühendada talle eraldi lehekülge.

Ja veel ilmus osakonda „reaktiivne“ Tumor. Ning veel üks loomastunud ja habemesse kasvanud olend, kellel olid põlvini ulatavad käed nagu ahvil ning kes kandis nime Korotkevitš. Ta õlgadele olid sümmeetriliselt ja kiiskavalt tätoveeritud polkovnikupagunid. Toodi ta lausa Kamtšatkalt.

Vaat selliselt voolasid kiirustamata ja peatumatu ojana läbi osakonna ning mu elu üha uued ja uued inimesed.

Ja nende nimeks oli Leegion.

²⁹ Ma nägin, kuidas sisse langeb pale, /Hirm alasti vaid vahib lauge alt / Ja raiub kõikidele nägudele /Kiilkirja kannatus karmjubedalt. – Anna Ahmatova. Reekviem. – Tlk Doris Kareva. Vikerkaar 3/1988, lk 25.

REPRESSIOONID

Ja ikkagi paistis läbi selle butafoorse „magusa elu“ vangla, see oli siin kõiges nagu hunt Punamütsikese rõivastes ja ei suutnud kuidagi peita oma kollaseid hambaid. Ja seetõttu oli grotesk fantasmagooria ja ilmsi oleku vahel veelgi teravam...

Mis sest, et pealispinnal polnud lukkude lõginat ega vertuhhaide matiga sõimu, vangla istus meie lihastes, olime sellega seotud nähtamatu nabanööri, mis võis meid igal hetkel tema külma kivisesse rüppe tagasi tõmmata.

Peale selle olid repressioonid. Seejuures võtsid nad siin uue, veelgi rafineerituma vormi, psühhiaatrilise ravimipiitsa vormi. Olgu pealegi, et seda ei juhtunud sageli, ent korra- ja distsipliinirikkujaid ning üldiselt kõiki allumatuid süstiti armutult. Ma ei tea, ise pole seda kogenud, ent nähtavasti oli veel kohutavam, kui põetaja kutsus metoodilise häälekesega:

„Noh, kallike, läki süstikesele!“

Süstiti aminasiini, mille tulemusel vajus iga mässaja 20 minuti pärast vastupandamatusse unne. Pärast liikusid need õnnetud osakonnas ringi nagu unised kärbsed, suurema osa ajast lamasid osavõtmatult voodil, tõustes vaid natukeseks ajaks, et käimlasse minna suitsetamiseks täielikus kurnatuses oma kibedat sigaretti.

Meie juures pimendatud palatis oli keegi kaukaaslasest krimka (juba laagrist, tal oli vist tapmise eest 10aastane karistus) nimega oli Hasbi Martšijev. See oli väga rahulik umbes 33aastane noormees, kes terved päevad lamas voodil, naeratades kes teab kellele tasaselt ja poollapselikult. Ta ei rääkinud osakonnas kellegagi, oli lausa vaguruse ja kuulekuse kehastus. Ent ükskord oli meie Hasbit nagu mingi kärbes hammustanud. Ta sööstis koridori, peatus protseduuride toa ukse ees ja nõudis valju häälega, et arst kohale tuleks. Oli päeva lõpp; paistab, et isegi laupäev või pühapäev, ja medõde Aleksandra Pavlovna ütles, et täna arsti ei ole. Ent Hasbi jätkas käratsemist, ajades segi vene- ja kaukaasia sõnu, tõestas öele midagi, oli pahane, et teda hoitakse siin juba peaaegu kuu aega, kuid keegi ei vaata teda läbi ega ravi, arst vaid luiskab, et hakkab temaga rääkima, aga ise nägu ei näita...

Ma ei tea, millisele varjatud signalisatsiooninupule Aleksandra Pavlovna vajutas, kuid mõne aja pärast ilmusid tagaukse kaudu osakonda 3 või 4 valgetes kitlites lipnikku. Mäletan, kuidas Hasbi seda protsessiooni silmates kõssi tõmbus – aru sai. Nemad aga haarasid tal kätest (ajanud meid eelnevalt palatisse ja ukсед lukustanud) ja vedasid ta läbi sellesama ukse, kust olid sisse tulnud. Mõne minuti pärast väljus protseduuride toast Anna Pavlovna. Ühes käes oli tal süstal, mis oli täidetud roosaka vedelikuga, teises vatitükk. Põetaja avas talle ukse, mille taga varjusid lipnikud ja Hasbi... Järgmise päeva õhtuks naasis ka Hasbi. Kartseris oli ta kõigest ööpäeva; võimalik, et arst, saades juhtunust teada, ei sanktsioneerinud Martšijevi pikemat aresti all pidamist, oli ta ju tõepoolest oma „katsejärest“ lollitanud, hoidudes tema eest kõrvale. Maha rahustatud ja vaikne Hasbi lebas endiselt päevade kaupa voodil, naeratades lae poole ikka sama õndsas ilmega. Muide, kartser asus kusagil teisel korrusel, 1. või 2. osakonnas. Räägiti, et seal on väga külm ja magada tuleb paljal põrandal.

Minu silme all toimus veel üks aminasiiniga represseerimise juhtum, mis jahmatas oma kohutava ebaõiglusega.

Kõiges oli süüdi ikka seesama osakonna vembumees Jatsunov. Ükskord joonistas ta paberilehele võimsa büstiga naise profiili, mille alla kirjutas: „Kallis Maria Sergejevna, ma armastan sind!“ (Maria Sergejevna oli tõesti võimas büst.) Kirjutise alla pani ta allkirja „Butškin“ ja tal õnnestus kuidagi paberileht Maria Sergejevnaile nii üle anda, nagu oleks see pärit naise austajalt.

Ja mida te oleks arvanud? Maria Sergejevna võttis nalja tõe pähe. Seejuures ei vaevunud ta isegi Butškinilt selgitust nõuda, vaid määras mitte milleski süüdi olevale inimesele kümme aminasiinisüsti!

Õhtul tariti mitte midagi taipav Butškin protseduuride tupp. Pole oluline, kes ja mille eest, peaasi, et määrati. Järelikult on vaja täide viia. Ja vaesekesele väänati täielik süstikuur, nii et ta terve nädala peaaegu voodist ei tõusnud.

Isegi Jatsunov, kes Maria Sergejevna poolt sellist reaktsiooni ei oodanud, sattus segadusse ja elas juhtunut üle. Tõsi, et minna ja kahetseda, selleks tal muidugi julgust ei jätkunud.

Ei, Lollide Instituut polnud mingi paradiisisaar, vaid kõige tavalisem vangla.

Ja Landau lipitsev naeratus oli tavaline vangivalvuri ja timuka mask. Muidugi ei ole mul otseseid andmeid. Ent mul pole kahtlust, et ka tema kupatas ühe suletõmbega inimesi kartserisse või kušetile aminasiinipiitsa alla.

Ja pärast seda võib-olla ehk lugeski Herzenit...

Vangla...

Kaval hunt Punamütsikese maski all limpsib oma täitmatuid hambaid. Ja uriseb himuralt.

Aga meie... sööme oma paradiislikku sardellikest ja magame lumivalgetel voodilinel.

„KURI POISS“ VITJA JATSUNOV

Vitja Jatsunov, meie palati neljas asukas, oli üks neist, keda lapsepõlves nimetatakse raskesti kasvatatavateks lasteks. Ja ta polnudki sellest ajast eriti kaugele läinud, see 20aastane tedretähniline nooruk Moskva lähedasest kohakesest nimega Golitsino. Ehkki tal oli selja taga juba 3 „käiku“ (kolm vanglakaristust), alates alaealiste kolooniast. Üldiselt oli ta, noorusele vaatamata, paadunud elukutseline kurjategija. Praegu oli ta arreteeritud 206. paragrahvi (huligaansus) alusel kohvikus toimunud kakluse eest, teda ähvardas viieaastane vanglakaristus ja Vitja soov pääseda vaimuhaiglasse oli mulle arusaadav. Muide, viimase vangistuse (ikka kakluse eest) ajal oli ta juba haigeks tunnistatud ja mingi aja viibinud laagritevahelises vaimuhaiglas Rõbinskis. Ta rääkis sellest jubedaid lugusid, sealhulgas rahustavatest kinnimähkimistest, mida seal kasutatakse.

Vitja oli osakonna kurjaks deemoniks nii zekaadele kui ka medpersonalile. Zekaasid kohtles ült alla vaadates. Kamenetskilt röövitud paberileht pihtimusega oli vahest ehk kõige süütum temp. Nõrku ta peksis, võttis ära sigarette ja toiduaineid. Tugevaid võitis doominos tehes artistlikke sulitempe. Ajas põetajad ja medõed pidevalt endast välja: kord vahetab palatite sildid ära, kord napsab protseduuride toast mingeid tablette... Ükskord näppas põetaja taskust uksevõtme... Teisel korral sidus tukastanud põetaja tooli külge kinni... Sageli Vitja ilmselt „soolas üle“, avalikult publikule esinedes mängis üle, ent nähtavasti kuulus see ta „psühhiaatrilise programmi“ hulka. Põhimõttel, mida ogaram, seda õigem.

Ma ei tea, millega ma selle kurja poisi südame võitsin... Võib-olla sellega, et ta narrusi vaadates ei kiitnud takka ega naernud, ent samuti ei mõistnud hukka ja ei lõksutanud lõugu? Et ta juttudesse suhtusin täiskasvanulikult ja irooniata? Tegin juttu varga- ja kriminaalse hinge jaoks „ilusatel“ teemadel? Näiteks suurest naiselikust armastusest. Lugesin talle ette katkendeid Herzeni raamatust „Jutustus perekonnadraamast“, Natalja kirjadest...

Vitja lamas kõrvalvoodis, toetus poisikeselikult põse peopesale ning vaatas virgete ja selgete silmadega mulle otsa. Muutus taltsaks ja sulas üles.

Järk-järgult jutustas ta mulle oma lörri läinud elust ja kuritegudest ühiskonna vastu... Muidugi, nagu selgus, oli isatus... Lasteaed, tühi ja kiiresti ära tüüdanud kool ning palju külgetõmbavamad tänava õppetunnid. Ema töötas müüjana... Koju tuli hilja. See oli hea, ent... Tekkis võõrasisa, seejärel teine. Kostitas viinaga... Ühesõnaga 12 või 13aastaselt sattus Vitja tänavaröövi eest sinna, kus lapsi nimetatakse „jõnglasteks“³⁰. Ja tehakse kõik, et põhjustada neis alaväärsuskompleks ja ässitada maailma vastu. Ja Vitja läks mööda sisse tallatud rada... Sest on ammuilma teada, et kuigi meie laager on „paranduslik“, ei see paranda kedagi. Ainult laostab moraalselt ja muudab julmaks. Mispärast siis on meil nn korduskuritegevus suurem kui üheski teises riigis...

Ja enam ta sellest nõiaringist välja ei pääsenud. Nii mulle Vitja avameelsushetkel ütleski: „Ma rabeleks sellest heameelega välja, aga ei suuda...“ Ta justkui oleks näinud veel tumedamaid sügavikke ees ootamas.

Vitja tahtis kirglikult, et ta „lolliks“ tunnistataks. Sest see mitte üksnes päästnuks teda praegu laagrist, vaid oleks andnud, nagu ta väljendas, „punase raamatu“ kõikideks aegadeks. See tähendab joo, prassi, kakle ja varasta – ja ei midagi, kõik on lubatud, sa oled ju „psühh“, „loll“, ja sulle on see nagu hane selga vesi.

Vitja närveeris, kuna viibis osakonna juba teist kuud ja ikka ei olnud justkui mitte mingit edasiliikumist. Paar korda rääkis temaga arst (Albert Aleksandrovitš Fokin), tehti standardseid analüüse ja kõik, unustati. Ta ei saanud aru, et selles seisneski Serbski instituudi peamine „meetod“: märkamatuult jälgida, kuidas katsealune sellisele „unarusse jätmisele“ reageerib, selgitada välja, kas ta ootab midagi või mitte? Terve ja teadlik, kes soovib, et ta

³⁰ „Jõnglane“ – vanglaargoos alaealine kurjategija.

vaimuhaigeks tunnistataks, närveerib teadmatuse pärast, ent haige jääb osavõtmatuks. Lihtne ja hõlbus.

Vitja ootas. Ja mida vähem jäi aega teise uurimisaja lõpuni, seda meeleheitlikumaks ta teod muutusid. Naljadedest põetajatega ma juba rääkisin. Aga ükskord põgenemist etendades viis ta ülemvertuhhai peaaegu infarkti äärele. Õhtul pärast öörahu ronis Vitja meie ümmarguse laua alla ja varjus pika, peaaega põrandani ulatuva vakstu taha. Põetaja kiikas palatisse, Jatsunovi pole. Kohale jooksis valvelipnik, vaatas voodi alla, pole! Võtsin mängust osa, sest voodis lamades nägin ma Vitjat külje pealt. Kommenteerisin vertuhhai ja põetajate ringitormamist. Aga seal juba sagisid õed mööda osakonda ringi, paugutasid uksi ja läitsid palatites valguse. Lülitasid ka minutiks sisse meie palati oma. Millegipärast keegi laua alla ei vaadanud. Vertuhhai jooksis veel mitu korda sisse, hoides käega südamest. Lõppude lõpuks ta nähtavasti tõstis häiret, sest kohale tormasid viis-kuus lipnikku ja isegi ohvitser. Igal pool pandi tuled põlema. Muidugi tiriti selle ajujahi tagajärjel naerata Vitja kiiresti laua alt välja. Seejuures hammustas ta ühe lipniku kätt. Too sõimas matiga ja tahtis Vitjale virutada, ent medõde koos põetajaga kukkusid askeldama:

„Rahune, Vitja! Heida voodisse! No mis sinuga on? Rahune!“

Sellest tembust pääses Vitja terve nahaga. Jäi paariks päevaks vaikseks. Pärast tegi uuesti koerust ja lõhkus meie palati õhuakna klaasi. Siin oli see käitumine tavaline ja rabav. Ning tõi ka mõningat vaheldust meie ühetaolisesse olemisse.

Nii me temaga elasime ja meelt lahutasime. Kui lamasime kõrvuti vooditel ja sosinal rääkisime, läks ta süda pehmeks. Vitja rääkis mulle õigest: kentidest³¹ ja oma plikadest. Kiindus minusse kogu südamest. Võib-olla seetõttu, et olin tema elus üks vähestest, kes ta vaeslapse püगतud pead silitas...

³¹ Kent – vanglaargoos sõber, kaaslane.

PIMEKAMBER

30. jaanuari pealelõunasel tunnil kutsus medõde mu äkki välja ja viis kuhugi. Väljusime osakonnast ning läksime läbi toa, kus arstid ja õed riideid vahetavad. Trepist alla viis üks süvik. Jõudsimme ukseni, millel oli silt „Entsefalograafiline kabinet“. Ehhee, see on juba midagi keerukamat! Kabinetis võtsid meid vastu kaks nägusat naist, arst ja medõde. Ruumi nurkades asetsevatel laudadel oli hunnik mingit keerulist aparatuuri, polnud kuhu astuda, just nagu allveelaevas. Otse minu suunas vaatas suure ostsillograafi kuvar. Arst avas kabinetisisese ukse:

„Tulge siia.“

Osutusin tumedas, musta materjaliga kaetud toas olevaks. Lahvatas valgus. Keset ruumi oli pehme sünteetilise materjaliga kaetud leentool, mis meenutas operatsioonilauda. Mul paluti sellele istuda. Sattusin poollamamisasendisse. Arst ütles, et mul mõõdetakse nüüdaju biovoolisid.

„Aga kui ma ei taha?“

„No, mis te nüüd! See on täiesti kahjutu. Ja ei ole valus. Te ei tunne midagi. Vaja on ainult rahulikult lamada ja mitte pingul olla.“

Noh, hea küll, vaatame. Sest lisaks kõigele oli ka see huvitav.

Mulle pandi pähe kummist mütsike, mille küljest läksid igasse suunda mitmesugused juhtmed. Mingid iminapad kinnitati meelekohtadele. Randmetele pandi mansetid, samuti juhtmetega. Veel seati midagi kukla külge. Pandi kindlaksmääratud asendisse lamama. Kõike seda olin ma juba näinud filmidest kosmonautide kohta. Veelkord paluti lamada rahulikult, mitte liigutada ja mitte millestki mõtelda. Läksid ära. Lüliti klõpsatas välja ja ma jäin täielikku pimedusse.

Lamada oli meeldiv ja kerge. Tähendab praegu kirjutab ostsillograaf üles mu biovoolusid? Ja isekirjutaja joonistab kõvera? Noh, sellisel juhul!.. Ja hakkasin omaette selgelt ja rütmi raiudes värsse lugema:

*Пом-нят ли там о не-чаль-ном зат-вор-ни-ке,
Или по-ра за-бы-вать?*³²

Lugesin ja lugesin järjest kõiki oma luuletusi, mis olid poole aasta jooksul Vladimiri vanglas kirjutatud. Need ammendanud, võtsin ette Tjuttševi. Lugesin, rõhudes rütmikale. Kujutan ette, mille tants võis nende kuvaril lahti minna!

Kohale jooksis medõde.

„Mis, kas liigutate kulmusid?“

„Ei, mis te nüüd, ma laman nagu ront.“

„Rahulikult, rahulikult. Laske end täiesti lõdvaks.“

Ta korrastas juhtmeid ja lahkus. Ja jälle lugesin ma luuletusi, saates juhtmetesse daktülle ja trohheusi.

Sel korral saabus arst. Ka tema palus mul end lõdvaks lasta. Andis paremasse kätte mingi nupuga vidina ja palus iga kord vajutada, kui valgus süttib. Uuesti oli pimedus ja luuletused. Äkki sähvatas pea kohal vasakul rihvelklaasi tagune punane lambike. Vajutasin nupule. Noh ja nii edasi, erinevate ajavahemike järel süttis lambike põlema, nähtavasti määrati kindlaks mu reaktsioonikiirust. Siin ma ei haltuuratsenud, ehkki lugesin luuletusi edasi.

Seejärel hakati heli sisse lülitama, kõlas vaikne sumin. Nüüd tulid juba rangete ajavahemike järel heli-valgus, heli-valgus. Nagu varemgi tuli sähvatuse puhul nuppu

³² Kas seal kurba erakut mäletataksegi, /või aeg on unustada?

vajutada. Nii mängisime kaua, siis äkki kostus heli... kuid valgust ei järgnenud. Sõrm muidugi nõksatas, ent nuppu ma ei vajutanud. Rumalus, see oli tavaline tingrefleksi esilekutsumine ja selle kontrollimine Pavlovi moodi...

Aga ehk oli tegelikult vaja sellele vajutada?

Eksperiment, tänu jumalale, lõppes peagi. Mind päästeti iminappidest lahti. Kogu protseduur oli kestnud tubli tunnikese. Kui ära läksin, vaatasid nad (igal juhul medõde) mind õudusega. Ma ei tea, kuidas mu värssidest pulseeriv aju neil seal välja nägi. Oletan, et voolud olid tugevad.

Järgmisel päeval korraldati pimekambri eksperimenti. Seekord, enne katse juurde asumist, küsis arst:

„Kas te olete bioloog?“

„Mingil moel. Olen farmatseut.“

„Noh, siis te saate aru. No vaadake, ei midagi hullu, aju ilmutab elektromagnetilisi võnkeid...“

Ta juhatas mu trumli juurde, millele oli „entsefalogramm“ kirjutatud ja hakkas selle põhimõtet selgitama.

„Vaata, siin on rahulikus olekus... Vaata, siin on lävi, ootus... Siin aga sähvatus.“

Muidugi ajas mu aju hullumeelne töö neid segadusse. Kordus kõik eilne. Isegi suuremas ulatuses, oma poolteist tundi. Sel korral lugesin kõike, mida Tjuttševist teadsin, ent veel veidi Gumiljovi luuletusi, neist kõige viimistletumaid.

Enam mind entsefalograafiasse ei kutsunud. Nähtavasti saadi aru, et mängin lolli.

See oli nn teaduslike uuringute haripunkt, mis said mu isikule osaks Serbski-nimelises instituudis.

UURINGUMEETODID. I PEATÜKK: „OBJEKTIIVSED“ MEETODID

Kõiki väheseid uurimismeetodeid, mida Serbski-nimelises instituudis kasutati uuringualuste psüühilise seisundi tuvastamiseks, võib jagada kahte gruppi: objektiivsed ja subjektiivsed meetodid. Objektiivsete all pean ma silmas uuringuid uurimistehnika abil, mis polnud isegi eriti keerulised ja spetsiifilised; subjektiivseks nimetan meetodeid, mis põhinevad isiklikel, nii-öelda palja silmaga tehtavatel vaatlustel. Mõistagi on see klassifitseerimine ligikaudne, ent kasutan seda, et oma jutustust lihtsustada. Lülitan siia kõik uuringud, mida jälgisin ja mida minuga 4. osakonnas tehti.

Võin öelda, et objektiivsed meetodid olid abitud ja kasutud. Ma ei räägigi mittespetsiifilistest, sest kahjuks pole psühhiaatrias üldse olemas spetsiifilisi, eksimatu diagnostika meetodeid. Sisuliselt olid need, väheste eranditega, tavalised kliinilised uuringud: vere ja uriini üldanalüüsid ning rinnakorvi röntgen. Kõik uuringualused vaadati läbi terapeudi ja okulisti poolt, terapeut mõõtis arteriaalset vererõhku, auskulteeris südant ja kopse, palpeeris kõhtu. Minu kaebuste peale südame kohta, tehti terapeudi määramisel erandkorras kardiogramm, aga samuti vereanalüüs protrombiini, kolesterooli jm kohta. Okulist kontrollis nägemist, mõnel mõõtis ta silma siserõhku.

Mõni suunati veel neuropatoloogi juurde konsultatsioonile, mis mind ei puudutanud. Palvete peale suunati kirurgi, otiaatri jt vastuvõtule.

Mõningaseks kõrvalekaldeks üldkliinilisest uuringust oli kolju läbivalgustamine röntgeniga. Selline ülesvõte tehti kõigile, ehkki sel muidugi polnud mingit diagnostilist tähtsust, kuna röntgenifilmilt pole ju võimalik skisofreeniat näha. See-eest oli koljuröntgenil teatud psühholoogiline mõju zekaadele. Inimestele tundus, et neid uuritakse, kui juba oli korralikult ja sügavalt ajju tungitud.

Mõnevõrra raskemaks, ehkki ikkagi puht tinglikuks, oli entsefalograafiline uurimine ehk aju biovoolude üleskirjutamine. Mida sai see näidata? Noh, vahest ehk debiilikute ja oligofreenide puhul võis oodata spetsiifilist taanduvat entsefalogrammi, ent palja silmaga seda ju ei näe. Arvan, et taolisel väliselt efektselt uuringul oli pigem suurem mõju simulantidele, kui diagnostika teenimine.

Peamine entsefalograafia kabinet ei olnud meie 4. osakonnast kaugel. Ent instituudis olid veel mingid entsefalograafilised laboratooriumid. Nii näiteks viidi Volodja Šumilin esimesele korrusele, kus samuti mõõdeti peaaju elektrilisi voolusid, kuid see protseduur viidi läbi mitte pimendatud kambris, vaid tavalises toas. Katseid lambikeste ja sumistitega oli seal rohkem ning need olid mitmekesisemad. Olgu siin selline näide: toa seinal rippus tabloo, millele kord ilmus, kord kadus helendav tekst – mingi sõna, mida oli vaja püüda lugeda. Aju läks pingesse, kohe-kohe pidi väljatama lahendus, ent... sõna kadus. Seejärel kõik kordus. Volodja Šumilinil ei õnnestunudki seda sõna lugeda.

Aga Igor Rozovski ja Ženja Sebekin viidi läbi hoovi kuhugi teise korpuse. Seal pidi katsealune mõttes lahendama aritmeetilisi ülesandeid, näiteks liitmist, aga elektrooniline masin hindas tulemust. Veel võis masinaga mängida mingeid loogikamänge. Nii uuritavale räägitigi: „Teil on vaja mängida, võistelda masinaga.“ Kahjuks ma ise selle kavala masinaga kokku ei puutunud ja üksikasju rääkida ei oska. Igor käis seal meelsasti, kuna, esiteks hingas läbi hoovi kõndides värsket õhku, aga teiseks töötas seal ilus naislaborant, kes talle meeldis. Mul on kahtlus, et sellele uuringule viidi zekaad üleliidulisse teadusliku uurimise instituuti „Biotehnika“, millega Serbski instituudil oli ühine hoov. Ja puht loogiliselt: ei saanud ju olla võimalik, et need kaks instituuti poleks koostööd teinud. Teadus ja praktika. Ainult et see praktika oli väga mahajäänud...

TEINE KOHTUMINE ARSTIGA

1. veebruaril „vaikse tunni“ ajal toimus viimaks teine kohtumine arstiga. Sel korral sealsamas „aktuse“ toas, kus olin olnud komisjonis. Ljubov Jossipovna istus ühe laua taga, mind pandi temaga istuma visavii. Naine näis tujutu ja väsinud, nurgalaua taga kirjutas midagi arst Valentina Vassiljeva.

„Noh, kas olete meie juures juba adapteerinud? Ma ei saa aru, millest tingitud teie pingeseisund.“

Kehitasin õlgu. Muidugi, kust võis naine aru saada, et olime temaga lihtsalt laetud erineva elektriga, noh aga „adapteeruda“ vabadusetusega, seda pole igauhele antud.

Järgmised küsimused olid veelgi primitiivsemad:

„Kas te ei iseloomustaks oma iseloomu?...“

„Kellega te palatis viibivatest haigete olete kõige lähedasemaks saanud?...“

„Kes on teie lemmikkirjanik?...“

Viimase küsimuse peale puhkesin naerma.

„Mida te naerate?“

„Te küsite nagu oleks ma kooliõpilane, kes on elu jooksul 2-5 raamatut läbi lugenud.“

„Palju te siis lugenud olete?“

„Piisavalt, et kirjandusest professionaalselt rääkida.“

„See tähendab, kuidas professionaalselt?“

„Noh, kasvõi mitte esitada selliseid küsimusi. Andke andeks, aga küsida kirjanikult, kes on ta lemmikkirjanik, seda ma loen lihtsalt sündsusetuks.“

Naine solvus. Heitis pea kuklasse. Olles nähtavasti „psühholoogilised“ küsimused ammendanud, läks ta asja juurde.

„Noh, hüva. Ütelge, kuidas te suhtute teile esitatud süüdistusse?“

„Sellele küsimusele, nagu ka kõigile, mis puudutavad eeluurimist, ma ei vasta. Te teate seda.“

„Aga kuidas te hindate oma avaldust?“

„Millist avaldust?“

„N-noh, teie avaldust. Seda, mis toimikus...“

„Kui te peate silmas avaldust eeluurimisest osavõtmisest keeldumise kohta, siis seda pean ma põhjanevaks. Selles on vastus kõigile teie küsimustele.“

„Nii et teie vaated ei ole muutunud.“

„Ei ole.“

„Hea küll, Viktor Aleksejevitš (Ljubov Jossipovna oli nii hästi oma hoolealust tundma õppinud, et vassis isegi ta isanimega!). Räägime järgmisel korral. Oma vaikimisega teete te ainult endale kahju. Te ju pelgate meie hinnangut. Öelge, kas pelgate?“

„Ei. Ei pelga.“

„Noh, hüva. Minge. Kas teil küsimusi on?“

Küsisin, kuidas tellida okulisti poolt väljakirjutatud prille.

„Ma isegi ei tea... Saatke kirjaga retsept naisele...“

„Siis läheb väga kaua. Te ju saadate kirja uurijale.“

„Muidugi. Me saadame kõik kirjad uurija kaudu.“

„Aga kas ka selle, mille ma mõni päev tagasi saatsin ämma nimele? Lühikese, palvega saata puuvilju?“

„Ka selle.“

„Järelikult Jakov Lazarevitš pettis mind. Ja teie ka. Noh, hüva. Kas ma võin minna?“

„Jah. Kuid retsept saatke ikkagi. Kas siis uurija seda naisele üle ei anna? Ja kirjutage kiri. Võib-olla me isegi saadame selle ära, sõltub sisust. Miks teie ei kirjuta? Meie juures kirjutavad kõik.“

Naine käis visalt peale. No muidugi, kirjad on samuti psüühilise seisundi uurimise meetodiks.

Järele mõelnud, otsustasin: aga miks ka mitte? Muidugi ma ei kahelnud, et uurija pistab kirja oma seifi. Ent kui Ljubov Jossipovna nii väga tahab läbi viia minu kirja psühhiaatrilist uurimist, miks mitte talle seda võimalust anda? Las jääb dokument, mis mu tervemõistuslikkust tõendab.

Ja nii kulutasin kaks järgmist päeva, mis õnneks olid laupäev ja pühapäev, „vaiksed“ päevad, pika kirja kirjutamiseks Ninale. Kirjutasin ka Ljubov Jossipovnat silmas pidades, muuhulgas kirjeldasin ka oma muljeid instituudist:

„Tunnen end hästi. Olukord ja kogu elustiil instituudi seinte vahel on täiesti teistsugune, võrreldes selle maailmaga, kus ma senini elasin. Noh, alustaks ehk sellest, et ümberringi on külluses täielikke imesid, nagu parkettpõrandad, vakstu laual või tõelised voodilinad. Esimest korda poole aasta jooksul joon piima ja leian, et see ei riku mu seedimist üldse. Aga mis peamine, puhkan metallilõginast, tubakalehast ja eriti matiga sõimust. Kui pikalt see imelugu kestab, ei tea, arvan et mitte kauem kui kuu. Nii imelik kui ka pole, ent see loidus ja muretu elu, ehkki ravitakse, ka rõhub samaaegselt: kas siis ilmselge butafoorsuse kaudu või lihtsalt seetõttu, et, väljendades prantsuse klassiku sõnadega, „kuristik kutsus oma lapsi“. Nii või teisiti, püüan tekkinud hingetõmbeaega täies ulatuses ära kasutada...“

Ja veel. Siin osutasin otsesõnu, et saan aru, milleks Ljubov Jossipovnale oli mu kirja vaja:

„Mulle kirjutati välja uus nägemise korrektsioon ja kui mu arst hakkab, lähtudes psühhiaatria vaatenurgast, kirja uurima ning lisab sellele retsepti (palun tal seda teha), siis telli mulle need need prillid, palun...“

Kiri läks teele. Ma küll ei tea, mille mu naisdoktor seal ära kustutas. Muidugi ei avaldanud see mingit mõju, kuna Ljubov Jossipovna tasemel minu saatust ei otsustatud. Ent formaalsused olid täidetud. See tähendab, et oli läbi viidud ka selline katse.

Kiri muidugi mu naiseni ei jõudnudki. Kas jäi uurija juurde pidama või klammerdati „haiguslukk“. Mind tunnistati ju terveks, kulub ära kui tõendus!

PSÜHHOLOOGILINE UURING

Veel siis, kui mind viidi 2. korrusele röntgenisse, nägin ukse silti „Psühholoogiline kabinet“. Selle kõrval oli valgustatud teatis „Ilma kutsumiseta mitte siseneda“.

Olin zekaadelt sellest kabinetist kuulnud. Sinna viiakse kõiki enne komisjoni, justkui lõppuuringule, seal „kontrollitakse vaimseid võimeid“. Räägiti, et kabinetis on sisse seatud eraldi väiksed boksid-kabiinid, nagu mõnes juriidilises konsultatsioonis, ja igas neis tegeleb arst patsiendiga eraldi. Just nagu pihil!

Uuringu olemus seisneb just nagu taiplikkuse, nutikuse ja üldise silmaringi kontrollis. Saša Sokolov jutustas mingitest testikaartidest, millel olid erinevate esemete kujutised; neid oli vaja sarnasuse alusel grupeerida. Vitja Jatsunovilt küsiti: mitmele protsendile ta oma mõistust hindab, kui võtta geeniuse mõistuse tasemeks sada protsenti? Cipollino-Lukjanovile anti terve ülesanne: kana elab kolm aastat, mitu aastat elab pool kana? Tundub, et ta ei suutnud seda lahendada. Muide, selle hädise peakese vaimseid võimeid oleks saanud ka ilma nii keerulise matemaatikata kindlaks teha...

6. veebruaril pärast lõunat tuli medõde mulle järele.

„Arsti juurde.“

Viis mind jälle „aktuse“ tuppa. Ainult et seekord sisekabinetikesse. Seal oli kaks väikest kabinetti, paremal pool Luntsi, vasemal Landau oma. Mind viidi parempoolsesse. Nägin Ljubav Jossipovnat ja kullatud raamidega prillidega ümaranäolist vanemapoolset naist. Too oli üldse täisriputatud paljude läikivate kuldesemetega: kõrvarõngad, medaljon, sõrmed täis sõrmuseid. Selle naise ees oli puust kast, milles olid pappkaardikesed.

„Istuge, Viktor Aleksandrovitš,“ sõnas Ljubov Jossipovna. „Saate aru, nüüd on vaja läbi viia väike psühholoogiline katse. Seda teevad kõik. See on väga lihtne... Muidugi võite keelduda, ent see on teie huvides. Vaat arst (ta nimetas ülekullatud naise ees- ja isanime) annab teile mõned ülesanded.“

Prillitatud naine noogutas ta sõnade taktis.

„Hästi. Mida ma pean tegema?“

Mulle anti paberileht, millele oli trükitud tulp kahekohalisi numbreid. Neid tuli kahekaupa summeerida. Kokku oli 6-8 rida, igas umbkaudu 20 numbrit. Selleks anti mingi aeg. Daam klõpsatas stopperit ja ma hakkasin kokku arvama. Üldiselt olin kunagi selliseid ülesandeid näinud ajakirja Nauka i Žizn lõigus „Psühholoogia praktikum“. Stopp! Mahtusin üldise aja sisse, ent mõne tulba puhul mitte. Selgus, et igale neist oli määratud 20 sekundit.

Seejärel tehti ülesandeks sõnu meelde jätta. Kui palju jääb mulle meelde kümnest väljaöeldud sõnast: „Lamp... kell..., laud“. Meelde jäi kuus. Ülejäänud katse variantidest ma keeldusin.

Naispsühholoog esitas mulle neli piltidega kaardikest.

„Jätke välja ese, mis pole samalaadne.“

Kaardikestel oli kujutatud äratuskell, taskukell, seinakell ja viiekopikane münt. Valisin välja viieka. Laususin, et võimalikud ka teised sarnasused, ehkki mitte kolme-, vaid kahelaadilised.

„Millised siis?“

„Noh, ütleme, kaks eset numbriga „5“: viiekas ja üks kell, mis näitab kellaaega viis... Teine sarnasus: taskuesemed ja mitte taskuesemed... Kas see rahuldab teid?“

„Jah,“ märkis psühholoog, „teie fantaasia ei ole banaalne.“

Naine käis kaua peale, et katset jätkata. Anudes värisesid kaardikesed ta ettesirutatud kätes niiviisi, et mul hakkas temast kahju ja ma võtsin need vastu.

...Püstol, husaari oma... sultaniga. Trumm. Vihmavari. Jätsin välja viimase.

„Millise põhimõtte järgi te jätsite esemed alles?“

„Kõik on militaarsed.“

...Sepp vasaraga. Puusaagija. Viljalõikaja sirbiga. Issand, milline arhailisus! Neljandas kaardil oli lamas sonimütsis mees, käed pea all, puu varjus murul. Selle tõstsin kõrvale kui... muidusööja.

...Rong. Aurik. Õhupall. Lennuk (iidne vineerist biplaanike). Üldse olid kaardikesed igiammused, arvatavasti kasutas neid juba nõukogude psühhiaatria vanaisa Serbski!

„Mille üle te mõtlema jäite? Millise te välja jätate?“

„Mongolfjääri.“

Ühel häälel:

„Mida? Mida?“

„Õhupall. Esimene õhupall, mis kandis selle leiutaja nime. Millegipärast on alati vaja välja jätta kõige meeldivam asi.“

„Kuidas nii?“

„Noh, eelmistel kaartidel jätsime välja puhkuse murul, aga töörüga jäid. Nüüd mongolfjääri.“

„Aga miks on see meeldiv?“

„Õhupalliga reisida? Miks siis mitte. See on mu elu unistus. Juba lapsepõlvest, Jules Verne'i „Viis nädalat õhupallil“. Aga kas teie eelstate bensiniipõrinalid?“

Naine valis välja veel mõned pildid. Ära tüütas.

Järgmised pildikesed olid huvitavamad. Sümmeetriliselt poolitatud eri värvi laik – lehele asetatakse värviline laik, surutakse vastu teist lehte, aga pärast keeratakse ringi. Vaja oli öelda, mida iga selline muster meenutas. Esimesel olid justkui kaks lehivate kuuesabadega kuju.

„Kaks dirigenti jagavad kanale kuulsust.“

„Kuidas te ütlesite?“ viskus psühholoog midagi kirja panema.

„See on Majakovskilt. „Lõikame ühise kuulsusekana tükkideks ja jagame igähele tüki“. Vaat siin kaks dirigenti just sellega tegelevadki.“

„No on ikka fantaasia! Aga see?“

„Surnupea liblikas.“

„Aga miks surnupea?“

„Ma ju ei tea, miks liblikale selline nimi anti.“

„Miks on teil ikkagi sellised assotsiatsioonid? Surnupea?“

„Ei tea. Näen selliselt. Vist on see hüpohondriku nägemine.“

Mängisime veel veidi aega. Seejärel ütlesin, et aitab küll, rohkem ma sellega ei tegele.

Enne eesriiet, kuni psühholoogiline daam oma kasinaid rekvisiite kokku korjas, vestlesime temaga Faulknerist. Ma ei mäleta enam, millest see jututeema alguse sai, ent selgus, et ta armastab ja hindab Faulknerit. Oli hiljuti lugenud raamatut „Hälin ja raev.“ Aga vaat mina polnud lugenud... Rääkisime Kafkast ja Joyce'st. Daam elavnes, näis, et seda vestlust pidas ta palju meelsamini kui oma uuringut. Üldiselt ta mulle meeldis.

UURINGUMEETODID. II PEATÜKK: „SUBJEKTIIVSED“ MEETODID

Psühholoogilised uuringud, millest ma nüüdsama jutustasin, olid Serbski-nimelises instituudis psühhiaatrilise ekspertiisi tipuks ja kulminatsiooniks. Need ja veel entsefalogramm olid vast ainsad meelde jäänud meetodid. Midagi enamat selles kuulsas ja reklaamitud teadusliku uurimise asutuses ei olnud, ei säravaid eksperimente ega peen tehnoloogiat, mitte midagi sajandi teaduse tasemel väljapaistvat. Ja meie saatust olenev seetõttu arstide hinnangutest (loe tahtmistest).

Nüüd olen jõudnud selleni, mida nimetan subjektiivseteks meetoditeks, s.o erinevat laadi jälgimisteks.

Peamise ettekujutuse sai arst tema hoole alla antud zekaa psüühilise seisundi kohta tolle kriminaalasjast. Ehkki justkui poleks pidanud saama. Ent arstid ei vaevanud end esmaotsingutega, nemad võtsid faktina uurija poolt kokku segatud teated ja ehitasi sellest oma mudeli.

...Ahhaa, õppisid koolis halvasti? Jäid teiseks aastaks? – Psüühiline anomaalia.

...Ah, läksid ämmaga riidu? Ähvardasid, nagu too tunnistas, tal „kõrvad maha lõigata“? – Oo, see on juba maania, agressiivne luul.

Noh ja nii edasi. Jutustan oma kaasusest, see on anekdootlik, ent iseloomulik fakt.

Usin Vladimiri oblastiprokuratuuri uurija Dmitrijevski sõitis pärast mu arreteerimist Ukrainasse Umani linna, kus ma üle kolme aasta tagasi elasin. Kuulas seal paljusid üle, teiste seas ka vitamiinitehase, kus ma töötasin, direktori M. F. Tšernjavski. Viimane, õiendades vanu arveid, muidugi jutustas minu kohta kõiksugust jama, sealhulgas (ja see oli 21.08.73 toimunud ülekuulamise protokollis) lausus äkki järgmist: „Kostenko rääkis mulle, et Nekipelov kutsus ta vabaarmastuse õhtutele“...

Stopp, „Vabaarmastuse õhtud...“ Siinkohal tuleb anda mõningaid selgitusi.

1969. aasta 8. märtsil lugesin ma tehase, kus toona töötasin, laboratooriumis toimunud väikesel banketil ette mõned oma luuletused, nende seas ka lüürilised intiimsed värsid „Kisiilimets“:

*...Мы вышли б, наверно, на берег иной,
чего-то сказать не умея,
но ты - наступаешь босою пятой
на скрытого в ягодах змея!
Мы падаем вместе, сплетаясь в одно,
в пуховую алость кизила.
О нет, мы не блудим, - мы давим вино
для тайного, светлого пира!³³*

Sellest esinemisest kanti muidugi kohe direktorile ette. Aga meil temaga oli juba küpsemas konflikt seoses minu võitlusega tehases toimuva pakazuhha ja puru silma ajamise vastu ning Tšernjavski kogus minu kohta komprat. Ja vaat need värsid lisati samuti sinna hulka. Hiljem interpreteeris ta neid ühel koosolekul esinedes järgmiselt:

„Nekipelov propageerib vabaarmastust!“

Pange tähele, see sõna oli esitatud kui „v a b a r m a s t u s“. See oli 1969. aastal. Aga 21.08.1973. aastal toimunud jutuajamisel uurijaga moonutab Tšernjavski seda veelgi: „Kostenko rääkis mulle, et Nekipelov kutsus teda v a b a r m a s t u s e õ h t u l e.“

³³ Me jõudnuks vist kaldale teisele, /ei midagi öelda suutes, /ent astusid palja tallaga /sa maole kesk marju kes peidus! /Koos langeme ühte põimitult /kisiili verevasse rüppe. /Oh ei me ulaelu pea, vaid veini pressime /me salajase rõõmsa pidusöögi heaks!

Uuri ja hakkas huvi tundma. Armetu ja tülgas vennike, temale on see samuti huvipakkuv – „vabaarmastuse õhtud“! Muidugi on see midagi lubamatut ja siivutut, aga võib-olla... ka psüühiliselt ebanormaalset?..

24.08.73. a kuulab ta üle laboratooriumi töötaja, minu töökaaslase L. I. Vassiljeva. Naise protokollis on kõik sobilik: „Jah, ma olen midagi kuulnud vabaarmastuse õhtute kohta.“

Samal päeval kuulatakse üle A. S. Kostenko, samuti laboratooriumi töötaja ja minu korterinaabrinna. Üleskirjutus: „Kuiva veiniga (!) vabaarmastuse õhtute kohta tean Petrovitši (samuti minu naissoost töökaaslane – V. N.) kaudu, ent mind pole Nekipelov sinna kunagi kutsunud.“

Ring sulgus. Midagi konkreetset välja selgitada ei õnnestunud, „pealtnägijat“ leida ei suudetud. Paraku jäi see sõna alles. Ja täienes veel pikantsete üksikasjade nagu „kuiv vein“. Ja difamatsioon mõistagi säilis.

Ja nüüd, suutmata oma silmi uskuda, loen esimese, ambulatuurse psühhiaatrilise ekspertiisi kokkuvõttest (Vladimiris, 14.09.73. a): „Nekipelov võttis osa vabaarmastuse õhtutest kuiva veiniga.“ Siin juba räägitakse nendest kurikuulsatest õhtutest kui absoluutsest faktist, mis seejuures peaaegu et kinnitab mu vaimuhaigust!

Arvate, et sellega asi lõppes? Võta näpust. Ljubov Jossipovna (vanemteadur, teaduste kandidaat!) tundis samuti elavat huvi „vabaarmastuse“ praktika vastu. Naersin talle näkku. Sellegipoolest rändasid „vabaarmastuse õhtud kuiva veiniga“ edasi ka Serbski-nimelise instituudi ekspertiisiakti.

Kes mulle ikkagi selgitaks, mis õhtud need sellised olid?

Kriminaalasja materjale kontrolliti arstide poolt katsealustega peetud vestluste abil. Tegelikult olid need samasugused ülekuulamised, ainult et psühhiaatrilise kallakuga. „Miks sa seda tegid?“ „Kuidas sa seda tegid?“ „Mida sa selle juures tundsid?“... Koguti kokku katamnees, vaimuhaiguse eellugu. Küsitleti elutingimuste, lapsepõlve, kooliõpingute ning suhete kohta sugulaste ja ümbritsevatega. Ega ei ole keevaline, kuidas on mälu? Kindlasti esitati küsimus: „Kas teil on olnud peapõrutusi.“ Kõik muidugi kassiitajad ja rääkisid: „Jah, jah!“ ja pajatasid igasugustest kirgedest.

Vestlused arstidega toimusid kuidas kellelgi, ent mitte kuigi tihti. Volodja Šumilinit kutsuti kuu aja jooksul välja kaks korda, Vitja Jatsunovi üks kord. Selle suhtes mul „vedas“ – kahe kuu jooksul toimus n e l i vestlust, ehkki esimesel kolmel osales natuke ka Ljubov Jossipovna. Nende vestluste tase oli primitiivne ja esitatud küsimused banaalsed.

Vangi jaoks on oluliseks momendiks minevikus esinenud vaimu- või isegi närvihaigus. Ütleme, ajuvapustus, mis on arstitõendiga kinnitatud. Psühhiaatrilises dispanseris arvel olemine oli otseseks lähetuseks „lollide kilda“, selliseid tunnistati 80-90% juhtudest haigeteks.

Laialdaselt praktiseeriti kirjalikke „pihtimusi“. Arstid panid zekaadele ette kirjeldada „kõik nagu oli“ või esitada oma „luulu“, oma programmi. Arvan, et arstide jaoks oli see mugav puht diagnostiliselt, kuna „skisofreenilise“ teksti koostamine pole kerge. Nii või teisiti, aga zekaad läksid meelsasti selle peale välja. Rozovski ja Šumilin kirjutasid kokku terveid traktaate.

Mõnikord kutsusid arstid vestlustele haigete sugulasi. See puudutas peamiselt moskvalasi või Moskva lähistel elavaid. Näiteks kutsuti välja Igor Rozovski naine ja Vitja Jatsunovi ema. Ljubov Jossipovna tahtis mu ämma välja kutsuda, ent ma ei andnud tolle aadressi. Tegin ettepaneku selle asemel mu naine välja kutsuda (soovisin, et Nina näeks psühhiaatrilist daami), ent L. J. ütles, et see on võimatu, kuna naine elab Vladimiri oblastis.

„Saate aru, see on seotud kulutustega, naisele on vaja sõit kinni maksta, aga meil instituudis selle jaoks vahendeid ei eraldata...“

Viimaseks, ent väga oluliseks subjektiivseks meetodiks oli pidev ja varjatud jälgimine, mida teostati keskmise meditsiinipersonali, peamiselt põetajate poolt. Oo, need olid väsimatud ja valvsad valvurid, arstide (ehk ka riigi) silmad ja kõrvad ning peaaegu et nemad ütlesidki viimase „jah“ või „ei“, millest arstid hiljem meditsiinilise fraseoloogia teaduslikku hõbelõnga punusid. Jah, liialdamata ütlen, et Serbski-nimelises instituudis oli põetaja vaata et „arstist ülem“, kuna ta oli peamine (ja ehk ka kõige täpsem) nõukogude kohtupsühhiaatria „instrument“. Muidugi on kurb mõtiskleda selle üle, et need poolkirjaoskamatud ja võhiklikud tädikased hoidsid meie saatusi endi kätes ning sellisel juhul juhtisid „maailma kõige eesrindlikumat“ teadust, ja et peamiseks uurimismeetodiks kõige kõrgemas instituudis oli tavaline jälgimine ja pealekaebamine. Ent mida teha! Lõppkokkuvõttes on ju kõik see samuti riikliku psühholoogia ja riiklike suuniste ilming, pealekaebamine aga on meie maal alati olnud riigiasjaks.

Osakonnas peeti mingit jälgimiste päevaraamatut. Sinna tegi sissekandeid vanemmedõde, ent materjali esitasid põetajad. Ma isegi nägin seda ükskord medõe käes, see oli paks kulunud raamat. Lisaks rääkis Anna Fjodorova ükskord Vitja Jatsunovile:

„Mis, kas sa tahad, et sind päevaraamatusse kirja pandaks? Sa ju tead, et teie kohta kirjutakse sinna kõik üles.“

Sinna kirjutas iga vahetus ja igauhe kohta. Kuidas sõi või magas, kas öösel karjus, millega tegeles, kellega rääkis... Küll oleks huvitav seda raamatukest lehitseda!

„LÄMBUDES ÖNNEST, VALGUSEST...” (I. I. ROZOVSKI)

Ta ilmus raidkujuna palatilävele. Peopesad olid idamaise tervitusena risti rinnal, oliivmustad silmad naerul. Tõrvakarva, enneaegselt halliks muutunud sälguga juuksekaht külje peal. Ta tegi sügava kummarduse ja tardus uksel, vaadates mind äraootavalt.

„Te tahtsite midagi?”

„Oo, jaa. Mulle öeldi, et te kirjutate luuletusi. Aga mina ju ka.”

Jumal küll, veel üks poeet! Näha on, et nende seinte vahel on neid sama tihedalt kui punapäid. Vahest on see samuti üks psüühilise anomaalia tunnustest?

„Noh, astuge sisse. Võtke istet. Lugege oma luuletusi ette.

...Igor Rozovski juures oli kõik ebatavaline: alates eluloost, kuni kuriteoni. Ta oli Stalini aegse kuulsa kangur-stahhanovlanna Dusja Vinogradovna poeg. Mäletas õukondliku kuulsuse aegu, mil lapsena istus Stalini ja Molotovi süles. Tõsi, sellega Igor ei kiidelnud. Isa oli juut, töötas Ivanovo draamateatris näitlejana. Kui Dusja läks ülesmäge ja kolis Ivanovost Moskvasse, ei olnud provintsiteatri artist enam naisele võrdne paariline ja nad läksid lahku. Igor tundis oma isa vähe. Praegu töötab too näitlejana Kesk-Aasias mingis vene teatris. Kuulus naiskangur suri mõni aasta tagasi, aga ta äpardunud võsu, sooritanud „kuriteo sotsialistliku omandi vastu“, suundus nüüd oma parvel keerulisele seilamisele mööda GULAGi vooge.

Praegu istus ta minu ees ja luges luuletusi. Naeratas, viskas nalja, kalambuurisitses. Nagu mingi dändi kohvikus kokteili taga. Aga juhul kui ta oleks süüdivaks tunnistanud, ähvardanuks teda vabadusekaotus viiest kuni viieteist aastani! Muretus, ebapraktilisus, ülemäärane usalduslikkus ja valimatus vahendites – need olid Igori valdavad iseloomuomadused. Kõik temas oli „tahtevõimetu olemus nõrk headus“, nagu ütles hea luuletaja J. Dombrovski. Nähtavasti see „olemus“ ta kuriteoni viiski. Igorit süüdistati paragrahvi 92 alusel „riisumises raiskamise ja ametiseisundi kuritarvitamise kaudu“. Ta juhatas Kuznetski Mostil asuvat hõbedast juveelitoodete väikest remonditöökoda. Armastas raha ja ilusat elu. Mängis totalisaatoril. Töökojas võeti tellimusi vastu ilma kviitungit välja andmata ja saherdati mingil moel hõbedaga. Veel oli „vasak“ sissetulek pastapliiatsite tuubide täitmisest... Kuznetski Most on vilgas paik.

Üldiselt oli kõik nagu tavalises nõukogude nn ühiskondliku teeninduse asutuses. Paraku juhtus tõrge. Ühega ei suudetud midagi jagada, teisele ei olnud meele järgi. Rääkis, et ülemustele antakse mingeid kingitusi – tavaline äraostmise vorm. Kaldun arvama, et avara natuuri tõttu läks Igor hoogu ja lõi raamatupidamisele käega. Ei taha teda puhtaks pesta, ent nähtavasti võttis ta vähem kui teised. Igor oli ju lihtsalt sirmiks. Noh, aga tasuda tuli loomulikult temal üksi. Revisjon avastas raiskamise summas 6 või 7 tuhat rubla. Muidugi läksid tal selle numbri peale silmad suureks. Tahad või ei taha, aga materiaalselt vastutavaks isikuks oli tema. Igor arreteeriti.

Nagu ta rääkis, oli iseloomulik, et ülemused tahtsid asja kinni mätstada. Vaja oli ainult need tuhanded kassasse tagasi panna. Ent Igoril neid polnud. Peale selle ei uskunud ta ikka veel juhtunut, lootis, et see on eksitus, mis lahendatakse. Pani kõigest tuhat, millega ajas asja veel hullemaks: ah et teed sissemakseid! tähendab võtad omaks? tähendab oled süüdi.

Vanglas hakkas Igor kassiitama. Isegi enne arreteerimist: võttis kätte ja läks vaimuhaiglasse ravile. Tal oli ka „aluspinna“ – nooruses oli ta juba vaimuhaiglas olnud ja oli psühhodispanseris arvel. Vanglast viidi ta uuesti 15. haiglasse. Justkui tunnistati vaimuhaigeiks. Sõi juba kuhjade viisi aminasiini. Siis äkki kupatati uuesti vanglasse ja sealt Serbskisse.

Igor oli hästikasvatatud, kultuurne ja ärahellitatud Moskva lõngus, sihuke ujuvate ja ümarate liigutustega, poputatud ja täissöönud sübariit. Temas avaldusid selgelt kui mitte õukonna, siis õukonnaäärse elu ilmingud. Tal oli naistega edu. Terves ta olekus oli nähtavasti

isalt päritud artistlikkus. See väljendus liigutustes, hääles ja naeratuses. Ta oskas ja armastas rääkida. Oli teravmeelne, pilklik ja salvav, tema iseloomustused, käisid need siis palatikaaslastest zekaade või arstide ja medõdede kohta, olid täpsed ja ilmekad. See oli tema, kes ristas sibulakujulise peaga poisi Lukjanovi hüüdnimega „Cipollino“. See jäi külge. Osakonna vertuhhai, kelle ühes kohustuseks oli suitsetada soovivatele zekaadele tikutule pakkumine, ristas ta „Prometheuseks“. Tema oli see, kes lasi osakonnas käibele lendkalambuuri: „Meie perse on kui kumm, sulfasiini see ei pelga.“³⁴ Üldiselt oli ta andekas inimene, ainult et talle sai osaks mängida kehvel lavalaudadel.

Ja Igori „luul“ oli samuti sädelev, ma ütleks, et aristokraatlik. Ta kassiitas... sportliku hobusearetuse liinis. Hipodroomide stammkunde ja mängurina olid Igoril laialdased teadmised hobuste osas. Peale selle oli tal fenomenaalne mälu: tal oli meeles, millal ja kus ning missugune hobune saavutas selle või teise tulemuse. Meil jäi vaid pead vangutada kuuldes, kuidas ta raiub:

„1949. aastal Leningradis saavutas täkk Aladin (Almazi ja Diana järgi) 10000 meetri jooksus ajaks niipalju minutit... sekundit.“

„1902. aastal kuulus Verba, Vernõi ja Balerina tütar, kaheaastaste 2000 meetri jooksus...“

Numbrid lendasid temast välja nagu aritmomeetrist!

Igor oli kodumaise hobusearetuse entusiast, seejuures huvitas teda peamiselt üks tõug, Vene traavel. Ta oli arvamusel (muidugi mitte põhjusest, vaid täpsete andmetega opereerides), et NSV Liidus on see vajalik asi allakäigul, aasta aastalt läheb hullemaks ning tõug jääb kängu ja mandub. Kui enne revolutsiooni säras Vene traavel maailma jooksuradadel, siis praegu on kasvandused virelema jäänud ja me oleme sunnitud ostma vene tõugu jooksutraavleid välismaalt valuuta eest!

Sellel Igori peamine „luul“ põhineski. Oli ju armastus hobuste vastu teda kuriteole tõuganudki. Jah, ta võttis kassast raha, ent ei kulutanud seda oma kirgede rahuldamiseks, vaid et läbi totalisaatori aidata Vene traavlit! Valutades südant kodumaise hobusearetuse pärast, ei näinud ta muud võimalust, kuidas abiks olla.

Kõike seda sisendas Rozovski tuliselt ja veenvalt uurijale, arstidele ja põetajatele. Ta oli valmis iga vastutulija peatama, võtma tal nõõbist kinni ning rääkima ja rääkima nõukogude hobusearetuse nutusest seisukorrast. Raviarst Valentina Vassiljeva Lavrentjeva ülesandel kirjutas ta kaua mingit ülevaadet Vene traavli kohta. Luges seda ka meile ette. Oo, see oli tõsine ja liigutav traktaat, ma pole kindel, kas NSV Liidu ratsaspordil on kunagi olnud paremat ülevaadet.

Rozovski kirjutas värsse. Tegi seda ammu. Tema lemmikpoeediks oli de Ronsard. Kuna ta nüüd oli „ära pööranud“ hobusekasvatusele, kasutas ta laialdaselt „hobuste“ teemat. Igas luuletuses pidi olema vähemalt mingi „hobustega“ seotud detail. Pilve võrdles ta hobuse lakaga... kellalööke hobuste kapjade mütsumisega jne. Olgu siin mõned näitekesed ta loomingust. Ta kirjutas väga palju. Värsid olid lakoonilised ja mahukad.

*Глаза закрою: зелень пастбищ,
и жеребенок в синей мгле.
И на душе как будто праздник,
и звуки струнные во мне...
или:
Ну скажите, зачем мне все это
Без моих долгогривых коней?
Задыхаюсь от счастья, от света,*

³⁴ Originaalis: „Наша жопа, как резина, - не боится сульфазина“.

*от бездушья хороших людей...*³⁵

Värsse luges ta ette arstile ja medõdedele. Iga kord, kirjutanud valmis uue luuletuse, tormas ta seda mulle ette kandma; vististi olin ta värsside esimeseks kuulajaks ja kriitikuks.

Soovitasin Igoril poetada luuletustesse müstikat, et las kõlaks sihuke ettemääratus ja saatus. Ta võttis seda silmapilk kuulda:

*Белое с белым, черное с черным,
Все справедливо, кажется ровным.
Где же различье? Где безразличье?
Сердца наличье Мысли двуличье.
Где же начало? Путь и причалы?
Где же меня той волной укачало?
Все справедливо, все справедливо.
Косая грива очень красива.
Где-то рыданье. Где-то проклятье.
Дайте коня мне. В руки распрячь.
И мне не надо другого понятия.*³⁶

Veel üks:

*Не уйти. Не уйти.
Ведь вокруг - чертов круг.
Белый вид. Белый свет,
Черный смех
Позади.
Ты уйдешь.
А они
Зубы скалят, галдя
Про меня, про коня.
Ведь вокруг Чертов круг.
Только слышно:
„Ау!..“
„Ландау! ... Ландау!“*³⁷

Lagistasime koos Volodja Šumiliniga naerda, kui ta seda luges, matkides vinguvalt Jakov Lazarevitši ninahäält: „Landau! Landau!“

Minu kaasusesse suhtes Igor kaastundega ja oli mures võimaluse üle, et mind haigeks tunnistatakse. Ta oli ka ise parajal määral teisitimõtleja. Oma tundeid väljendas ta ükskord humoorikas luuletuses, mille ta mulle naeratades ette kandis.

³⁵ Silmad sulen: karjamaade rohe, /siniudus täkuke. /Aga hinges justkui pidu, /nagu pillikeeled minu sees... või: /No õelge, milleks mulle see, /et ma ilma oma ratsust pikalakasest? /Lämbun õnnest, valgusest, /heade inimeste hingetusest...

³⁶ Valge valges, mustas must, /kõik näib õigupoolest üks. /Kus on vahe? Kus ükskõiksus? /Südamed siirad, mõtted ent võltsid./ Kus on siis algus? Teekond ja sadam? /Kuhu ma lainetest heidet? /Õiglane kõik, õiglane kõik. /Viltune lakk on ülimalt kaunis. /Kusagil nutt. Kusagil needmine. /Andke mul' ratsu. Ristilöödud kättesse. /Ja pole mul vaja muud mõistmist.

³⁷ Mitte lahkuda. Mitte lahkuda. /Sest ümberringi põrguring. /Valge vaade. Valge valgus, /tume naer /selja taga. /Lahkud sa. /Ent nad /hambad irvil kisavad. /Minust, ratsust. /Sest ümberringi põrguring. /Kuulda vaid: „Auu!.. /„Landau!... Landau!“

*Слышен отзвук ростовских расстрелов,
танков красных кровавый парад.
В желтом доме сидит Некипелов
в полосатых пижам-кандалах.*³⁸

Vaat siisugune oli see stahhanovlanna poeg. Ütlen veelkord, et ta oli paremat saatust väärt. Noh, hobusearetajana, mingisuguse konsultandina Vene traavli asjus võis ta saada suureks spetsialistiks. Tõsiselt, kui usaldada Igor Rozovskile meie riigis sportliku hobuarenduse korraldamine, pole mul kahtlust, et see taastuks oma endises hiilguses.

Kahjuks häiris see hiilgus Valentin Vassiljevitsi vähe. Igor tunnistati terveks ja 26. veebruaril 1974. aastal koputas põetaja talle õlale:

„Pane asjad kokku, kullake.“

Kogu lugu. Ta põsed muutusid kahvatuks nagu Arlekiinil. Ees seisis tapp Matrosskaja Tišinasse.

Nii oli kuulus Vene traavlitõug määratud edasi manduma. Ma ei ole selle austaja ega asjatundja, kuid mul on sest tõeliselt kahju.

Postskriptum.

Nagu ma hiljem Igori õelt teada sain, võitles ta veel kaua nõukogude Themisega. Viibis taas vaimuhaiglas, veel kaks (!) korda oli Serbski instituudis, paraku sai „karistav mõõk“ ta kätte: 1975. aasta oktoobris toimus kohus, mis mõistis Igori 10 aastaks tugevdatud režiimiga laagrisse. Moskvasse jäi naine koos alaealise tütreaga, orvuks jäid traavlid. Ei, ma ei kaldu riisumist ja varastamist andestama või heaks kiitma. Ent ma ei arva, et teda oleks pidanud nuhtlema sellise drakoonilise vangistusega. Need 5-6 tuhat pigistab riik Igorilt igal juhul välja. Ent milleks on vaja ta elu selgroog pooleks murda?

Aga võib-olla oli Igor tõepoolest haige tükis oma ebatavalise ja kauni hobuste maaniaga? Sel juhul langeb lunastumatu patt ja tõsine süü Valentina Vassiljeva ning Margarita Feliksovna õlgadele.

Sest kui terve haigeks tunnistamine on kuritegu, kas siis väiksemaks kuriteoks on haige haigeks tunnistamata jätmine? Ja saata ta 10 aastaks Mordvasse metsa langetama?

Aga mida teie arvate, Valentina Vassiljevna?

*„Задыхаюсь от счастья, от света,
от бездушия хороших людей...“*

³⁸ /Kajamas Rostovi veretöö kõma, /punaste tankide verest paraad. /Kollases majas on kinni Nekipelov /üll triibukad pidžaama-ahelad.

PÄEVIKUST. 10. VEEBRUAR 1974

Lõpetasin „Mineviku ja mõtted“ kolmanda raamatu, selle kõige erutavamad ja traagilisemad „Jutustus perekonnadraamast“ leheküljed. Kui palju valu, nukrust ja kannatusi. Ja ikkagi on tunne, et kogu oma avameelsuse juures jätab Herzen midagi avalikustamata, ei räägi lõpuni. Las Herweg olla pealegi alatu ja tühine, ent kas talle on antud võimalust end õigustada, lõpuni rääkida ja midagi selgitada? Ma ei tea miks, ent kõrvuti kaastundega Herzeni ja Natalja piinade pärast, on mul ka tungiv haletsus Herwegi suhtes...

...Täna on pakkide päev ja ootasin, ent tavalisel ajal, hommikupoolikul, seda ei tulnud. Päev venis igavikuna ja kella 17⁰⁰ (pakkide vastuvõtu lõpp) lähenedes mu ärevus kasvas: kuna ei tulnud, järelikult on midagi juhtunud – lastega, emaga, aga võib-olla ka Nina endaga. Kuidas küll hellitab ja nõrgendab meid harjumus õrnuse järele! Pakk toodi alles peaaegu kella 17⁰⁰ ks ja kohe saabus „vaikne tund“. Nimekiri oli Nina käega kirjutatud. Üle anti õunu, mune, kondenskoort, vorsti, juustu jne. Kaks pakikest dražeed „Herneke“, kas Ženjalt? Natuke šokolaadiassortiid, kelle karbist? Kui vaid teaks, kuidas need kallid üllatused kokku kogutakse... Avoska-võrguke, mille sees kogu kraam kohale tuli, oli mulle tundmatu, kollakas, meil sellist ei olnud.

Kirjutasin kättesaamise paberile alla ja tegin juurdekirjutuse, et saadetaks veidi raha. Kui vaimustav ja nukker oli mõelda, et Nina on kusagil lähedal, võib-olla kõndis tänaval mööda sellest kaarekujulisest pilust, läbi mille oli meie aknakesest näha Moskva elu...

MIS ON RAHA? (V. ŠUMILIN)

Moskva insener-ökonomit Volodja Šumilin oli hoopis teistsugust psühholoogilist laadi inimene. Kui Igor Rozovskit segas liigne artistlikkus, siis Volodjat iseloomustas selle täielik puudumine. Minu meelest just need põhjused takistasid mõlemal psühhiaatrilisse „paradiisi“ jäämist.

Volodja oli väga kena inimene. Heasüdamlik, mitte pealetükkiv ja tagasihoidlik. Isegi häbelik: ebamugavuse hetkeil valgus ta ümmargusse puhtasse näkku selline vaarikapuna, et teil hakkas hinges hell ja hea. Vaatamata oma 38 eluaastale oli ta väga vooruslik ja sisemiselt puhas inimene. Küll on ikka lugu, öeldakse, varas ja ühtäkki on „vooruslik“!

Jah, vooruslik. Ja mitte mingid sildid ei väära mu arvamust, mis põhineb isiklikul suhtlemisel. Ma lükan üldse tagasi sellised sildid, kuna nüüd, pärast lähemat tutvumist „kuriteo ja karistuse“ süsteemiga NSV Liidus, põhjalikku, ehkki mitte pika-ajalist ekskursiooni kriminaalsesse elu sügavikesesse, kinnitan: juba minu poolt mainitud nõukogude uurijate sisemine veendumus ei põhine kunagi psühholoogial. Aga niinimetatud „süü“ aste määratakse formaalselt ja hingetult.

Üldiselt polnud Volodja kurikael. Heasüdamlik ja nõrk (kui sageli kõnnivad need meie hingeomadused käsikäes!) eluga sassi läinud inimene. Temas oli palju naiivsust ja lapselikkust. Nagu te kohe näete, oli selle lapselikkuse värvinguga ka tema „kuritegu“.

Volodja lõpetas finantsmajandusliku instituudi ja töötas ühes Moskva suures lennukitehases rahandusosakonna juhatajana. Selles, mis asub Dünamo staadioni kandis, vist nr 7. Oli abielus, paraku juhtus pereelus tragöödia: Volodja hakkas armastama teist naist. Ent pere juurest ära minna ei suutnud, kuna oli väga kiindunud kahte tütresse. Naine mõistis Volodja hingepiinu, näib, et isegi pakkus võtta üks tütar ja lahkuda, ent too teine naine, sellist lahendust ei soovinud, ehkki samuti armastas Volodjat ja tõmbas teda enda poole. Naisel oli laps, kes millegipärast meest omaks ei võtnud. Aga tüdrukud ei tahtnud, et isa kodunt lahkuks... Ühesõnaga, Volodja sattus ummikseisu, kiskudes oma niigi mitte väga kõva südame lõhki. Hakkas jooma. Ja siis äkki... Vaid tund-kaks enne juhtunut suutis Volodja vaevalt ette kujutada, mis tuleb.

Ükskord võtsid nad koos kassiiriga välja tehase palgaraha. See oli väga suur summa. Kõik see ei mahtunud kassiiri portfelli ära, osa rahast pani Volodja oma mappi. Tagasi sõideti millegipärast eraldi. Noh ja...

„Ma ei suuda seda selgitada,“ rääkis ta mulle. „Olid rohelised ja punakad paberikesed, neid oli palju...“

Otsus tuli ühe hetkega. No kas see pole siis lapselik fantaasia, kavalusetu ja naljakas? Ta helistas armukesele ja tegi ettepaneku... sõita kohe lõunasse, Sotši.

„Mis Sotši? Mispärast äkki? Sa oled hulluks läinud!“

„Ära midagi päri. Sõidame. Ma tahan puhata.“

„Saate aru, ma pole kunagi lõunas olnud. Kõik ju sõidavad sinna. Sotši, Sotši!.. Vaat ja otsustasin.“

Võttis nõuks minna pärast tööd sõbratari juurde. Lootis, et suudab tolele ikkagi augu pähe rääkida. Aga enne sõitis tädi juurde, vist Malahhovkale, et tole juurde oma „miljon“ peita. Tädi ei olnud kodus. Vahetanud suure rahatähe väiksemateks, jõi kusagil, et hinge kosutada. Ostis sigarette. Šokolaadi...

Ent Moskva tänavatel juba käis hädavaresest Kröösuse tagaotsimine. Kui ta kella viie paiku õhtul saabus oma sõbratari maja juurde, seisis nurga taga juba sõiduauto, milles olid Moskva kriminaaljälituse töötajad. Volodja võeti kinni... Isegi oma armastatut ei näinud. Mapis olid kõik 10 tuhat, välja arvatud 6-8 rubla, mille ta oli Malahhovkal maha pummeldanud.

Volodjat süüdistati paragrahvi 93 „riisumine eriti suures ulatuses“ alusel. (Nõukogude seaduste kohaselt sõltub karistuse suurus riisutu maksumusest. Paragrahvi 93 lg 1 järgi kvalifitseeritakse riisumist alates 10 tuhandest rublast. Just täpselt nii palju mapis oligi... Ja veel. Praktikas karistatakse rahavarguse eest rangemalt kui samasuguses väärtusega vara varguse eest.) Paragrahv on jube: „... kaheksast kuni viieteistkümne aastani ühes vara kogu konfiskeerimisega, asumisele saatmise või ilma selleta, või surmanuhtlusega ühes kogu vara konfiskeerimisega“. Ja pole oluline, et hädavaresest riisuja ei jõudnud isegi raha üle lugeda, sest, nagu sätestab seadus („Teaduslikud kommentaarid VNFSV KrKle“ paragrahv 89, punkt 27): „See, kas süüdlane jõudis riisutud vara kasutada... ei oma tähtsust varguse kuriteo lõpuleviiduks tunnistamisel“.

Ma ei tea, kes andis Volodjale idee psühhiaatrilise kaitse kasutusele võtmiseks. Ja süžee, mille ta valis, oli võrdlemisi huvitav. Aga ehk see polnudki väljamõeldis, võib-olla selline oligi ta olemus?

Ühesõnaga, Volodja teatas uurijale, et see oli... teadlik protestiakt rahasüsteemi vastu. Sest ta on alati vihanud „põlatud metalli“, mis vääristab inimsuhteid ja on arvamusel, et kogu kurjus maailmas on raha pärast. Astus spetsiaalselt rahandusinstituuti, et mõista, mis on raha. Pärast lõpetamist tegeles kaua vaatlemisega, sealhulgas oma tehases, kuidas finantssüsteem ja raha olemasolu meie majandust vääristab. Tuletas meelde Lenini sõnu selle kohta, et sotsialismis kaotatakse raha üldse, oli nagu kahekümnendate aastate kommunaarid seisukohal, et sotsialistlikus ühiskonnas on „rublaga sundimine“ sama alandav kui mõisnikute ajal „malakaga tagant kihutamine“. Kannatades võimetuse tõttu midagi selle kõike õõnestava kurjuse vastu ette võtta, nägemata väljapääsu nii endale kui ka inimkonnale (lisaks veel lootusetult sassi läinud isiklikule elule), otsustas Volodja teha enesetapu. Aga kuidas? Endale käe külge panemiseks tal julgust ei jätkunud ja siis ta otsustaski: kui kõige kurja juur on raha, siis las see Moolok ta tapabki. Ja ta otsustas toime panna suurvarguse, sellise, mille eest karistatakse surmanuhtlusega. Ta arutles järgmiselt: kui see moraalitu riik hoiab Kuldasikat rohkem kui oma silmatera, siis las see ta tapabki, tema, puhta idee ohvri sellel räpasel ohvrialtaril...

Vaat selline huvitav ja traagiline luul. Ent kahjuks ei jätkunud Volodjal lihtsalt fantaasiat oma idee edasiarendamiseks, selle, nii-öelda teatraalseks lavastamiseks ja mänguks. „Raha on kurjus, raha on kurjus,“ korrutas ta oma arstile, andmata sellele mõttele fantaseeringuid, lisamata sürrealismi, puht „skisofreenilist“ lennukust ja sära. Ka tema kirjutas „teadusliku traktaadi“, ent kui kahvatu nägi see looming välja võrreldes Rozovski tööga! Volodja teos meenutas brošüüri „Marksismi-leninismi klassikud rahalistest suhetest sotsialismi tingimustes“ hädist ümberjutustust.

„Energilisemalt on vaja, tugevamini!“ sisendas Volodjale meie palatisse kolinud suur spets psühhiaatria alal Semjon Petrovitš B. (kahjuks tuli ta alles pärast seda, kui Volodja oli oma ettekande arstile üle andnud). „Mida te nagu kõutsi sabast tirite: „Raha on kurjus, raha on kurjus? Noh ja mis siis? Tehke tegusid, tegusid? Oleks te toona haaranud peotäie kümnekaid ja pannud põlema! Noh hüva, ei jõudnud. Tehke siis nüüd! Lõigake paberitükke, joonistage nendele Lenin! Ja süüdake põlema, läitke nurkadest, voodi all. Pole midagi, kõik ei ole veel kadunud. Kleepige kemmerguseinale plakat: „Hääletage valimistel minu poolt! Mina kaotan raha ära!“ Aga kohtus loopige lendlehti laiali... Pidage kõne. Vaat nii, vaat nii!“ Ta tõstis käed üles ja tegi hirmsa näo.

„Jah, jah,“ elavnes Volodja. „Vaat nii, te räägite?“ Aga mida lendlehtedele kirjutada?“

Ei, ta ei suutnud. Siiras, lihtne hing lihtsalt ei osanud kavaldada ja mängida. Ta viidi samuti esmaspäeval ära, kohe pärast komisjoni. Mul oli temast väga kahju.

Aga enne seda, 3. märtsil, sai ta paki oma armastatult. Ta oli seda nii kaua oodanud ja just temalt, pärast arreteerimist naine unustas ta, ütles lahti. Ühe keedumuna koorel oli pliitsiga peene ja väikese kirjaga kirjutatud: „Ma armastan sind, mul rumaluke, mu kallis!“

Ja Volodja naeratas, lõi oma toredas palgepunas särama ning nagu poisike, surus võlumuna põskede ja huulte vastu. Ja järgmisel päeval läks ta kerge südamega ja sellesama helge naeratusega oma kolgatastele.

MU VENNAD – KRIMKAD

Võib-olla mulle öeldakse: kas ma ei kasuta roosat värvi, ei kirjuta ülearu vabalt? Sentimentaalne mõrtsukas Nikuiko... vooruslik varas Šumilin... Kas mu sule alt ei astu välja liiga helged tüübid ja mis see siis on, kas kurjategijate õigustamine ja kriminaalse maailma idealiseerimine?

Ei, ei ole idealiseerimine. See on katse seda maailma mõista, näha, kellest see koosneb. Kes need krimkad siis on, need meie ühiskonna kutid, ühiskonna poolt hukka mõistetud ja hüljatud, inimesed, keda me tavalised püüame mitte näha, teada ega märgata? Kas nad on meie vennad või ei ole?

Ma tean, et sellele probleemile on kaks lähenemist ja vaatekohta. Ühed leiavad, et krimkad on kurjategijad, kes täidavad meie laagreid ja vanglaid, on tegelikult (nende vastastikustes suhetes ühiskonnaga ning psühholoogiliselt, olmelise, kommetelt, moraalt jne) heidikud, inimsoo põhjakiht, julmuses ning jumalatuses paadunud, aga sageli lihtsalt pahelised ja taandarenenud olevused, kelles pole midagi inimlikku ega väärikat. Mingis mõttes kattub see hoiak F. M. Dostojevski teosega „Märkmed surnud majast“.

Põhiolemuselt teistsugusel vaatekohal on Tšehhovi lähenemine, mis on tema poolt nii täiuslikult ja kaunilt väljendatud jutustuses „Sahhalini saar“. Muidugi võidakse öelda, et Tšehhov oli kõrvaltvaatleja ja ise koos krimkadega ei istunud. Ent seda hoiakut kätkevad ka sellise väljapaistva kuritegeliku psühholoogia asjatundja nagu V. G. Korolenko tunnistused.

Mulle tundub, et need lahkarvamused on sageli subjektiivsed. Mis puutub isiklikult minusse, siis mulle on kindlasti lähedasem teine vaatekoht. Nii see näis, nii see oli.

Jah, paljud mu ülevaate kangelasel, peaaegu kõik mu kaaslased sellel omapärasel GULAGi saarekesel, mida ma nimetasin Lollide Instituudiks, olid tegelikud kurjategijad, kes olid toime pannud ühe või teise kuriteo, vahel ka raske isiku- või ühiskonnavastase roima. Välja arvatud Radimov ja osaliselt Matvejev. Noh ja samuti Kamenetski – mõtleks, laimas prokuröri! Mis, kas siis selle eest tuli ta Buhhaaras auku visata? Noh, aga Nikuiko, muidugi tappis ta inimese, ja Rozovski, ehk küll naeruväärselt, ent ikkagi raiskas kroonu raha. Aga Jatsunov huligaanitses, türanniseeris inimesi... Ja selles mõttes ei saa ma neid õigustada ega puhtaks pesta. Ent samal ajal: ei saa ega taha jätkata nende üle kohtumõistmist. Ma ei kirjuta ju kriminaalkroonikat, vaid ülevaadet saatustest ja hingedest. Seepärast joonistan nad niisugustena nagu nad mulle paistsid: usalduslike ja nõrkadena, masenduses ja väsinuna, kannatavate ja lootvatena. Ma nägin neid mitte sellistena nagu neid näeb prokurör: läbi teise prao, aga, mis peamine, teise südamega. Mina avastasin neis palju head ja sellest heast ma püüdsingi jutustada.

Ei, ma ei läinud mööda nende kuritegudest, ent rakursis nende iseloomude ja psühholoogia, osutasid need kuriteod mitte just suurteks. Ja peaaegu alati olid need õigustatud. Aga kui õigustatud, siis ka mõistetavad.

Lähemal vaatlemisel: kui tihti olid need inimesed ise kellegi võõra tahte, asjaolude saatusliku kokkulangemise, lõppkokkuvõttes ühiskonna, riigi ja süsteemi pahelise mõju ohvriteks.

Need olid puudulike ja julmade seaduste ohvrid, seaduste, milles karistus tihti ei lange üldse kokku süü tegeliku suurusega... ohvrid.

Sotsiaalse ebaõigluse ja ebaõnnestunud elu ohvrid riigis, kus armetu töötasu ei võimalda elanike enamusele ilma seadusi rikkumata omandada elementaarseid eluvajadusi...

Isikliku elu korraldamatuse, vördjalike peresuhete, tänavaelu laostava mõju, alkoholismi leviku... ohvrid.

Ja peamine, moraalitu ühiskonna, milles on tapetud usk ning moonutatud ettekujutused heast ja kurjast; ühiskonna, kus ümberringi kõik varastavad, peidavad, valesti mõõdavad ja kaaluvad, lisavad vett suhkrule ja liiva tsemendile, tassivad tehastest minema värve, kangaid ja veiserümpasid, teevad juurdekirjutusi, kirjutavad alla võltsaktidele, laimavad, passivad peale, öördavad ja valetavad... ohvrid.

Muidugi kirjutan neist inimestest neid haletsedes. Sellistena nad paistsid ja tahan uskuda, et olid sellised ka seesiselt – suured haletsust väärivad lapsed, kes olid võõraslapsed haige ja oma õnnetute võsude suhtes ükskõikse süsteemi jaoks.

Räägin praegu mitte ainult Serbski instituudist. Nii enne kui ka pärast, Vladimiri eeluurimisvangla lehkavates ja täistuubitud kambrites ja krimkalaagri barakkides, kohtasin ma kümneid sarnaseid, samamoodi sandistatud saatusi. Ja tasus vaid tugevamini kraapida, ilmutada soojust ja suhtuda südamlikult, kui läbi kriminaalse jälkuse, tooruse ning isegi küünilisuse kooriku paistis alati inimlikkus, headus ja valu. Ning ma kasvasin nende inimestega kokku, armastasin, haletsesin ja hoidsin neid.

Ja nimetasin neid: mu vennad.

Ja veel võib kerkida küsimus, miks pühendan nii palju tähelepanu nendele inimestele, missugune seos on nende, olgugi et huvitavatel, saatustel psühhiaatria kasutamise ja teisitimõtlejate mahasurumisel NSV Liidus ja poliitilise arveteõiendamise probleemiga?

Ei tea. Ma ei suuda seda selgitada, ent seos on olemas. Kohtusin nende inimestega selles psühhiaatrilises peeglitetaguses, kuhu ma juhuse või saatuse (räägitakse, et see on üks ja sama) kaks aastat tagasi sattusin ja mis on alatiseks mu mällu jäänud. See kummaline vangla, kus akendel pole trelle ja valvurid on valgetes kitlites, peegeldub vastu parketil... Need lae poole suunatud „reaktiivsed“ habemed... Kõik oli läbisegi: Petja Rimeika jubedavõitu klaasistunud naeratus, Ivan Radikovi „kukeleegu“ ja Igor Rozovski hobustevärsid – kõik koos Ljubov Jossipovna usaldusliku „No miks te meid ei usu?“ ning Luntsi buldogiliku hammaste irevile ajamisega, põimus läbisegi ühtsesse irreaaalsesse kangasse, minu „psühhiaatrilisse luulu“, sellesse poolilmsi-poolune seisundisse, milles ma viibisin kaks lõputut kuud. Ja ma ei saa seda mosaiiki lõhkuda: sellest seisundist jutustades, pean ka neist rääkima...

LUBATUD JA LUBAMATUD MEETODID

Kõrvuti ülemal vaadeldud nii-öelda lubatud jälgimismeetodite kõrval olid kasutusel ka need, mida ma loen keelatuteks. Üheks selliseks oli nn pidurdamatuse esilekutsumine. See kujutab endast meetodit, et juhul kui uurimisel keeldub arstidega rääkimast või on „reaktiivne“, manustatakse ta ergutavaid (pidurdamatust esile kutsuvaid) keemilisi vahendeid, mille tulemusel hakkavad inimesed tahtevastaselt rääkima ja varjatud asju välja lobisema.

Ma ei tea, kas sellised tegevused on rahvusvahelise meditsiini- ja juriidilise õiguse seisukohast lubatud. Elementaarse eetika seisukohast võttes tundub, et mitte. Mina isiklikult loen seda jäleduseks.

Meie kinodes näidati nende süstide toimet Inglise filmis „Quilleri memorandum“ ja Prantsuse omas „Te ei öelnud kõike, Ferrand?“. Mõlemal juhul oli suhtumine sellesse meetodisse negatiivne, sest süstid teenisid kurjategijate huve. Esimeses filmis piinab kamp Saksa uusnatse Inglise luurajat, et tollelt neile vajalikke saladusi välja pigistada. Need jubeda kaadrid on kinolinal esitatud ülimalt naturaalsena.

Midagi sarnast, veelgi naturaalsemal kujul, nägin ma Serbski instituudis. Pidurdamatust kutsuti esile võrdlemisi sageli. Seda tehti Saša Sokolovile, Miša Lukaškinile, Volodja Võskotškovile ja veel paljudele.

Pidurdamatuse saavutamiseks kasutati barbitaalnaatriumi (medinaali) ja kofeiini süstimist. Algul viidi naha alla kofeiin ja mõne aja pärast aeglaselt veeni medinaal. Mingites kindlaksmääratud doosides medinaali uinutav ja kofeiini ergutav toime ühitati selliselt, et kutsuti esile eufooria koos samaaegse vastupandamatu sooviga kõike välja öelda, vastata küsimustele ja üleüldse võõrale tahtele alluda. Süsti tegi medõde raviarsti juuresolekul, viimane teostas ülekuulamist. Tavaliselt viidi pidurdamatuse esilekutsumise läbi protseduuride toas lukustatud ukse taga, süstimise ajal lamas haige kušetil. Medinaali manustamise tulemusel haaras neid ebatavaline elevus ja jutukus. „Mu keel kui paelake lahti sõlmus...“ laulab Võssotski. Vaat selliselt, keeli lahti sõlmides, hakkasid zekaad vastama arsti küsimustele ja ladusid välja kõik, mis oli tollele vajalik. Muidugi jutustasid nad oma kuritegudest rohkem kui uurijatele ja nähtavasti kasutasid nood samuti pidurdamatuse meetodi vilju.

Sellest ma ei räägigi, et nende „keemiliste vestluste“ ajal kerkis muidugi pinnale simuleerimine. Enamus katsealuseid, peamiselt „reaktiivikud“, saades aru, et on paljastatud, loobusid pidurdamatuse esilekutsumise järel „reaktiivsusest“ ja läksid rahuliku südamega vanglasse, kiideldes, millise torema protseduuri nad olid läbi teinud. Tõsiselt, poisikestest krimkadele isegi väga meeldis, nagu nad väljendasid, „kaifi püüda“ ja „laksu panna“. Lisaks veel naisarstid... Oo! Siin ei põlanud arstid midagi ära. „Kas ma sulle ei meeldi?“ küsis „laksu“ all oleva kuti kohale kummardudes, otsekui tolle vastu surudes, noor Alla Ivanovna. Räägitakse, et Maria Sergejevna läks veel kaugemale, meelitades: „No vaata mu rindu, no vaata!“

Kaif pidi tõepoolest võimas olema: pidurdamatuse läbiteinud lagistasid selle järel veel kaua palatis või suitsunurgas naerda, pajatades õhinal Alla Ivanovna või Margarita Sergejevna seotud pikantsetest üksikasjadest („Aga tema mind... Ja mina teda...“), nende pilgud olid sõgedad ja õnnelikud. Üks pimendatud palati zekaa kippus pärast pidurdamatuse protseduuri kõigiga kaklema, suurivaevu suudeti ta maha rahustada.

Üht pidurdamatuse protseduuri sain isegi väga lähedalt jälgida. Ühel õhtul tegid seda arst Alla Ivanovna ja medõde Aleksandra Pavlovna zekaale nimega Tumor. Tumor viidi protseduuride tuppa ja seati kušetile lamama. Uks suleti, ent mitte tihedalt ja läbi prao nägin protseduuri pealt. Hiljem Aleksandra Pavlovna väljus ja mul tuli eemale hüpata. Mõne minuti pärast piilusin uuesti ja vaat siis nägin ülemal kirjeldatud stseeni oma silmadega. Alla

Ivanovna, kummardunud kušetil lamava õndsalt naeratava Tumori kohale, hoidis tal käest ja päris:

„Nii et kellega sa koos olid? No räägi, räägi! Kas sa ei usalda mind? Kas ma sulle ei meeldi?“ Ootamatult lähenenud Aleksandra Pavlovna kihutas mu ukse juurest minema ja lõi selle pauguga kinni.

Pärast pidurdamatuse protseduuri istus Tumor kaks tundi käimlas, lausa kahe poti vahel põrandal ja jutustas valjusti naerdes oma tundmustest. „Reaktiivi“ võttis ta kohe maha.

Ja ometi suutsid mõned, ehkki vähesed zekaad, vastu pidada ega sõlminud oma paelakesi lõpuni lahti. See ei olnud vist kerge, ent kinolinal pidas ju ka üks Inglise luuraja vastu... Selleks kasutati isegi üht omatehtud vahendit, mille valmistamise saladust ma arusaadavatel põhjustel siin ei avalikusta. Peamiseks vahendiks oli siiski soov vastu pidada ja tahtepingutus. Aga Tumori taolised vähem tugevad rahuldusid kaifiga.

Üldiselt oli see võigas protseduur. Aga riikliku vägivalla seisukohast isiku ja kaitsetu aju kallal, oli see tõeline psühhofašism, millest lääne „õigusetuse maailma“ nii innukalt paljastades kirjutab meie Literaturnaja Gazeta.

Teine nurjatu tegevus, millega ma Lollide Instituudis kokku puutusin, ehkki veidi teistsugust laadi ja millel polnud otsest seost uuringuga, oli seljaaju punktsioon. Diagnostilist tähtsust sel peaaegu ei ole, samuti pole see nii lihtne protseduur, et seda vasakule ja paremale kasutada, see pole näpust vere võtmine. Lisaks sellele vajab punktsiooni tegemine alati patsiendi nõusolekut. Siin seda nõuet formaalselt järgiti, ehk zekaad läksid punktsioonile vabatahtlikult, sest kuidas sai arsti ettepanekust keelduda, kui too räägib, et on „vaja“? Naiivikud, nad uskusid hingepõhjas, et see... aitab neil klammerduda ihatud psühhiaatrilise „paradiisi“ külge. Kui keeldud, vihastad arsti... Umbes nii arutles Volodja Šumilin, kui Valentina Vassiljeva tegi talle ettepaneku punktsiooniks. „Asjale tuleb kasuks,“ nii ütles naine. Ja ma ei suutnud teda kuidagi ümber veenda. See tähendab, et Volodja sai aru, et see operatsioon ei ole tervise suhtes kahjutu, ent „asjale kasuks tulek“ jäi peale. Punktsiooni tehti Petja Rimeikale, Pessotšnikovile, Ženja Sebekinile, Astašitševile, Tumorige ja paljudele teistele. Protseduuri viis läbi instituudi neuropatoloog, ma ei tea ta nime, kuna ei puutunud temaga kunagi kokku. Ent nägin teda, see oli koheva halli juuksepahmakaga, pikka kasvu ja karvaste ahvisarnaste, nähtavasti väga tugevate kätega. Räägiti, et ta suskas nõela ilma vaatamata, ühe torkega haige selgroogu.

Seljaaju punktsiooni protseduure viidi osakonnas läbi kindlaksmääratud ja teatud piduliku rituaaliga. Veel enne määratud päeva, pesti „väljavalituid“ vannis, neil vahetati aluspesu ja nad läksid operatsioonile puhastes valgetes särkides nagu Jaapani surmaminejad-kamikazed. Hommikul enne punktsiooni anti neile tugevdatud toitu: piim, vorst... Hiljem, kella üheteistkümne ajal, viidi kuhugi, et pooltunni või tunni aja pärast tagasi tuua – juba rataslaua lamavatena. Meie „kamikazed“ olid külili, ei liigutanud end ja neil oli pühalik näoilme. Särke neil seljas polnud, seljad olid paksult joodiga kokku määratud. Nad võeti rataslaualt maha ja asetati vooditesse, kus nad samas poosis mitu tundi ilma üles tõusmata lamasid. Neil lubati isegi palatis suitsetada, see oli austuse ja puutumatuse tipp. Ka toit toodi voodisse. Seda privileegi nautisid nad paar päeva.

Volodja Šumilinile tehtud punktsioon ebaõnnestus. Nähtavasti oli uljas kondipaikaja nõela ikkagi valesse kohta susanud. Varsti pärast seda, kui ta palatisse toodi, algasid tal iseeneslikud jalgade tõmbused nagu nõöpnõeladega risti löödud konnal, kui toda elektrivooluga ärritatakse (esmakursuslastest meedikute süütu katse). Ent sellele vaatamata naeratas ta oma kriitvalge näoga ja suitsetas väljateenitud sigaretti...

Ma ei tea, kuhu sel viisil välja võetud seljaaju läks, ent igal juhul pean vagurate zekaade tasuta doonorlust mitte ainult äärmiselt ebamoraalseks, vaid ka lihtsalt kuritegelikuks.

Muuseas, teadjamad zekaad rääkisid, et tavalistes haiglates tehakse seda operatsiooni sageli ja ei küsita üldse nõusolekut; siin, instituudis vähemalt küsitakse.

Lubamatute meetodite hulka loen ka instituudis teostatavat ravi. Pean silmas neuroleptikume. Paljudele anti tablettides või süstiti aminasiini, trüptofaani, propasiini jm. Arstidel polnud õigust rakendada sundravi uurimisaluste ja üldse kellegi suhtes, kellele polnud kohtu poolt seda ravi määratud.

Sama käis ka ravimite kasutamise kohta repressiivsetel eesmärkidel. Tekib küsimus, mis põhjusel määras Maria Sergejevna Butškinile aminasiini? Kas too oli vaimuhaiglas sundraval? Aga süstid Martšijevile? Isegi kui ta korda rikkus ja märatses... Vaat, kus oli kõige ehtsam psühhofašism!

Lubamatuks meetodiks võib pidada ka põetajate poolset sajalast jälgimist, millest ma juba rääkisin. Ja mitte ainult põetajate. Instituudis, aga see oli ju üheks GULAGi saarekeseks, olid kasutusel salajase jälgimise klassikalised meetodid, mida laagrites ja vanglates delikaatselt nimetatakse „operatiivtöoks“: salanuhkimine, „lehmad“³⁹ jne. Sel viisil hangitud „operatiivandmeid“ kasutati arstide poolt simulantide paljastamiseks. Nii tunnistati öörduse (võimalik, et ka valeöörduse) põhjal oma teise või kolmanda instituudi treti ajal terveks juba minu poolt mainitud I. Rozovski.

³⁹ Вн *наседка* – „hauduja kana“, – vanglakambrisse sokutatud koputaja. Eesti vangide kõnepruugis „lehm“, keda lüpsis „pull“ ehk operatiivvolinik („ooper“).

KOHTUMINE LUNTSIGA

Ükskord tegelesid põetajad veidi hoolikamalt palatite koristamisega. Kohale jooksis medõde ja torkas näpu ämblikuvõrku. Zekaad-küürijad asusid hommikust alates parketi kallale.

Kell oli umbes üksteist, lugesin voodil istudes. Vitja oli töörauil. Volodja Šumilin viidi mingile kavalale uuringule, mis sarnanes mu pimekambrile: vist samuti aju biovoolude mõõtmisele, ainult et keerulisemale.

Äkki lendas palatisse kiirel sammul, peaaegu jooksuga, hallide juuste ja suure peaga valges kitlis inimene. Pungis silmadega, mida prilliklaasid veel suuremaks tegid, ja punnis põskedega meenutas ta suurt mopsi. Ta lendaski sisse nagu mops, pöörates end oma kõveratel jalgadel järsult ringi. Jäänud minu ette seisma, koputas ta „Noh-s!“ häälotsusega parema nimetissõrmega vasaku pihta, vannun, et heli oli täpselt selline, justnagu mops oleks istudes oma sabajupiga vastu põrandat kopsinud.

Tõusin püsti. Tundmatu puuris mind pilguga läbi oma prilliklaaside. Mõne aja pärast astus sama kiiresti palatisse tundmatu prillidega naine, vihikuke näpus, aga tolle järel meie päevane medõde, lokkispäine Ženja.

„Vaata see on haige, Daniil Romanovitš, kellest me teile rääkisime,“ lausus jooksust hingeldav vihikuga naine.

Sain aru, et minu ees on kuulus Lunts ja mul kerkis veri pähe.

Seisime vaikides ja teineteisele silma vaadates nagu kaks põrmitsemismängu mängivat külapoissi.

„Te lõpetasite farmaatsiainstituudi?“ päris ta teravas toonis.

„Vabandage, aga ma ei tea, kellega räägin. Te pole end esitlenud.“

„Kutsuge mind Daniil Romanovitš.“

„Nii et te olete Lunts?“

„Täpselt. Täpselt nii,“ kostis ta ja jätkas mu pilguga puurimist. „Nii et millise farminstituudi te lõpetasite? Moskva oma?“

„Harkivi.“

„Ja veel lõpetasite te kirjandusinstituudi?“

„On tunda, et olete mu elulooga tuttav.“

„Üht-teist, üht-teist. Öelge, kes oli instituudis teie loominguliseks juhendajaks?“

Mõtlesin: nähtavasti on tema käest juba läbi käinud kirjandusinstituudi tudengid või selle lõpetanud. Nojah, muidugi, Danilov Leningradist... minu sõber Goša Beljakov... Kui palju veel tundmatuid...

Palatisse astusid veel mõned arstid. Ljubov Jossipovnat nende seas polnud.

„Te ju ei tunne teda niikuinii,“ vastasin. „Sergei Aleksandrovitš Podelkov.“

„Kas ta on rohkem, e-e-e, pedagoog kui poeet?“

„Kas te arvate nii?“

„Mõistagi on mu arvamus täiesti isiklik. Jah, jah, jah.“

Märkas, et ta ei pööra pilku mu kätelt. Vasakus käes olid mul prillid ja Luntsiga vesteldes ma keerutasin neid sangapidi hoides masinlikult. Mulle meenus Igori kinnitamine, et sellist tahtmatut ja ühetaolist liigutust hindavad arstid tihti kui skisofreenia üht tunnust, ja peatasin selle kiiresti, pannes käed risti rinnale.

No hea küll. Me veel hakkame teiega vestlema. Tihti ja pikalt vestlema.“

Samuti otse talle silma vaadates, ristatud käsi kohal hoides, raputasin eitust väljendades aeglaselt pead.

„Mis, ei?“ jõnksas Lunts peaga. „Ei?“

„Ei,“ vastasin vaikselt, kuid kindlalt.

„Miks?“

„Sellepärast, et teid vaadates näen enda ees Leonid Pluštši lapsi,“ kostsin tasa ja aeglaselt, vaadates otse ta rohelistesse ja surnud silmadesse.

Sagris pea lendas järsult kuklasse. Mopsi lõualuud laksusid. Ometi hoidis ta end vaos.

„Noh, see näib teile nii. Hea küll. Nägemiseni. Kas teil on mulle veel küsimusi?“

Küsisin, kas mind jäetakse siia veel teiseks kuuks, nagu arst lubab.“

„Esmaspäeval vaatame,“ andis Lunts vastuseks.

Veel pärisin, millal viimaks tuleb jalutamine. Ütlesin, et olen siin juba kuu aega ilma värskes õhu sõõmuta.

„Mis te nüüd, ega siis mööda porilompe? Veebruar... gripp...“ sattus ta ilmselgelt segadusse. „Ei, see on ohtlik, ohtlik...“

„Aga kas teile ei tundu, et kuu aega ilma värskes õhuta on veel ohtlikum?“

Ent Lunts ei vastanud, vaid jooksis oma kaaskonna saatel palatist välja. Nad käisid läbi ka teised palatid, tõsi, ühegi voodi ees ei peatunud nii pikalt kui minu juures.

Hiljem sain teada, et see oli Luntsi esimene ringkäik pärast välismaalt, näib et Ungarist, naasmist. Kas ta juurutas seal midagi?... Mõtlesin: huvitav, kas ta sõidab ka läände, nn kapriikidesse? Ja kas tal on seal mugav? 1973.-1974. aastatel oli välismaal eriti tugev protestilaine NSV Liidus aset leidvate psühhiaatriliste repressioonide vastu. Ja vististi kõlas seal tihti ka Luntsi nimi. See oli minu esimene ja sisuliselt viimane pikem kohtumine Luntsiga. Mitte mingeid vestlusi, ei pikki ega lühikesi, meie vahel ei toimunud.

Pärast ta lahkumist lõhnas palatis veel kaua koerakarvade järgi.

„KOMISJONID“ JA „ALAMKOMISJONID“

Uuringu tähtaja lõpul ja „komisjoni“ eel või mõni päev enne seda, viidi läbi nn „alamkomisjon“ – uuringualuse vestlus professori, see tähendab Luntsiga (aga tema äraolekul Landau või Talpega). Vestlusel osales ka raviarst. „Alamkomisjonidele“ omistati suurt tähtsust, kuna faktiliselt määratleti seal lõpptulemus ja sellega läks uuringualune „komisjoni“.

Tavaliselt vange hoiatati, et neil seisab eest vestlus professoriga, ja nad ootasid seda närveerides.

Mis minusse puutus, siis sellist ametlikku „alamkomisjoni“ mul ei olnud. Keegi mind selles suhtes ei hoiatanud ja kuhugi ka ei viidud. Tõsi, Lunts käis palatis, vahest oligi ta 15. veebruari kohalesööst see „alamkomisjon“?

„Komisjoni“ ootasid zekaad alati lootuse ja kartusega. See oli viimane ja lõplik lävepakk, mille taga avanesid kaks ust: „paradiisi“ või „põrgusse“.

„Komisjone“ peeti alati esmaspäeviti, harvem teisipäeviti „aktuse“ toas, reeglina hommikuti.

Ma ei tea, kas iga kord määratakse iga vangi jaoks eraldi uus „komisjoni“ koosseis ning kas antakse see instituutidele käsu korras ja üldse: kas „komisjoni“ esimees valitakse osakonna arstide poolt või määratakse ülevalt ilma igasuguste kooskõlastusteta... Tean vaid, et esimeesteks on teiste osakondade arstid, see on nähtavasti kohustuslik reegel. Ja need pole reaarstid. Ekspertiisiaktidele panevad allkirju mitte kõik „komisjonis“ osalevad arstid, vaid üksnes osakonna professor ja raviarst.

„Komisjoni“ tehnika pole keeruline. Esimees istub eraldi laua taga, komisjoni liikmed tema kõrval. Uuringualune kutsutakse sisse viimasena, kui kõik on juba koos ja nähtavasti siis, kui tema saatus on üldjoontes ära otsustatud. Pannakse siinsamas istuma, esitatakse küsimusi, peamiselt esimehe poolt. Ma ei tea, kas on olemas mingi küsimuste šabloon või kerkivad need esile vahetult.

„Komisjoni“ otsust uuringualusele ei teatata, ta viiakse lihtsalt minema ja kõik. Tulemusest saab ta teada hiljem ja selle järgi, kuhu viiakse. Terveks tunnistamise korral näeb ta ekspertiisiakti, kui pärast eeluurimise lõppu toimikuga tutvub; süüdimatuks tunnistamise puhul ei näe ta seda kunagi.

Selles suhtes mul vedas ja ma tean oma „komisjoni“ koosseisu.

Esimene, 18. veebruarist 1974 (Akt nr 260):

1. Meditsiiniteaduste doktor I. N. Bobrova (esinaine)
2. Meditsiiniteaduste doktor D. R. Lunts
3. Meditsiiniteaduste kandidaat (psühhiaatriaekspert) L. J. Tabakova.

Ja teine, 12. märtsist 1974 (Akt nr 416)

1. Meditsiiniteaduste doktor A. K. Katšajev (esimees)
2. Meditsiiniteaduste doktor I. N. Bobrova (esinaine)
3. Meditsiiniteaduste doktor D. R. Lunts
4. Meditsiiniteaduste doktor M. F. Talpe
5. Meditsiiniteaduste kandidaat L. J. Tabakova.

Milline teaduskraadide plejaad, milline tähelepanu minu tagasihoidliku isiku suhtes! Neli teaduste doktorit!

Sellele vaatamata panen ma igal pool sõna „komisjon“ teadlikult jutumärkidesse, kriipsutades alla selle protseduuri formaalsust, mis sisuliselt oli näiline ja bürookraatlik toiming, mis pidi looma näivuse teaduslikust kollegiaalsusest ja andma paberile juriidilise kaalu. Ent tegelikult koostas selle paberist algusest lõpuni L. J. Tabakova. Ega ta sõrmed ilmaasjata olnud tindiplekilised.

KOMISJON. 18. VEEBRUAR 1974

Esmaspäeval, 18. veebruaril, esitleti mind komisjonile. See toimus samas „aktuse“ toas, ainult et esinaine kohal istus seekord umbes 45aastane ümaranäoline, täidlane, tumedate juuste ja prillidega naine. Nagu hiljem teada sain, oli selleks meditsiiniteaduste doktor I. N. Bobrova, instituudis juhatas ta mingit teist osakonda.

Mind pandi Bobrovast paremal pool asuva ristipidi laua taha toolile istuma. Sama laua taga, minu vastas, ainult veidi põiksuunas, võttis platsi Lunts. Minust mitte kaugel paremal pool oli Ljubov Jossipovna. Kaugemal aknaaluste laudade taga istusid näoga minu poole vasakult paremale: J. L. Landau, Svetlana Makarovna ja Alfred Abdulovitš.

Kõik oli lihtsavõitu ja kuidagi kodune. Arstid naeratasid ja rääkisid poolihääli. See, et ma nendega ühe laua taga istusin, kaasas mind kuidagi nende ringi, nende mängu. Aknasse paistis lõbusalt pimestav veebruaripäike ja kõik kissitasid silmi. Nähtavasti võis kõrvalt vaadates meid pidada seltskonnaks, kes on kogunenud sõbralikule olengule.

Muidugi oleks arvatavasti tulnud end teisiti ülal pidada. Noh, näiteks lugeda ette protest Luntsi ekspertiisil osalemise kohta... Seda enam, et olin selle juba valmis kirjutanud, ainult et millegipärast polnud kaasa võtnud. Või öelda, et ei tunnusta seda spektaklit üldse, pöörata neile selg, suu kinni pigistada... Või lasta tulla süüdistaval tiraadil... Ühesõnaga, teha midagi sellist ainuõiget, mis oleks mind tõstnud sellest publikust kõrgemale ja nende silmis...

Kui lihtne on ikka sellest mõtiskleda praegu!

...Päike soojendas mõnusalt põski, päikesejätkud tantsisid laua rohelisel kalevil. Lunts, peitnud minu eest näo karahvini taha, mingis keskendunult pliiatsiga – need olid monotoonsed, tahtmatud liigutused... Üldiselt käitusin rumalalt, üldse mitte nii nagu vaja. Ja ma lülitusin nende mängu.

„Noh, kuidas on, Viktor Aleksandrovitš, kas teil pole meie juures hea olla?“

Seda küsis Bobrova. Võpatasin: mulle kangastus „meie seas“. Mulle näis, et Landau selle juures itsitas ja pilgutas mulle silma. Aga Lunts haaras karahvinist, otsekui tahaks mulle klaasikese valada.

„No miks te olete nii pinges ja ei taha ekspertiisi abistada?“ jätkas Bobrova.

„Pinges?“

„Nojah. Ja meie suhtes ebasõbralikult meelestatud.“

„Aga kuidas ma pean suhtuma inimestesse, kes panevad mu vaimse tervise kahtluse alla? Ja milles neid aidata? Minu süüdimatuks tunnistamises? Muide, ma juba rääkisin oma arstile, et mu käitumine ei ole tingitud peataolekust või hirmust, vaid minu hoiakust. Kuna minu seisukohaks on eeluurimises mitteosalemine, oleks mu siin osalemine ebaloogiline. Peale selle alandab ainuüksi ekspertiisi suunamise fakt mind kui isiksust ja pahandab kui poliitvangi.“

„Ütelge, kas te võite ennast iseloomustada?“ päris Lunts. „Psühholoogi vaatepunktist.“

„Ei“

„Miks mitte?“

„Ma pole psühholoog. Ega psühhiaater.“

„Viktor Aleksandrovitš,“ küsis pärast mõningat pausi jälle komisjoni esinaine, „miks te oma esimesest naisest lahku läksite?“

„See ei puutu asjasse. Seda enam psühhiaatriasse.“

„Ütelge, kas te murdsite oma naisele truudust?“ küsis Lunts valjusti, peaaegu karjades.

Kohmetusin. Küsimus rabas mind oma taktitusega. Kehitasin õlgu.

„Sõltub, mida sõna „truudusemurdmine“ all silmas pidada...“

Äkki haaras Lunts pliiatsi ja koputas sellega kogu jõust karahvini pihta. Pam-pam-pam!

„Suguline vahekord teise naisega!“ lõugas ta veel valjemini. Ta nägu kõverdus. „Ja ei midagi enamat.“

Plahvatasin. Ei pidanud vastu. Paistis, et kõik ülejäänud arstid kuidagi kohmetusid.

„Küll on teil... armetu ettekujutus truudusemurdmisest,“ leidsin vaid, mida vastata. Ja tõusin püsti.

„Oodake, Viktor Aleksandrovitš,“ peatas mind Bobrova. „Mul on veel üks küsimus. Öelge, miks ikkagi, kartes meie hinnangut, te ei tee midagi selleks, et see oleks teistsugune, isegi vastupidi?“

„Aga miks pean ma i s e midagi tõestama? Ja kas tõesti hakkab teie hinnang minust sõltuma?“

„Hakkab, Viktor Aleksandrovitš, hakkab! Teil on vaja ainult olla usalduslikum ja võtta see pinges olek maha.“

„Ütelge, kas ma tõepoolest jään veel instituuti?“

„Jah,“

„Kui kauaks?“

„Noh, meil on tavaliselt üks kuu.“

„Aga kas lõpphinnang mulle teatavaks tehakse?“

„Meil ei ole nii kombeks.“

„Mitte kunagi?“

„Noh, vahest ehk erandkorras... Kõik, Viktor Aleksandrovitš, võite minna.“

Kui ma juba ukse suunas pöördusin, kostus äkki, kuidagi kohatult, Ljubov Jossipovna küsimus:

„Vaat teil olid siiski pidevad peavalud, aga miks te kogu aeg kofeiini jõite?“

Pöördusin ukse juures ringi. Tundub, et hoidsin end kogu aeg vaos, ent nüüd enam ei suutnud. Nähvasin ärritatult, närviliselt ja nähtavasti üleliia valjusti:

„Aga miks ma ei võinud seda juua? Lõppude lõpuks pole ma ju meedik... Ja kelle asi see on? Mul on kogu elu olnud hüpotoonia. Kellele ma veel pean aru andma?“

Ja juba selja taha järele kuuldus mingi ähmis hää:

„Noh, oleks te seda lihtsalt kohe öelnud! Vaat nüüd on kõik selge.“

Kogu selle päeva vedelesin jõuetult voodil. Just nagu oleks mind aetud läbi tohutu ja raske hakklihamasina.

KES KUHU. VÄLJAKIRJUTAMISE PÄEVAD JA TÄHTAJAD

Pärast „komisjoni“ ei jää terveks tunnistatud (süüdivad) instituuti, kui mitte samal päeval, siis järgmisel, saadetakse nad oma vanglatesse. Minema viiakse harilikult hommikuti, kella üheteistkümne paiku instituudi „rongaga“. Selle autoga (näib, et instituudis oli see ainuke) toimus kõigi vangide transport instituudist vanglasse ja vastupidi. Seda teenindasid eraisikust autojuht, kaks lipnikku-valvurit ja ohvitser-„ekspediitor“.

Instituudis oli kindlaks määratud järgmine etappide graafik:

esmaspäev – Matrosskoja Tišina vangla

teisipäev – Butõrka vangla

kolmapäev – Butõrka vangla, etapeeritakse „süüdimatuks tunnistatud“

neljapäev – Butõrka vangla, etapeeritakse „süüdimatuks tunnistatud“

reede – tavalistesse vaimuhaiglatesse

Selle graafiku järgi, see tähendab lähtuvalt sellest, millisel päeval vang ära viidi, tegime kindlaks, kas ta oli süüdimatuks tunnistatud või mitte. Nii viidi mind Butõrkasse teisipäeval. Saša Sokolov, Volodja Šumilin ja Ženja Sebjakin, nemad olid Matrosskaja Tišinast, esmapäeval. Vanja Radikov ja taat Nikuiko viidi kolmapäeval, järelikult Butõrka „lollikambritesse“. Süüdimatuks tunnistate puhul oli iseloomulik ka see, nad ei lahkunud kohe pärast „komisjoni“, vaid jäid veel nädalaks-kaheks pidama. Kas dokumentide vormistamiseks, või? Nii oli Radikovi, Nikuiko ja hiljem Astašitševiga.

Peatumata tegutses sisse töötatud psühhiaatriline transporter, vedades „materjali“ Lollide Instituuti ja tassides seda tagasi. Päev päeva järel keerlesid hammasrattad, kriginal roomas ja vedas armutu roostes bürokraatlik masinavärk.

PALATIS. IGORI SÜNNIPÄEV

Juba ammu oli mu palatinaabriks Volodja Šumilin. Algul magas ta Saša Sokolovi koha peal, aga pärast Vitja Jatsunovi lahkumist, kolis tolle voodisse.

Uljapea Vitja lahkus meie seast sama tavatult nagu ka elas. 15. veebruaril, Luntsi visiidi päeval, olles tööravil, sooritas oma viimase koerustüki – varastas valvetäpilt ümbrikute kleepimise instruktori võtmekimbu. Naine ei tabanud seda kohe ära, ent šmonni⁴⁰, mille kõik töötanud tööpäeva lõpul läbi tegid, ajal võeti võtmed Vitja käest ära. Ta tuli palatisse näost punasena ja läbipekstud olekuga. Jutustas mulle sellest teeseldult bravuuritsedes ja irvitades, ent mina ju nägin, et ta oli hirmunud.

„Noh, nüüd kupatatakse mind kartserisse!“

Ta ei eksinud. Järgmisel päeval kutsus Albert Aleksandrovitš Jatsunovi lühikest aega kestnud selgituste andmisele, kus ta sellise lähetuse välja kirjutaski.

Peagi tuli põetaja ja tõi mingi kraami.

„Vaheta riided, Vitja.“

Instituudis nagu ka vanglas anti kartserisse saatmisel kõige õhukesemad ja närusemad riided. Et oleks piinavam ja külmem.

Põetaja Anna Fjodorovna, kellele Vitja meeldis, muretses väga.

„Vaeseke, keeras endale kokku!“

Ta käis teda kartseris vaatamas, tõi isegi salamisi mingit toitu ja andis edasi temapoolseid tervitusi, ise kaastundlikult rääkides:

„Te vaid mõelge, nii tore poiss, aga ülekäte läinud!“

Olin siiralt nõus. Sellelt põetajalt sain teada, et Vitja tunnistati terveks ja otse kartserist viidi vanglasse. Nõnda ta siis ei saanudki oma ihaldatud „punast raamatukest“.

Ja veel oli meie palatis lahkunud Nikuiko asemel nüüd suure peaga, punajuukseline ja surmavalt igav Astašitšev. Jutuajamistesse ta ei sekkunud, ehkki, nagu mulle tundus, kuulas neid huviga pealt. Meie juures tavatses pidevalt viibida Rozovski, loeti luulet, kõlasid „intellektuaalsed“, isegi „mässumeelsed“ jutud. Seetõttu olin rahul, et Astašitšev pani end tööteraapiasse kirja ja oli kogu päeva ära. Ent õhtuti lamas ta sõnagi poetamata voodil, aga kui mingil põhjusel tema poole pöörduti, rääkis haledalt:

„Aga mida ma võin öelda? Mina ei saa teist, õpetatutest, aru. Mul on pea haige. Doktor ütles mulle, et mind viiakse lollimajja.“

Paraku mäletan ka Astašitševi muid jutte... Ükskord, kui olin veel suures palatis, puhkes zekaade vahel poliitikateemaline vaidlus. Selle algatas Vitja Matvejev ja rääkis õhinal midagi Stalin kuritegudest ning nõukogude võimust üldiselt. Ja Vanja Radikov ütles sõna sekka... Mina ei sekkunud, lamasin voodil. Äkki kargas täiesti marru läinud Astašitšev jalule:

„Jalamaid lõpetage! Ära on tüüdanud kuulata. Mida te aina Stalinist ja Stalinist! Kas teie jaoks on nõukogude võim halb? See võim on teile kõik andnud. Jääge vait! Või ma kutsun arsti!“

Ja selles patriootilises monoloogis polnud kübetki psüühilist ebanormaalsust. Hea küll. Lõppude lõpuks tunnistati ta süüdimatuks. Kallis nõukogude võim andis talle lollimaja koiku.

... 19. veebruaril oli Igori sünnipäev, tal täitus 33 aastat. „Kristuse vanus“, lausus ta ja kõndis kogu päeva osakonnas ringi särades nagu läikima löödud viiekopikane. Ta oli väga rahul, et Valentina Vassiljeva andis talle üle šokolaaditahvli ning õnnitluskaardi naiselt ja tütrelt. Meie Volodjaga õnnitlesime teda samuti ja esitasime tervitus „aadressi“ – luuletused, millele kirjutasime juurde „Igor Rozovskile, poeedile, kodanikule ja hobusearetajale“. Värsid koostas eksrompt, poetades nendesse muidugi „hobuste“ teema. Mul on säilinud mustand.

⁴⁰ Šmonn (vn шумон) – vanglaargoos läbiotsimine.

Розовский Игорь
 качать его!
 Нет слаще ига,
 чем иго-го.
 Не мед, не сало,
 всего сильнее
 любил Ронсара,
 любил коней.
 Любил всей кровью,
 любил хребтом.
 Его ж - к злословью,
 его - в дурдом!
 О злое племя!
 Угар, мигрень.
 Но грянет время,
 настанет день!
 Падут оковы.
 Поэт - велик.
 Целуй подковы
 его вериг.
 Над бrenным миром,
 о, фазтон!
 С конем и лирой
 взметнется он!⁴¹

Poeet-hobusearetaja oli väga liigutatud. Ja lasi särada oma heasüdamlikul ja kelmikal naeratusel. Ja luges luuletusi, heites närvilised ja artistlikud käed ülespoole. Sel päeval tehti Volodjale seljaaju punktsioon ja ta lamas liikumatult külili. Kuid ka tema naeratas, meie Igoriga aga lõbustasime teda, hullasime nagu saime ja kõigi meeleolu oli haripunktis ning keegi meist ei mõelnud homsest päevast ega tulevikust.

Kui vähe ikkagi on inimesele vaja meelerahuks või kasvõi selle illusiooniks!

⁴¹ Rozovski, Igor / ta'd pilluks õhku! /Ei iket sulnimat /kui ih-haa-haa /Ei pekki, mett /vaid enim kõigist, /Ronsard ta lemmik /suksud ka/ Ta armastas neid kogu hingest/ ja täie ihuga. /Ent teda kurikeele väel, /ju lollimajja pandi!/ Oh kuri hõim / h ving, migreen. /Kuid koidab aeg /ja saabub päev! /ja vallanduvad orjakütke. /Poeet on suur. /Sa hoburaudu suudle /ta orjaahelaid. / Oo, Phaeton, /sureliku ilma kohal /kes ratsul kappab /lühra käes!

MAIKL, TAIMEDE KÄSKIJA

Veel üks punapäine poiss kõndis mööda meie koridori. Miša Sorokin, ehkki mu mällu on ta jäänud Maiklina, nagu teda kutsus meie teravmeelitseja Rozovski.

Ta punaste lokiide, tedretähnidega nöbininal ja õunalike põsekestega pea oli nagu kuldne latern. Ta naeratas kogu aeg vaikselt ja salapäraselt, oli tasane ning endassetõmbunud. Kõnnib mööda osakonda ja naeratab ei tea mille peale. Või jookseb äkki palatisse, heidab kõigile oma põsepunaga valgust ja kaob jälle, plätsutades koridoris sussidega.

Selle poisi kodustas Igor. Nad olid ühes palatis ja Miša kiindus temasse. Ta astus ka minu palatisse ainult selleks, et siin viibis Igor, et taaskord oma lemmikut vaadata. Igor tõstis käed õhku ja rääkis talle täie tõsidusega:

„Oo, Maikl! Surmaminejad tervitavad sind!“

Vastuseks vingatas Maikl rõõmsalt ja jooksis minema, rahul nagu kassipoeg.

Vaat selline tore olevus oli meie keskel. Ma ei tea, millises piiripealses maailmas ta salapärane vaim elas, ent seal oli vist hea olla:

Ükskord pidas Maikl koridoris Igori kinni ja küsis mõtlikult:

„Ütle, kas sa tahaksid vaarao olla?“

„No, mis sa nüüd, Maikl, see ei ole ju tänapäevane,“ kostis Igor. „Meie päevil on parem olla... noh, ütleme, peaminister.“

„Ei,“ vastas Maikl järele mõeldes. „Vaarao on tähtsam, talle allusid loomad, taimed...“

Millalgi pühapäeval viidi Maikl loengule. (Instituudis peeti vahel üliõpilastele loenguid, kus demonstreeriti haigeid. Nende jaoks, kes sinna võeti, oli see heaks märgiks, mis rääkis haigeks tunnistamise kasuks.) Maikl läks ähmi täis ja hakkas muretsema.

„Maikl, sa võta apelsin kaasa,“ sõnas Igor.

„Mil-leks a-pel-sin?“

„Noh, hakkad seda rinnal hoidma. Vaat nii. Ilu ja mulje avaldamiseks. Serovil on „Tüdruk virsikutega“, aga sina oled „Poiss apelsiniga“.“

Saabus medõde: „Kiiremini, kiiremini!“ Maikl viidi minema. Ukse juures kiskus ta end lahti ja tormas uisapäisa tagasi. „Kuhu nüüd?“ jooksis medõde talle järele. Selgus, et apelsini järele. „No lähme kiiremini, inimesed ootavad!“ Nutab: „Apel-sini-ga!“ Saigi oma tahtmise. Nii ta demonstratsioonil käiski.

Ja viimane mälestus, see on nukker. Millegipärast määrasid arstid Maiklile aminosüübid. Mõtlen praegu: oli neil selleks õigust? Ta ju ei olnud sundravil, seda määrati ainult kohtu kaudu, nagu meie nn seadus sätestab, me kõik olime ekspertiisil...

Nii või teisiti, Maikl keeldus, ei allunud õe korraldustele. Põgenes palatisse. Ja seejärel... siinamaani on see stseen mu silme ees. Osakonda tulid mitu lipnikku. Laiade lõustadega, tugevad. Kitsaste valgete kitlite alt paistmas karmoškana kortsusurutud saapasääred. Kõik tõugati palatitesse, ent vaatasime läbi ustel olevate väikeste akende. Nad tulid mööda koridori, õlakad, pikakasvulised SS-lased. Kaks varjusid palatisse. Siis sööstis sealt Maikl välja ... tormas teise palatisse, ent seal seisis müürina ülejäänud. Ta viskus tagasi, siis pööras uuesti ringi... Esimest korda polnud ta näol naeratust. Kuid sinistest, kohe tumedaks muutunud silmades oli pime ja metsloomalik hirm. Nad lähenesid talle naeratades, kahelt poolt peale pressides ja juba õlale patsutades ning vedasid ta protseduuride toa ukse juurde.

„No tule, tule!“

Aga siis kostus karje. Ja kohe katkes. Kõigest üksainus noot. Ent parem oleks seda mitte kunagi kuulda.

Kus oled sa praegu, meie hea, tasane taimede käskija?...

„PÜHALT JA PUHTALT...“ OSAKONNA ARSTID. D. R. LUNTS

„Pühalt ja puhtalt tahan ma oma elu ja meie kunsti säilitada...“

„Ma korraldan haigete eluviisi nende kasuks parema võime ja otsuse järele; aga kõik, mis kahjustab või vigastab haiget, tahan neilt eemal hoida...“

Ma ei tea, kas Serbski-nimelise instituudi arstid on neid uhked sõnu kunagi arstivandes, mida Hippokratese töötuseks nimetatakse, kuuldavale toonud. Arvatavasti küll, eriti noored, sest nüüd olevat nõukogude kõrgharidusasutustes see komme taas elustatud. Ja ka vanemad, muidugi tunnetavad end Hippokratese vandega seotud olevat, loevad end humanistideks, puhaste ideede ja kõige üllama käsu „Ära tee kurja“ järgijateks.

Vaat siin nad lähevad hanereas mööda koridori, trammis, puhtad ja valged. Vaat istuvad kõrvuti komisjonis „aktuste“ toa akende all... Püüan nende nägusid ette kujutada sel hetkel, kui nad lausuvad vandetöötuse pidulikke sõnu.

„Pühalt ja puhtalt...“ sosistab Ljubov Jossipovna ja lugedes enne suikumist Faulknerit, haarab hommikul maniküüritud käega vanglavõtme järele.

Ljubov Jossipovna! Kas te vähemalt kuulatate, kuidas see lukus pöörab? Huvitav, mida te selle hetke jooksul mõtlete?

„Pühalt ja puhtalt...“ kordab talle järele hirvesilmne Maria Sergejevna ja kirjutab mitte midagi kahtlustavale Butškinile, inimesele, kes talle isaks kõlbaks, välja kümme aminosüüsi.

Aga kas te vähemalt enne seda mõõtsite ta vererõhku, Maria Sergejevna? Olete kindel, et teda esimese süsti järel ei taba mingi rabandus?

„Pühalt ja puhtalt...“ Vaat kõnnivad nad mööda koridori, olles vastavalt aastmetele käigu pealt end ritta seadnud, trammis ja naeratavad Serbski-nimelise instituudi 4. osakonna arstid. Täpselt nii, aukraadide ja ametiredeli järgi ma tutvustan neid teile.

Esimesena läheb, õigemini lendab, ta liigutused on kiired ja järsud, kitli hõlmad lehvivad, väikest kasvu, täidlane, umbes 60aastane (paistab nooremana), koheva halli soengu ja rippuvate buldogipõskedega ning massiivsete kandilisi näojooni rõhutavate prillidega inimene. See on nõukogude timukaliku psühhiaatria kindral *en chef*, kuulus professor Daniil Romanovitš Lunts. Ta on meditsiiniteaduste doktor ja juhatab palju aastaid instituudis 4. osakonda. Viimseni kõik nõukogude teistimõttelejate süüdimatuteks tunnistamised on käinud läbi tema „pühade ja puhaste“ käte.

Ma ei tea, kuidas on lugu suhetes teiste arstidega, ent zekaadega käitub Lunts järsult, on sirgjooneline, jäme ja jultunud. Armastab pahviks lüüa mingi ootamatu, tihti taktitu küsimusega, jutuajamistel puurib vestluskaaslast tigidate ning külmade silmadega, otsekui hüpnotiseeriks ja avaldaks survet.

Muidugi ei saa jätta märkimata, et haiguste tuvastamise kogemustes on tal teatud läbinägelikkus. Vaat näiteks selline juhtum.

Meie juures pimendatud palatis viibis keegi Vartanjan, moskvalasest armeenlane, kes oli arreteeritud paragrahvi 82 („valuutaga spekulimine“) alusel. Vartanjan „ajas udu“, esitas end... USA kodaniku ja presidendikandidaadina. Lisaks kuulis ta mingeid hääli (poliitilised vastased?) ja istus või lamas ta päevade kaupa voodil, kõrvad vatiga kinni topitud, kirjutades mingeid „läkitusi kongressile“, milles avaldas oma valimisprogrammi. Muuseas, küllaltki originaalse. Vartanjan näiteks lubas presidendiks valituks osutudes ameeriklastele, et vabastab Ameerika kahest peamisest nuhtlusest: neegritest ja kommunistidest. Kahjuks ei saanud ma Vartanjaniga lähemalt tuttavaks ega tea tema programmi üksikasju, eelkõige abinõudest, kuidas kommunistidest lahti saada. Ent seda mida ta pani ette neegritest lahtisaamiseks, neid ideid levitas ta ükskord suitsetamisnurgas. Programm oli ülimalt karm: kõik meessoost neegrid paigutada Arizona kõrbe koonduslaagrisse, kus nad pikapeale välja surevad. Mis puutub naistesse, siis Vartanjan tegi

ettepaneku... neid vägisi ristata valgete meestega, nagu ta väljendas, tuleb järgmine põlvkond „poolvalgem“, juba mitte mustad, vaid „kohvikarva“. Selles tuli läbi viia samasugune selektsioon, s.o mehed taas hävitada, aga naised ristati valgetega. Kolmas põlvkond pidi olema veelgi „poolvalgem“... jne. Paljukordse valiku tulemusena kavatses Vartanjan viimaks teha lõpu mustale rassile Ameerikas.

Vaat selline nupukas USA presidendikandidaat elas meie kõrval. Ta rääkis kõigest sellest ülima tõsidusega. Muuseas, meie rahaeitaja Volodja Šumilin käis talle oma ideesid pakkumas ja too lubas talle (sellest saadi kogu osakonnas kohe teada) oma uues valitsuses rahandusministri ametikoha!

Ja nõnda, oma esimesel ringkäigul osakonnas, 15. veebruaril, astus Lunts Vartanjani voodi juurde. Too, nagu alati, kirjutas voodil istudes midagi keskendunult.

„Kas te... e-e-e... olete aserbaidžaan?“ uuris Lunts. „Või armeenlane?“

„Ma olen ameeriklane,“ kostis Vartanjan rahulikult ja jätkas kirjutamist.

„A-a!“ Lunts tegi hapu näo ja lõi pettunult käega, otsekui peletaks tüütut kärbest. Ja läks kohe voodi juurest minema.

Mõne päeva pärast sõitis „president“, kes oli enne seda vedelenud haiglas peaaegu kolm kuud, Matrosskaja Tišinasse. Ikkagi päästis Lunts Ameerika neegrid väljasuretamisest!

Enda kohtumistest selle inimesega ma jutustasin ülemal. Ja nähtavasti ma rohkem rõõmustan, kui kurvastan, et need ei olnud pikad. Oma arvamust üldistades ütlen, et ta on täiuslik meditsiinivärdjas, „arst-surmaingel“ (nii nimetati natsi-Saksamaa arste-kurjategijaid, kes töötasid koonduslaagrites ja sooritasid vangide kallal ebainimlikke katseid), kuulekas ja halastamatu nõukogude opritšnik. Ega ilmaasjata kaunisti tema helesinist mundrit kaks SMI vägede kindralitärni. Vägede, mis sõdivad oma rahvaga!

SANDARMIPOLKOVNIK POLOTENTSEV...

Osakonda ilmus uus haige, kes äratas kohe üleüldist tähelepanu. Tal oli peaaegu täiesti kiilas kolp, aga rinnal voogas pikk, põlvini ulatuv ronkmust habe. Näojooned olid teravad, tahtejõulised, karmid ja ilusad – külm juudipärane ilu. Säärane prohvet Jesaja, kui ainult tihedate kulmude all poleks olnud hullumeelset ja kurja pilku. Ta paigutati Igori juurde palatisse ja too muidugi jooksis meiega muljeid jagama.

„Aga meil palatis on pühak! Lamab nagu ülespoole ja räägib Jumalaga!“

Ta kõneles tõepoolest Jumalaga. Kõndis mööda koridori, suunates ettepoole ja üles mitte midagi nägeva pilgu ning liigutas huuli. Käed viis ette, just nagu nähtamatu küünla suunas. Aga pea oli tugevasti mässitud haigla vahvelkäteräti sisse.

Õed kutsusid teda Semjon Petrovitšiks, aga Igor ristas Polotentseviks⁴²...

„Kas olete näinud filmi „Ebatavaline suvi?“ päris ta. „Fedini raamatu järgi. Mäletate seal metsakoosolekut? Ja äkki üks kui-das haarab naabri põõsana tihedast habemest kinni: „Aga mina tundsin teid ära, sandarmipolkovnik Polontentsev!“ Ja habe tuli eest ära! Aga mis siis, kui meie pühakul tõmmata? Mul on selline tunne, tal on see samuti ette kleebitud.“

Vahepeal hakkas Semjon Petrovitš meie palatisse sisse astuma. Tuleb vaikides, kellelegi tähelepanu osutamata, astub laua juurde ja hakkab aknast 25korruselise vastasmaja põrnitsema. Seisab niimoodi kümnekond minutit, liigutades hääletult huuli.

Muutusime habematuks.

„Ma tundsin teid ära, sandarmipolkovnik Polontentsev!“ hüüatas neil hetkedel Igor ja kõik me itsitasime.

Ükskord, kui Polontentsev seisis akna juures, märkasin äkki, et ta ei vaata üldse aknasse, vaid loeb laual olevat ajalehte! Ma ei uskunud oma silmi. Ent Polontentsev, vaadanud märkamatuks üle öla meie poole ja olles veendunud, et keegi teda ei jälgi, liigutas kiiresti ühe tõmbega ajalehte, et oleks mugavam lugeda.

Säh sulle hullumeelset pühakut!

Rääkisin sellest Igorile ja hakkasime koos teda jälgima.

„Ma ju ütlesin, et ta pole see, kellena end esitab!“

Hiljem tegime kindlaks, et suurde palatisse astub ta mitte süsteemitult, vaid ainult sel ajal, kui raadiost tulevad päevauudised. Või kui lastakse head sümfoonilist muusikat.

Osakonnas vaatasid kõik Semjon Petrovitši kui tõeline ja tõsise haige peale. Ta hoidus omaette, oli valvas ja arglik. Samal ajal kõndis kedagi enda ees nägemata, just nagu läbi seinte. Suur Tumm. Tõsi, siiski ei olnud nii, et ta poleks üldse rääkinud. No näiteks põetajale:

„Valgus... Õeke! Valgus!“

„Mis on, Semjon Petrovitš, mis on, kallike?“ läks põetaja ähmi täis.

Aga mehel on sõge nagu ees, silmaterad karglevad, habe läheb turri, suu on poolavatud.

„Lambikesed... Kustutage! Valgus! Pea peale pressib! Valgus!...“

Mitte mingit instituudi toitu ta ei söönud. Kartis, et mürgitatakse. Naine tõi talle rikkalikke pakke ja ta sõi ainult oma toitu, peamiselt konserve.

Medõed rääkisid, et Semjon Petrovitš on osakonnas teist korda, ent too ei mäletanud neist kedagi.

„Semjon Petrovitš,“ lausus mõni medõde, „tere! Kas sa tõesti mind ära ei tunne? Sa ju olid juba meie juures!“

„Ei! Ei!“ heitis Polontentsev metsikult ja varjas end kätega. „Kes te olete? Ma ei tunne teid!“

⁴² Vn sõna *полотенце* (käterätik) järgi.

Pärast Astašitševi äraviimist toodi mustahabemeline „prohvet“ äkki meie palatisse tema kohale. Ta lamas seal vaikides, kivilenult, silmad muret täis ja meie peale reageerimata. Aga meie, olles veendunud, et ta ei kuule ega saa millestki aru, rääkisime teda endiselt (peamiselt Igor) õelalt taga.

26. veebruaril viidi Igor ära. Minutiks jooksis ta hüvasti jätma, oli hämmeldunud ja kahvatu. Vaatasime Volodjaga talle kaastundlikult ja hüljatutena järele, kuidas ta, kuidagi kohe kühmu vajununa ja väiksemana, läks põetaja järel mööda koridori jäädavalt meie juurest ära.

Õhtul, kui ma juba voodit valmis panin, aga Volodja läks viimast suitsu tegema, ütles voodis lamav ning tavapäraselt lakke vahtiv Semjon Petrovitš äkki valjusti ja selgelt:

„Viktor Aleksandrovitš, milleks te nende mökudega sõbrustate? Rääkisite rumalast peast õelalt taga... Teilt ma poleks küll seda oodanud.“

Mul jäi keel kurku kinni. Suur Tumm rääkis! See oli nii ootamatu, otsekui oleks lagi kõnelema hakanud!

„PÜHALT JA PUHTALT...“ OSAKONNA ARSTID. J. L. LANDAU JA M. F. TALPE

Ja asub teise vandetöötuse (ei, mitte Hippokratese oma, vaid ustavusvanne riiklikule repressiivmasinale) juurde ja suudleb punast puuslikku osakonna figuur nr 2, Jakov Lazarevitš Landau. Ta on veidi noorem, nii 55aastane. Kiitsakam ja rühikam. Küljele langev hall juuksepahmakas, juuksed on kergelt lainelised. Prille Jakov Lazarevitš ei kannal. Silmad on tal hallid ja selged, pilk romantiliselt looritatud. Huulil on alati tagasihoidlik ja leebe muhelus. Oo jaa, Jakov Lazarevitšil on poeedi nägu, sellise möödunud sajandi 30. aastate Wertheri oma.

Ma ei tea, mis on J. L. Landau amet, ehkki ta oli osakonnas Luntsi järel teine inimene. Oletan, et ta oli mingi asetäitja meditsiini või teadustöö alal. Aga võib-olla ka vastupidi, Landau juhatas nominaalselt osakonda, aga Luntsi loeti teaduslikuks kuraatoriks? Osakonnas oli „aktuse“ toas kaks kõrvuti asetsevat kabinetti, milles üks kuulus Luntsile ja teine, ilma akendeta, nähtavasti Landaule. Luntsi äraolekul juhtis osakonda Landau (nii oli minu instituudis viibimise esimese kuu jooksul).

Äratab tähelepanu, et teisitimõtlejate kaasustes Landau nime ei figureeri. See tähendab, et ma ei tea juhtumeid, kus ekspertisiaktil oleks olnud tema allkiri. Võib-olla tegeles Jakov Lazarevitš üksnes kriminaalse rahvaga? Või oli ametis tõepoolest vaid teaduslike küsimustega, kliinikaga?

Noh, aga mida see muudab? Niikuinii kureeris kõiki „poliitilisi“ ju tema. Ning kuulas ära naeratades ja pead noogutades... Ei, osakonna teine inimene peab ka teisenä vastutust kandma!

Kolmandaks näoks oli Margarita Feliksovna Talpe. Kummarduge, Margarita Feliksovna, esitlen teid!

Vaat siin ta seisab, väike, kõõkus, suure tiivaga linnule sarnanev umbes 55aastane naine. Käekesed on miniatuurised ja rinnal nagu sitsival levretkal. Juuksed lokitud, mürkmust värv katmas halli. Silma on uurivad, näoilme pugejalik, samasuguse ettekleebitud naeratusena nagu Landaule venitab ta suunurki laiali. Naises on, vaatan läbi seebi, meigi ja naeratusena, midagi kiskjalikku ning nõialikku. Ja tõepoolest, täielikust pildist jäi puudu vaid viirukipann ja nõialuud.

Ma ei tea, kui palju kuuldused tegelikkusele vastasid, ent räägiti, et Talpe on F. E. Dzeržinski tütar. Kehitan õlgu: „Raudse Feliksi“ elulugu ma ei tunne. Arvan, et see on tühi loba, ilmselt on mõnda zekaad segadusse ajanud isanimi „Feliksovna“ ja läiski mööda instituuti „sahin“ laiali. Kinnitati, et naine justkui sarnaneb Dzeržinskile välimuse poolest. Sellest rääkis mulle näiteks ka üks meie „süümevangidest“, kes oli läbi käinud psühhiaatrilisest sulatusahjust, Pjotr Startšik. Mina ise sellist sarnasust ei leia ja seda pole võimalik otsida, sest mulle tundub, et vanusega on naise välimus liiga palju muutunud.

M. F. Talpe on vanem teaduslik töötaja, meditsiiniteaduste doktor. Nähtavasti töötab ta instituudis juba kaua. Igal juhul oli ta 1964. aastal P. G. Grigorenko raviarstiks (tolle esimene hospitaliseerimise ajal), millest kindral kirjutab oma märkmetes. Muide, seal peab Grigorenko naist vähese kogemusega arstiks, lisaks sellele veel vaadetelt ja ellusuhtumiselt äärmiselt vähearenenuks ja primitiivseks inimeseks.

Siin on Grigorenko tunnistused.

„1964. aastal mind jälgiv arst Margarita Feliksovna kirjutas mu vastused üles valesti ja moonutatult. Ning tegi seda ainult seetõttu, et ta nähtavasti hirmsasti tahtis mind süüdimatuna kujutada, aga ka oma täieliku poliitilise harimatuse ja väikekodanliku psühholoogia tõttu. Viimane oli isegi peamine, mis segas naisel minust õigesti aru saada. Näiteks oli temalt järgmine küsimus:

„Pjotr Grigorjevitš, te saite akadeemiast umbes 800 rubla. Mis küll tõukas teid teie riigivastastele tegudele? Mida teile ei jätkunud?

Vaatasin ta peale ja mõistsin, et iga mu vastus on kasutu, sest tema jaoks on inimene, kes läheb materiaalsete ohverduste peale välja, süüdimatu, missugustest kõrgetest ajenditest ka ta ei selle juures ei juhinduks...“

Nõustun täielikult Pjotr Grigorjevitšiga. Olen kindel, et ka toleaks ajaks, kui ma Margarita Feliksovnat jälgisin, s.o 1974. aastaks, ei olnud naine selles suhtes muutunud. Ehkki zekaade poolt peeti teda läbinägelikuks ja targaks. „Vaata, viime professori juurde,“ ütlesid arstid ja viisid „alamkomisjoni“ tema, Talpe juurde. Ning tolle otsus oli lõplik ja edasikaebamisele ei kuulunud. Nii kupatas ta kohtualuste pinki punahabemelise Saša Sokolovi, hiljem (tolle viimase haiglaskäigu ajal) Igor Rozovski.

Mul isiklikult Margarita Feliksovnaga kokkupuuteid ei olnud. Ehkki tutvudes ekspertiisiaktiga, avastasin üllatusega, et ta oli olnud ka minu ekspertiisikomisjoni (teise) liige. Ent ma ei vahetanud temaga kunagi sõnakestki ega kuulnud temalt ühtki küsimust! Üks asi ainult: koridoris mu palatist möödudes, heitis Talpe alati pilgu minu suunas ja teretas viisakalt kerge peanoogutusega.

Võib-olla see oligi ekspertiis?

M. F. Talpe töötab praegugi oma ametikohal. Vahest saame teada, saame teada! Vaata, näiteks üsna hiljuti, 1975. aasta detsembris sätis jällegi ta allkiri Odessa teisitimõtleja Vjatšeslav Igrunovi süüdimatuks tunnistamise akti all...

Üldiselt, isegi kui Margarita Feliksovnal ei olegi Riigi Esimese Tšekistiga suguluses, siis hingesugulus on ilmselge. Selles mõttes on ta muidugi ustav ja väärikas tütar.

PROTESTIAVALDUS. NELJAS VESTLUS ARSTIGA

25. veebruaril, nädal aega pärast komisjoni, ma ikkagi esitasin protesti seoses D. R. Luntsi osalemisega minu ekspertiisis. Ma ei tea, miks ma seda varem ei teinud, avaldus oli ju valmis kirjutatud veel enne komisjoni toimumist. Nähtavasti adusin, et see on poolik ettevõtmine ja seetõttu kõhklesin. Nüüd arvan (nähes kõiki vajakajäämisi tekstis), et seda oli vaja kas üldse mitte esitada või juba rääkida nagu asjad on. Mis puutub siia Lunts, milleks ma tema vastu protesteerin, aga ülejäänute, ekspertiisi toimumise fakti vastu ei protesteerin?

Ent oli nagu oli. Siin on selle tekst:

„Serbski-nimelise kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi instituudi direktorile
kod Morozovile
Koopia: VNFSV prokurörile
Eeluurimisaluselt V. A. Nekipelovilt
(Vladimiri oblastiprokuratuur,
Kriminaalasi nr 2791)

Avaldus

Viibin alates 15.1.74. a Serbski-nimelise instituudi statsionaaris. Käesoleval ajal sain teada, minu tervisliku seisukorra uuringust võtab osa professor D. R. Lunts, kelle nimi on viimasel ajal tõsiselt kompromiteeritud maailma üldsuse silmis. Nagu mulle on teada, on prof Luntsi vastu esitatud süüdistused mõningate poliitvangide eelarvamuslikus läbivaatamises ja põhjendamatute hinnangute andmises nende vaimuhaigete olemasolus, mille tulemusel on need inimesed langenud psühhiaatrilise repressioonide alla.

Kuna mul puuduvad andmed selle kohta, et prof Lunts oleks neid süüdistusi tagasi lükanud, on mul jätkuvalt kahtlusi tema professionaalse aususes ja, loomulikult ei saa ma usaldada oma saatust sellise inimese kätte.

Käesolevaga avaldan resolutsiooni protesti prof Luntsi igasuguse, otsese või kaudse, ekspertiisis osalemise vastu.

Loodan, kod direktor, teie kinnitustele, et selle avaldusega ei välju ma kuidagi üldinimliku eetika ega juriidilise õiguse raamidest, mis on kokkusurutult koondatud VNFSV KrK paragrahvi 185.

V. Nekipelov“

Andsin kahes eksemplaris koostatud avaldusest ühe Svetlana Makarovnale, kes tegi sel päeval ringkäiku. Naine võttis selle läbi lugemata vastu, hoides paberilehti nagu mingit rõvedust ettesirutatud käes kahe näpu vahel ja ütles äkki:

„Muide, Viktor Aleksandrovitš, kui te tahate, võite minna tööravisse ümbrikke kleepima. Kas soovite?“

„Ei.“

„Miks mitte?“

„Ma ei ole veel laagris. Eelistan ise oma aega kasutada.“

„Noh, kuidas soovite.“

Volodja Šumilin, kellele oli tehtud samasugune ettepanek, keeldus samuti.

Paari päeva pärast kutsuti mind uuesti arsti juurde. See oli neljas ja viimane vestlus Ljubov Jossipovnaga. Tõsi, ma pole rääkinud kolmandast, ent see oli mittemidagiütlev ja peaaegu ei erinenud millegi poolest kahest esimesest.

„No vaat, te solvasite miskipärast meie professorit,“ lausus Tabakova. Kas ta on teile midagi halba teinud? Ta just suhtub teisse väga hästi.“

„Ta on teistele halba teinud. Ma ei saa temaga koostööd teha.“

„Miks küll?“

„Ma juba rääkisin talle endale. Kui ma tema peale vaatan, näen enda ees Leonid Pluštši lapsi. Kaht tema orvuks jäänud poisikest.“

„Viktor Aleksandrovitš! Vaat kogu aeg te räägite tervete inimeste haigeks tunnistamisest. Öelge, aga kas teil on alust niiviisi väita? Kas te tundsite mõnd sellist isiklikult?“

„Jah. Tundsin Pluštši. Ja ma ei kahtle hetkegi, et ta on terve inimene.“

„Kuidas te võite seda väita, vaidlustada meditsiini arvamust?...“

„Te unustate, et ma olen ise ka natuke meedik. Ehkki siin ei pea kindlasti meedik olema. Ja veel tundsin ma hästi Roman Fini, kes samuti teie poolt haigeks tunnistati.“

„Noh, Pluštši kohta te siiski ei saa rääkida...“ vangutas Ljubov Jossipovna pead.

Ta lausus seda kuidagi imelikult. Nagu Pluštš oleks tõesti haige, aga vaat Finist, võib juba rääkida... Või libises lihtsalt Finist üle, kuna ei teadnud temast? Igal juhul tegin järelduse, et L. J. Tabakova on Pluštši juhtumist teadlik. Ja mõtlesin: kas mitte ta ise seda ei juhtinud?“

Ülejäänud jutuajamine erines eelnevatest vähe. Tõsi, sel korral vastasin mitmele ta olmeteemalisele küsimustele minu eluloo punktide osas. Isegi ei tea, miks mu suu valla läks. Vaikisin ja vaikisin ning ühtäkki hakkasin rääkima. Ent äkki on see kõigiga nii? Jutustasin (see oli naist varem nii väga huvitanud) oma konfliktist Umani vitamiinitehases ja minu sealt vallandamisest 1970. aastal... Esimesest lahutamisest naisest... Bandiitlikust väljatõstmisest Moskva oblasti Solnetšnogorski korterist 1971. aastal, mil riik viskas mind koos raseda naise ja nelja aastase pojaga lumehange.

Kestuse mõttes oli see kõige pikem vestlus, mis vältas oma poolteist tundi. Panin tähele, et seekord ei kirjutanud Ljubov Jossipovna midagi üles.

Nähtavasti andis see jutuajamine hiljem arstidele aluse kirjutada ekspertiisiakti: „... esialgu pidas end enesestõmbunult ülal ja keeldus vestlustes osalemast. Ent hiljem muutus jutukamaks ja vastas meelsamini küsimustele.“

Lõpetuseks palusin Ljubov Jossipovnalt näidata mind veelkord terapeutile ja teha analüüs vere suhkrusisalduse suhtes. Asi oli selles, et juba mõnda aega tundsin tugevat janu ja suukuivust, eriti öösiti. Suu kuivas nii tugevasti, et keel ja suulagi kattusid paksu kibedavõitu limaga ja mul tuli öö jooksul mitu korda minna käimlasse suud loputama. See kestev kuivamine tekitas mulle palju kannatusi. Lõppude lõpuks muutusin tõsiselt ärevaks, otsustades, et mul algab diabeet, suhkruhaigus. Sümptomid langesid kokku.

Ljubov Jossipovna lubas teha vajalikud analüüsid.

„PÜHALT JA PUHTALT...” OSAKONNA ARSTID. TEADUSTE KANDIDAADID

Laskudes 4. osakonna hierarhias mõne astme võrra madalamale... Arstid, kellel olid meditsiinkandidaadi teaduskraad. Neid oli neli: Ljubov Jossipovna Tabakova, Alfred Abdulovitš Azamatov, Svetlana Makarovna (perekonnanime ma täpselt ei tea, vist Petšernikova) ja Albert Aleksandrovitš Fokin. Loetlesin neid selles järjestuses, milles nad võrdse ametikoha puhul ikkagi tähtsusastme poolest erinesid. Siin nähtavasti võeti arvesse vanust, kogemusi ja ülemuste poolset usaldust. Muide, vaid sel õpetatud nelikul, nagu ma aru sain, oli juurdepääs poliitiliste paragrahvidega vangide uurimisele.

Niisiis, Ljubov Jossipovna Tabakova, minu raviarst, mu psühhiaatriline saatus... Ma juba tõin ära ta portree. Ei saa öelda, et ta millegi poolest teistest eristus, mällu on jäänud see ilus ja väsinud nägu, mingi paviljoni „Russkij tšai“ puhvetipidaja nägu. Pean ütlema, et ma ei kohanud Serbski instituudi naisarstide seas intellektuaalseid, endas elukutse või aukraadi kuma kandvaid isikuid, milliseid võib kohata teaduslikes instituutides ja pealinna kliinikutes. Need olid tavalised ettejuhtuvad naised, kas ilusamad või inetumad, kelle sarnased näeme kogu aeg igas autobussis, kaupluses ja metroos. Uhkeldades üksteise ees uute riietega, kriksutades koridoris uute platvormsaabastega, tormasid nad elektrikeetel käes lõunavaheajale... Kuid ei, siiski lasus neil üks pitsat, mis vahest ehk eristas neid kliinikute ja ülikoolide õpetatud kolleegidest. See oli ükskõiksuse ja apaatia pitsat. Jah, mingi ületamatu igavus oli nende kõigi nägudele kirjutatud (ka meeste omadele) ning see ähmastas ja pühkis ära nii nende õpetatuse kui ka intellekti. Vaat nii nad ringi sekeldasidki, paksud mapid kaenla all, luues näivuse ülimest hõivatusest, täites igapäevase ringkäigu kohust oma hoolealuste voodite juures, olles nende suhtes täiesti osavõtmatud ning rääkides nendega kui uneskõndijatega, vaadates neist läbi ja eikuhugi...

Ljubov Jossipovna kiirustas alati kuhugi.

„No, me veel räägime teiega!...”

„Homsest päevast peale hakkame teiega tihti vestlema, tihti!...”

Selliste „hommikusöökidega” toitsid oma hoolealuseid kõik arstid kuni viimaseni. Lubasid ja ei täitnud. Juhtus, et üks „vestlus” kuus ja aitab. Milleks oli vaja oma elu keeruliseks teha, kriminaaltoimiku ja paberitega oli lihtsam töötada ning sellega oli harjutud.

Jutuajamistel oli Ljubov Jossipovna leebe ja korrektne. Rinnahäälega ja tasakesi, ent... kui tehakse pehme voodi, on sellel vaev magada. Ta oli solvuv ja pika vihaga.

„Mida te mind õpetate!” paiskas ta ükskord välja. „Mida teie küsimusi esitate? Neid pean esitama mina. Ja teie vastama, nagu ette nähtud!”

„Ma olen kahekümneaastase staažiga psühhiaater ja tean, mida teen!” ta ükskord peaaegu karjus.

Neil hetkedel kadus ta näolt naeratus ja ka ilu. Ja enam ei istunud mu ees Hippokratese lapselapselaps, vaid tavaline naisvangivalvur, nuut käes.

Aga ükskord... Nägin ise, kuidas lipnikud viisid „poliitilisest” boksist välja sinises halatis zekaa, kõhnunud, vaid luu ja nahk (võib-olla pidas näljastreiki?), pärgamenditaolise elutu näoga... Tõsi, silmad põlesid, olid vihkamist täis ja karjusid ning nendes oli mingi põlglik muie. Ta viidi protseduuride tuppa, arvatavasti süsti saama. Aga nende järel jooksis punase, vihast moonutatud näoga „leebe” ja „naiselik” Ljubov Jossipovna.

Kõik kadusid mõneks minutiks protseduuride tuppa... Sealt kostus ainult mingisugust jändamist. Hiljem tassiti zekaa samamoodi väljapääsu suunas, s.o nähtavasti kartserisse ja samamoodi sibas nende kannul vihast ülesköetud ja pimestatud Tabakova.

Te mäletate kindlasti seda juhtumit, Ljubov Jossipovna? Aga mida te tegite selle päeva õhtul? Pärast tööd. Vahest käisite ooperis? Või vaatasite balletti?

Samasugune oli ka Alfred Abdulovitš Azamatov. Lühikest kasvu, tõmmu, vaikne ja sujuvate liigutustega. Ka tema tervitas mind koridoris möödudes leebe peanoogutusega. Ja

tõrvmust tatari juuksesalk langes sel hetkel ta skulptuursele idamaisele näole. Ilus nägu on teil, Alfred Abdulovitš! Kujutan ette, milline edu on teil naiste seas! Tõsi, keegi Roman Fin räägib, et teil on, vabandan, usumäratsejast timuka nägu...

Aga kas te seda Roman Fini mäletate? Nojah, see bioloog Puštšinski akadeemialinnakust, kes kirjutas mingi „paskvilli“ nn kommunismi moraalkoodeksi kohta ja keda te selle, no muidugi „jampsliku“, teose põhjal tunnistasite 1971. aastal vaimuhaigeks ja kupatasite Orlovi erivaimuhaiglasse?

1969. aastal tegite te sama Vladimir Geršuniga... 1970ndal Pjotr Startšikuga. Ja hoopis hiljuti, 1975ndal, Vjatšeslav Igrunoviga... Oo, te olete ju professor Luntsi väärikas õpilane, Alfred Abdulovitš! Huvitav, milline on teie aukraad KGB-SMi liinis?

Ja Svetlana Makarovna, kes on samuti kehastatud naiselikkus. Euroopalik, hoolitsetud ilu. „Heledapäine Sohvi“, nimetas naist Igor Rozovski ja kui too mööda koridori läks, saatsid zekaad teda vaimustatud pilkudega. Naisel oli poeg Maksimka, kelle pärast oli hell ema arust ära ja rääkis poisist iga päev kõigile: medõdedele, põetajatele ja vaata et isegi zekaadele. Huvitav, kas too Maksimka teab, et ta hea, ustav ja ilus ema töötab vangivalvurina? Ja et naise kitsuke, soe ja hoolitsetud käsi kirjutas lollimaja tapi tuusiku naiivsele vaeslapselst tõearmastajale Vanja Radikovile?

Ja sellise vaeslapselst tõeotsija nagu Vanja saatis 1970. aastal psühhiaatriavanglasse noor, elegantne ja enesekindel „meditsiiniteaduste kandidaat“ Albert Aleksandrovitš Fokin... Aga Aleksandrovi raadiotehase töölise Mihhail Kukobaka ainus süü seisnes selles, et ta... keeldus osalemast „kõige demokraatlikumatel“ ja „kõige rahvalikematel“ valimistel!

See on vaid üks nimi, mida ma tean. Ent kui palju on neid veel Albert Aleksandrovitši teenistuslehel?

Arvan, et varem või hiljem, saavad inimesed kõik need nimed teada.

ÄNGISTUS. VAIDLUSED POLOTENTSEVIGA

Minu teise kinnipidamisaja päevad ja tunnid mitte üksnes ei veninud, vaid lausa roomasid aeglaselt ja loiult. Need polnud rikkad välistest sündmustest, ent olid seesmiselt ning hingeliselt tihedad ja pingelised.

Esiteks tuli ängistus. Millegipärast tekkis sagedamini mõtteid kodust, Ninast ja kuttidest, seejuures kui millestki kättesaamatust ja lootusetult kaotatust. Varem nii ei olnud. Siis veel arusaamatu teade Nina haigusest, pühapäevased mõtisklused pakkide sisukirjade üle... Asi oli selles, et ehkki pakid saabusid, olid sisukirjad koostatud kellegi tundmatu ja iga kord uue käega. Viimaks, 24. veebruaril, oli Nina käekiri, ent... paberilehe „tiitlis“, seal, kus täidetakse lahtrid „kellelt“ (nimi, passi nr jne), oli juurde kirjutatud (naine tegi seda sageli, vertuhhaid inertsist ei märganud): „Lapsed on terved. Ise olen haige, terav haimoriit. Naasen koju. Suudlen, Nina.“

Neetud Aisopos! Nii tihti oleme peenutsenud mõistujuttudega, et näeme neid seal, kus pole vaja. Ja ma dešifreerisin Nina juurdekirjutuse kui sõnumi, et naine... oli arreteeritud! „Naasen koju“. Kustkohast? Moskvast loomulikult. Ent haimoriidiga haiglasse tavaliselt ei panda, seda enam teise linna elanikku Moskvast... Mis siis naisega juhtus? Võib-olla haimoriidi õõs... õõs... selle kohta öeldakse mõnikord „kamber“... No muidugi on see nii! Kamber, järelikult vangla!

Kõik see tekitas ärevust, vaevas ja teravdas ängistust. Sageli oli valud südames ja käisin aina korvalooli joomas. Tekkis apaatia. Lõpetasin peaaegu male mängimise, hakkasin vähem lugema. Ja kui lugesin, tabasin end sellelt, et ei suuda sisusse süveneda: vaatan raamatusse, aga mõtlen omi asju. Eriti piinavaks muutus olemine pärast Igori ärasõitu.

Ühes ängistusega saabus veel üks senitundmatu kutsumata külaline, kahtlus. Noh, olgu peale, mitte kõige äärmuslikumas vormis ning hoiakute ja veendumuste ümbervaatamise plaanis, ent kratsisid mingid teravad küünekesed: kas ikka kõik oli õigesti tehtud?.. kui rumalalt ja ettevaatamatult ma käitusin enne arreteerimist... milleks kirjutasin luuletused nendest mäepealsetest ja mäealustest⁴³ sigadest?... Ja veel: kas käitun õigesti, kui keeldun eeluurimisel osalemast? Noh teevad, nagu Dmitrijevski lubas, 70nda paragrahvi, nende taha asi seisma ei jää... Üldiselt oli palju, mille üle mõelda nende lõputute tundide kestel.

Ja veel mu uus naaber, elavnenud mustahabemeline „prohvet“ Polotentsev raputas tahes-tahtmata soola mu nähtamatutele haavadele. Olles pikkade kuude jooksul isu täis vaikinud, rääkis ta nüüd pidurdamatult. Ta rääkis just siis, kui ma kõige rohkem tahtsin vait olla. Tõsi, ta kõneles, vaadates ukse poole, ainult minu ja Volodjaga, jäädes kõigi teiste jaoks kivistunud hulluks Semjon Petrovitšiks. Tore hullumeelne ikka küll! See oli kultuurne ja sügavalt haritud inimene, kes sõna otseses mõttes vajutas mind oma eruditsiooniga maadliki, aga mis peamine, tal oli hämmastav, ma ütleks et magnetiline veenmisjõud. Hariduselt oli ta ökonomist, lõpetanud Kiievis instituudi. Ennast nimetas ta tagasihoidlikult „kommersandiks“. Mis siin kommersandist rääkida, ta võinuks lausa riigitegelane olla, ehkki... hoidku jumal selle eest! Ma ei kahtle, et ta oleks olnud suurepärase kommersant, selline aju oleks kaunistanud iga riigi negotsiantlikku asutust.

Paragrahv oli tal sama mis Volodja Šumilini (sotsialistlik riik ei armasta negotsiante), ainult et haare oli hoopis teistsugune. No vahest 10 korda suurem, seejuures tema ju teadis, mida ja kuhu juurde panna. Kui Volodja eesmärk oli raha hävitada, siis Semjon Petrovitš kavatses seda kasvatada. Ta töötas kusagil Vneštorgpanki süsteemis, muide, võin ka eksida, sest endast rääkis ta vastumeelselt. Tean vaid, et pärast arreteerimist istus ta KGB sisevanglas Lubjankal, aga sinna juba lihtsurelikku ei panda.

⁴³ Arvatavasti on autor viidanud NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi esimehele Nikolai Podgornõile, kelle perekonnanimi tähendab „mäealune“.

Ja veel tean, et ta seikles hullarites peaaegu kaks aastat, ja ka Serbskis oli ta teist korda...

Vaidlesime Polotentsevigagi tihti ja sõna otseses mõttes iga asja üle. Tal oli võõras ja minu jaoks isegi vaenulik maailmavaade, me lihtsalt elasime erinevates dimensioonides. Ma ei saa öelda, et see maailmavaade oli originaalne ja minu jaoks uus, ent ma polnud veel kunagi vahetult selle kandjaga kokku puutunud. Varem teadsin selle olemasolust raamatute kaudu, peamiselt kehvadest nõukogude raamatutest, praegu aga pulbitses see maailmavaade minust väljasirutatud käe kaugusel ja veel millise vulkaanilise jõuga!

Polotentsev jutlustas jõukultusest kõiges selle ilmingutes: tugeva isiksuse, tugeva vere (jah, isegi nii), tugeva idee, tugeva võimu, tugeva rahvuse, tugeva rassi. Sellise jõu tippu tõusmiseks oli kõik õigustatud. „Minu moraalsus on tahe,“ sõnas Semjon Petrovitš.

Tasus näha, kuidas ta seda lausus! Polotentsev ise oli muidugi tahtejõuline ja tugev isiksus. Raha tähendas talle praktilises elus palju.

„Selles maailmas ostetakse ja müüakse kõike,“ teatas ta. „Kõike!“

„Ei, mitte kõike, Semjon Petrovitš,“ vaidlesin vastu. „Mitte kõik ei ole raha eest kätte võidetud. Niisamuti, mitte jõuga,“ ja tõin näiteid suurtest omakasupüüdmatutest inimestest.

„A-a! Vähe anti!“ raius Polotentsev kõigi näidete peale.

Oo, milline suurepärase Shylock minu ees istus!

Tugeva riikliku isiksuse ideaaliks pidas Semjon Petrovitš Napoleoni. Ta jumaldas teda ja tundis suurepäraselt Napoleoni impeeriumi ajalugu. Riigi ideaalina nägi ta tugevat, võimalust mööda monorahvuselist ülesehitust koos tsentraliseeritud võimuga tugeva valitseja, monarhi või diktaatori näol. Selles plaanis hindas ta Stalinit ja Hitlerit, kaasaegses maailmas aga Verwoerdi ja Pinochetti. Demokraatiat kõigi jaoks ta põlgas.

„Vene rahvale demokraatia? Kas te kujutate ette, mis selles välja tuleb? Kas te tõesti usute nn rahvasse, sellesse nürisse, kuulekasse, alkoholiga mürgitatud karja? Tollele on ju vaja päitseid, igavest ja tugevat iket, ta ise tõmbab selle pingule, ta ei suuda ilma selleta olla, on harjunud!..“

Raske on isegi nimetada meie vaidluste kõiki teemasid. Mäletan, et eriti tuliselt me rääkisime rahvustest. Tema, juut, pidas vene rahvust tugevaks ja tuletas sealt selle absoluutse õiguse kõigi teiste, väiksemaarvuliste rahvuste riiklikuks allutamiseks ja järk-järguliseks allaneelamiseks. Paljusid NSV Liidu koosseisu kuuluvaid rahvaid pidas ta „alaväärtuslikeks“ ja bioloogiliselt mahajäänuteks, nende seas kasahhe, usbekke, kaukaaslaste ja põhjarahvaid. Ta õigustas nii Stalini poliitilist genotsiidi (näiteks krimmitatarlaste ja volgasakslaste suhtes) kui ka Hitleri rassilist genotsiidi. Isegi juutide suhtes... Siin ei pidanud ma enam vastu, ärritusin ja teatasin Semjon Petrovitšile, et ta on lihtsalt rassist ning seetõttu katkestan temaga igasugused suhted. Ja tõepoolest, mõned päevad veetsime me oma voodites vaikides. Tõsi, hiljem ta vabandas oma teravuse pärast ja tasapisi meie vestlused taastusid ning endist viisi puhkesid vaidlused.

Teiseks kokkupõrkepunktiks oli küsimus naiste vabadustest... Polotentsev tugines evangeelsele „ja naine peab oma meest kartma“, toetas saksa triaadi „lapsed, köök, kirik“ ning käsitles naist kui teisejärgulist olendit, kes mehele allub ja on täielikult tollest sõltuv.

Need vaidlused olid lõputud ja lootusetud, kurnasid hinge ja aju ning mul oli tahtmine neist välja rabeleda ja eemale tõmbuda, ent iga kord läksin nendega kaasa, innustusin ja osutusin jällegi nende rõhuvas rattas olevaks. Peab ütlema, et Polotentsev oskas seda teha. Ja temaga oli raske juttu ajada: ta lausa surus end füüsiliselt vestluskaaslasele peale ja mitte ainult argumentide valiku, vaid nende esitamise vormi, kategoorilise intonatsiooni ja, mis peamine, vankuvatu veendumusega oma õigsuses. Tundsin sõna otseses mõttes mingit fluidumit, millega mind see veendumus rõhus. Ma ei olnud kunagi varem teadnud, et selliselt võib inimesele mõjuda võõras tahe.

„PÜHALT JA PUHTALT...“ OSAKONNA NOOREMARSTID

Osakonnas oli veel neli nooremarsti, kellel, nagu oletan, polnud veel mingeid teaduskraade. Ringkäikudel sörkisid nad sabas ja komisjonides seisid tagapool, siseukse kõrval asuvate akende juures, väikese palati lähedal. Nagu ma osakonnas kehtivast hierarhiast aru sain, tegelesid need arstid üksnes kriminaal- ja kõige lihtsamate kaasustega.

Neist kõige vanem oli Valentina Vassiljeva Lavrentjeva, lüheldane ja värvitu umbes 35aastane naine. Ta naeratas alati rumalalt. Üritas saamatult moega kaasa käia, kandis musti sukksaapaid, mis sugugi ei sobinud ta lühikeste ja kõverapoolsete jalgadega. Minu arvates paistis Valentina Vassiljeva silma töökuse ja kohusetundlikkusega, osakonnas juhtis ta korraga mitmeid asju. Jäi kauaks tööle. Naise hoolealusteks olid Volodja Šumilin, Igor Rozovski, Ženja Sebjakin ja Valentin Fedulov.

Temaga ühes kabinetis istus Anna Ivanovna, pikk, kõhn, mustasilmne ja punapõskne umbes 28aastane naine. Tema tegeles samuti krimkadega. Näiteks oli ta ametis Tumori uurimise ja tolle peal eksperimenteerimisega, sellest ma juba jutustasin... Mulle tundub, et naine oli üldse spetsialiseerinud „reaktiivikutele“ ja tegi sageli pidurdamatuse esilekutsumisi.

Osakonnas oli kõige nooremaks (nii vanuse kui ka kogemuse poolest) Maria Sergejevna. Too oli ilus, ümaravõitu, „figuurikas“, nagu rääkisid zekaad, ent temas oli midagi eemaletõukavat ja ebameeldivat. Võib-olla suured ja pungis, nagu Basedowi tõve puhul, silmad, mis olid lisaks sellele veel kuidagi tuhmid nagu kalasilmad. Ta kõndis alati pea kuklasse aetud ja rääkis, vaadates üle vestluskaaslase pea. Seejuures oli ta hää l krooksuv ja kume nagu rääkival nukul. Minu meelest oli ta loll nagu lauajalg, sellest annavad piisavalt tunnistust Butškini ja Nikuiko poolt jutustatud juhtumid. Vaat sellele sültjale näitsikule, suurele ja hea toitumusega memmetütrele, ei sobinud arstikutse üldse.

Neljandaks doktoriks, ainsaks meesterahvaks, kes istus näitsikute kabinetis, oli Gennadi Nikolajevitš, pikka kasvu, pungissilmne, pikkade juhtmetega, poolunes (ta meenutas väga Maria Sergejevnat) umbes 28aastane noormees. Tema tegeles samuti kriminaalsete kaasustega, oli B. J. Kamenetski ja Astašitševi raviarst. Ma ei tea, kuidas oli esimesega, aga teise tunnistas ta süüdimatuks. Kuidagi oli ju vaja oma õpetatust kinnitada!

Noh nii, näib et kõik 4. osakonna arstid on meie ees defileerinud. Kummardudes ja naeratades kõndinud kiirustamata mööda koridori. Trammis, enesekindlad, täidetud võimutundest meie hingede üle ja oma tööd riiklikust tähtsusest.

„Mida ma ka ei kuuleks ravimise käigus või ka väljaspool ravitoiminguid inimese elu kohta, mida mingil juhul ei tohiks levitada, hoian ma oma teada, veendumuses, et niisuguseist asjust kõnelemine on halb.“

„Pühalt ja puhtalt...“

Kroonuarstid.

MINU MEFISTOTELES. TEINE PEATÜKK POLOTENTSEVIST

Rohkesti kibedaid, ent kahjuks õigeid, sõnu ütles Semjon Petrovitš viimaste aastate nn demokraatliku liikumise aadressil. Kuidagi tegi ta väga kiiresti kindlaks ja sai aru kõikidest selle mõradest. Rääkisime Pjotr Jakirist, kelle hiljutine kohtuprotsess kajas ikka veel tumma valuna mu hinges.

„Kuidas te võisite neid uskuda, Krassinit ja Jakiri, neid väikesi juhiks kippuvaid auahnitsejaid?“ päris Semjon Petrovitš ja ma tundsin, et mul pole talle millegi veenvaga vastu väita.

„Jakir tegi palju ära...“ ütlesin. „Ta oli esimene, kes alustas avalikku võitlust despootia vastu. Initsiatiivgrupp... Jooksvate sündmuste kroonika...“

„Jama!“ raius Polotentsev. „Naiivsed ja usaldavad inimesed. Ta lihtsalt kasutas kõiki oma auahnetel eesmärkidel ära. Ja ei mõelnud inimestele, kelle õiguste kaitset ta kuulutas. Tüüpiline politikaan!“

Kuidagi muuseas jutustasin Semjon Petrovitšile Pjotr Jakiri elukommetest ja tema lähikonnast, tema pidevatest joomingutest, mõnest kohtumisest temaga, mis olid jätnud raske kibedustunde.

„Ha-ha-haa!“ resümeeris Polotentsev. „Noh, mida ma rääkisin? Ta on lihtsalt moraalselt allakäinud isik, aga teie... jumalustasite teda... juhiks... Kui tund saabus, ta ka reetis teid kõiki. Seesugune ei saanudki teisiti käituda. Ei, joodik ja ilamokk ei saa inimesi juhtida. Ka enda ümber kogus ta ilamokki. Ja üldse, mis meetodid teil küll on? Protestikirjad! Kollektiivsed, aadressidega, pea otse silmusesse! Mis bravaado ja donkihhotlus see ometi on? Vaat, teie ise... uhke keeldumine eeluurimisel osalemisest! Mingi paberi esitasite hiljuti Luntsile... Ah, protest?! Rumalused, lasteaed! Ei, andke mulle andeks, ma muidugi pole poliitik, ma olen lihtne kommersant. Ent uskuge: s e a l ju naerdakse teie üle! Te olete lihtsalt enesetapjad, kes on unustanud elementaarse ettevaatuse ja konspiratsiooni.“

„Te ei saa aru, Semjon Petrovitš. See ei ole ju poliitiline võitlus, see on puhtalt eetiline ja moraalne tegevus. Inimesed astuvad oma õiguste eest välja, nad on väsinud valest ja vaikimisest. Jah, nad mõistavad, et kohati käituvad nii-öelda ebamõistlikult ja ebapraktiliselt, ent nad on millegi poolest teistsugused, nad... lihtsalt ei saa teisiti.“

„Ah, jätke! Pole nad midagi teistsugused, seda enam kui nad millestki aru saavad. Ja kõik teie jutud moraalsusest pole midagi muud kui looritatud auahnus. Jah, jah, kõik te olete auahnitsejad. Ainult et on kergeusklikuid ja lihtsameelseid iseenda istuma panijaid, ent on ka Krassini ja Jakiri tüüpi kurivaimed. Ja iga nn moraalne või eetiline liikumine, kuidas see ka ei hoopleks oma puhtusega, on sisemiselt ikkagi poliitiline liikumine, seda on ajalugu tõestanud. Kõikidel aegadel! Seepärast heitke oma donkihhotlus kõrvale ja olge poliitikud. Arukad ja kained. Või, kui ei suuda, loobuge täiesti. Milleks on vaja end jumalamuudu hukutada?“

Vaat sellised monoloogid langesid mulle peaaegu iga päev kaela.

„Aga miks te nii kangesti kardate, et teid vaimuhaigeks tunnistatakse?“ uuris Semjon Petrovitš ükskord. „Muide, teid ju tunnistatakse niikuinii, tahate seda või ei taha. Selline on teie paragrahv. Kuid mulle tundub, see on teie jaoks parem lahendus kui laager. Seal võite oma iseloomu ja teie „moraalsusega“ teise sroki⁴⁴ kaela saada. Te ei ole veel esimestki tunda saanud! Sest võivad ju kergesti 70ndale paragrahvile ümber kvalifitseerida. Teile ju lubati... Ei, ärge kartke vaimuhaiglat. Kinnitan teile, saate kaks-kolm korda kiiremini välja. Ja vaid üksainus fakt teie üle peetavast kohtust, sellest... „avalikust rahvakohtust“! Kas te kujutate endale seda pilti ette? Oh, ei! Ei. Aga mina ütlen endale: „Ainult et need ahvid mu üle kohut ei mõistaks? Mitte mingil juhul!“

No, Semjon Petrovitš, te unustate, et see tuleb erivaimuhaigla.“

⁴⁴ Srokk (vn цпок) – siin: vangistus, karistusaeg.

„Mitte ilmtimingimata. Ja isegi kui nii juhtub, on see ikkagi haigla! Noh, ainult... palatite asemel on kambrid. Ei, ärge kartke, usku mu kogemust.“

„Aga sundravi? Mind ju hakatakse ravima!“

„Ja ka see pole hirmus. Kas te teate, kui palju ma nende aastate jooksul olen aminosüüni ja trüptofaani neelanud. Noh ja mis siis? Tähtis on oma tahe häälestada. Kas ma olen haige inimese moodi? Peale selle, teid võidakse ka mitte ravida, kõiki poliitilisi ei ravita. Ise te rääkisite, et Grigorenko ei ravita...“

Ja nii päevast päeva. Tuleb tunnistada, et need jutuajamised tegid oma töö: hakkasin äkki mõtlema, et mu ülestunnistus (mida ma lugesin lahendamiseks) ja tõde saavad parimaks lõpptulemuseks. Ja, mis kõige hämmastavam, ma s o o v i s i n seda! Mina, kes ma teadsin nii palju selle jubeda hädaoru kohta, mina, kes ma nii kirglikult pahandasin oma sõbra Leonid Plutštši vaimuhaiglasse sulgemise pärast, olin ühtäkki, pead longu lastes, valmis mööda seda põrguteed sammuma! Ligi roomasid väikesed ja kleepjad mõttekesed: mul on ju süda haige, aga seal on ikkagi arstid... toit on seal muidugi parem, ikkagi haigla oma, a n t a k s e p i i m a!... Aga võib-olla ma tõesti ei satu erisse, vaid tavalisse haiglasse... Vladimirisse... Nina hakkab külas käima...

Vahest pole nendes märkmetes vaja sellest kirjutada, ah? Ent siis laguneb pilt, midagi salatakse maha ja mina ei ole enam mina...

Ma ei tea, kes oli too Semjon Petrovitš, mu mustahabemeline, pea ümber mässitud käterätiga ahvatleja... Miks on minu jaoks nii keeruline tema portreed joonistada, see valgub laiali ja jookseb nagu veele kujutatu, kaob käest ja silmist. Kui näen selgepiirilisel enda ees Igor Rozovski, Vitja Jatsunovi, taat Nikuiko, kõigi mu pikaajaliste ja üürikeste psühhiaatrilise Ithaka kaaslaste nägusid, siis Semjon Petrovitš B. kuju paistab otsekui läbi ähmase võnkuva saladusloori. Sageli lihtsalt kuulen ta häält, kehast eraldunud häält, seejuures kostub see mitte kusagil kõrva juures, vaid minu sees, sügavuses... Ja-jah. Palun lugejatel see müstika andeks anda, ent kogu Semjon Petrovitši kuju juures, alates ta plesskiilast kolbast ja Assüüria habemest, kuni tema hüpnotiseerivate ettekuulutusteni, oli mingi transtsendentsus ja teispoolsus. Vahel mõtlen: aga kas ta üldse oli ilmsi, see psühhiaatriline Mefistoteles, kas ma teda mitte unes ei näinud, kas ta ei tulnud mu juurde luulu kujul?

Noh, aga kui müstika kõrvale jätta, tõega? Vaat lesib ta minu vastas, sirutades välja flanellist haiglapantaloonides karvased jalad ning räägib ja räägib, raputades habemest sinna hommikusöögist jäänud leivapuru... Aga kuidas ta rääkis muusikast, oma lemmikust Wagnerist, tolle „Nibelungide sõrmusest“!

„Muusika, see on mõte!“ kinnitas Semjon Petrovitš.

Ja oli ise kogu see pulbitsev ja keeruline mõte, kogu see raske, rõhuv ning ebainimlik muusika.

Arvan, et Semjon Petrovitš oli tõepoolest haige inimene. Võib-olla osakonnas kõige haigem, ehkki tunnistan, et meie seas polnud temast tervemõistuslikumat. Nähtavasti oli see nn skisofreenia oma täies hiilguses. Ent mis see skisofreenia siis on?

Ent müstikat oli siiski ka. Selles, et ta nägi läbi ja luges mu hinge. Ja läks sellesse sisse. Õigemini, Semjon Petrovitš ise oli justkui minu materialiseerunud kahtlused, mu ärevuse kehastused, see minu väsinud ja haige hingepoolus, mis mingil hetkel allus skepsisele ja segadusele.

Ikkagi olen ma saatusele tänulik selle kummalise inimesega kohtumise eest. Need olid m i n u kahtlused, m i n u ahvatlused ja ma pidin nendega näost näkku kohtuma. Kasvõi selleks, et nendest võitu saada.

„Kes te olete, Semjon Petrovitš? Kus te olete? Ma mäletan teid, ma pole unustanud?“

Vastuseks ta muheleb, peidab näo oma voogavasse habemesse, muutub häguseks ja kaob. Ja nagu kinnituseks tema irrealsuse kohta: laagrist naastes püüan mitmeid kordi teda leida – kasvõi aadress, kasvõi jälg Moskva aadressibüroo kaudu. Esitan perekonnanime,

eesnime, isanime, umbkaudse sünniaasta... mis peamine, tänava, kus ta elas! Aga vastus on muutumatult üks:

„Ei. Ei ole arvel. Ei ela...”

MEDITSIINIÕED

Instituudi meditsiiniline teeninduse teise ešeloni moodustasid medõed. Neid osakonnas palju vähem kui arste. Medõed täitsid nii puhtmeditsiinilisi (vähem) kui ka järelevalvelisi ülesandeid (peamiselt). Sel ajavahemikul, kui ma 4. osakonnas viibisin, töötas seal 3 valvemedõde (vahetustega) ja kaks päevast: vanemmedõde ja protseduurimedõde.

Valvemedõde oli kõige tähtsamaks ametimutrikeseks, tema oli sisuliselt osakonna perenaine. Ta valvas päevakorra täitmise üle, võttis vastu uusi uuringualuseid ja saatis ära vanu, viis läbi meditsiinilisi protseduure ning oli üldse ühenduslüliks arstide ja zekaade vahel. Aga õhtu- või öötundidel, kui arste polnud, oli valvemedõde kätte koondunud kogu meditsiiniline ja administratiivne võim.

Medõed olid valves 12 tundi, hommikul 8st kuni õhtul 8ni. Ehkki oli ka juhuseid, kus nad töötasid terve ööpäeva. Üldse oli osakonnas neli sellist medõde, ainuüksi jaanuaris-märtsis 1974, mil ma seal viibisin, oli neist üks kas haige või puudus seoses sünnitamisega. Nähtavasti neil päevadel, kui kõik õed olid kohal, töötasid nad ööpäev läbi, mille järel puhkasid kolm ööpäeva.

Kõige meeldivam valvemedõde, kes oli populaarne ka zekaade silmis, oli Anna Andrejevna, mustapäine ja sõstrasilme 35-40aastane tatarlanna. Kõrvades rippusid tal massiivsed poolkuu kujulised kuldkõrvarõngad, mis sobisid hästi naise ümara kuunäoga, sõrmed olid sõrmuseid täis. See oli heasüdamlik ja leebe naine, kes suhtus hästi zekaadesse, sõltumata nende iseloomust ja vanusest, ning täitis meelsasti nende palveid. Osakonnas teda armastati. Ma ei kuulnud kordagi, et Anna Andrejevna oleks kellegi peale häält tõstnud, ärritunud või kellegagi konflikti sattunud. Zekaad täitsid meelsasti ta korraldusi ja kuuletusid vastu vaidlemata; tema omalt poolt tegi mõningaid järeleandmisi: näiteks voodikohta või palatit vahetada (rangelt võttes toimus see ainult arstide loal), uut pidžaamat saada, vannis käia jne. Kõike seda tegi ta meelsasti ka mulle. Tuleb meelde üks pisiasjake. Osakonda saabumise päeval tõmmati mu vihikust välja kõik metallist klambrid (metall on GULAGis potentsiaalne relv, sellise klambriga võib vaata et veene katki nüsida!), mis mind väga kurvastas, sest vihikulehed läksid laiali. Anna Andrejeva tundis elavalt kaasa ja ütles, pannes sõrme huulte juurde:

„Ärge kurvastage, järgmise valvekorra ajal toon teile nõela, õmblete kokku. Ainult ärge kellelegi rääkige.“

Lubaduse ta täitis, andis mulle nõela ja niidi. Ei kartnud ta „seda psühhi!“.

Teisel korral kurtsin tema juuresolekul, et pliiats on otsa saanud.

„Pole viga, toon teile kodunt.“

Ja tõigi, järgmisel hommikul sain pliiatsi. Ja ükskord tõi veel minu ära kulunu asemele uue hambaharja. See oli tõesti kuninglik kingitus.

Kõige selle juures oli meie Anna Andrejevna tavaline valvekerberos. Ükskord, juba minu viibimisaja lõpul, mõtlesin pikalt probleemi üle: kas saab mõnd põetajat või medõde ära rääkida, et too toimetaks kirja vabadusse? Nii väga tahtsin Ninale teatada, et kõige järgi otsustades lähenesid uuringud lõpule, ja enesest rääkida. Peatusin Anna Andrejeval, see oli ainuke inimene, kes sisendas usaldust ja lootust. Ja võtsin julguse kokku, küsisin *tête-à-tête*. Kahjuks kohtasin hämmeldust ja keeldumist.

„Mis te nüüd! Selle eest ju meid, kui teada saavad, võivad paugupealt töölt minema kihutada! Ei, ei, ei võta!“

Tahaksin uskuda, et sellega asi ka lõppes. See tähendab, et Anna Andrejeva, väljendades arusaadavat ettevaatust, järgnevalt arstide juurde ei läinud ja minu palvest ette ei kandnud.

Anna Andrejeva paariliseks oli lüheldane umbes 30aastane paksuke Aleksandra Pavlovna. Väliselt paistis temagi silma hääle maheduse ja kaastundliku suhtumise poolest

zekaadesse, ent vajaduse korral võis ta olla julmaks kroonuhingest vangivalvuriks. Naine ei kannatanud vastuvaidlemist ja venitamist ning oli kättemaksuhimuline. See oli tema, kes karistas mässama hakanud Hasbi Matšijevit aminasiiniga, samuti kutsus tema välja „sonderkomando“ meie taimede käskija Maikli aminasiinilooži kupatamiseks. Aleksandra Pavlovna jälgis palatites energiliselt suitsetajaid, „huvi peale“ doomino mängijaid, neid, kes riided seljas voodil lesisid jne. Naist ei armastatud.

Kolmandaks valveõeks oli väsinud ja kõige ümbritseva suhtes ükskõikse näoga vanemapoolne naine Vera Dmitrijevna. Too ei olnud õel ja zekaade ellu ei sekkunud.

Üheks valvemedõdede kohustuseks oli uuringualuste kohta vaatluspäeviku pidamine (materjaliga selle jaoks varustasid peamiselt põetajad). Oli veel üks naljakas kohustus: anda „arvet pidades“ põetajatele hommiku-, lõuna- ja õhtusöögiks väljajagamiseks lusikad ja kruusid. Pärast sööki andsid põetajad niisamuti „arvet pidades“ need medõdedele tagasi ja ainult sel juhul, kui arvud klappisid, lubati zekaadel minna suitsu tegema. Väga tihti esines segadust, kord olid puudu lusikad, kord kruusid. Sel juhul kihutati zekaad palatitesse ning algas tüütu ja kärarikas ülelugemine, mis õnneks lõppes alati vea väljaselgitamisega.

Päevase protseduuriõena töötas nooruke kena välimusega lakkispäine ja peenekoiviline-kergejalgne Ženja. Neiu tööpäev algas hommikul 8-8³⁰ paiku ja sellest ajast kuni kella kolmeni kostus koridorist meeldivalt tema kotsakeste klõbinat. Ženja kohustuste hulka kuulus analüüside (veeniveri) võtmine ja mitmesuguste protseduuride tegemine. Neiu saatis alati arste nende ringkäikudel. Minu meelest lasustemal igasugune meditsiiniline kirjatöö, sealhulgas laboripäevikute ja haiguslugude koostamine.

Veel oli osakonnas vanemmedõde, kes oli ametis inventari, rõivaste ja mitmesuguste majandusasjadega. Saunapäevadel korraldas ta ihu- ja voodipesu vahetust jms. Ma juba rääkisin sellest, et vanemmedõde korraldas ka lähedal asuvatest kauplustest toiduainete ostmist vangide isikliku raha eest ja oli näha, et see töö meeldis naisele väga.

AGA MIS SIIS, KUI?..

Aga võib-olla kõik ei olnudki nii? Mispärast valan kogu süü oma vankumiste-kahtluste pärast transtsendentse Semjon Petrovitši kaela? Võib-olla on selleks mingi palju materialistlikum seletus?

Siin jõuan ühe mingis suhtes delikaatse küsimuse juurde... Muidugi, need on üksnes eeldused ja oletused, ent kuna see küsimus on esile kerkinud, ei saa ma seda esitamata jätta.

Tubli pool aastat pärast kirjeldatud sündmusi, viibides Jurjevi laagris ja saanud oma esimese kahepäevase kokkusaamise Ninaga, jutustasin talle sellest oma odüsseiast. Sealhulgas Serbski instituudist, Semjon Petrovitšist ja nüüdsama kirjeldatud meeltesegadustest... Nina, kuulanud mu jutu ära, küsis äkki:

„Aga kas sulle ei antud mingit preparaati? Noh, midagi tahte nõrgendamiseks, mis soodustaks lõdvakslaskmist, avameelsust ja seisukohtade ümbervaatamist? Võib-olla segati sulle midagi toidu sisse?“

Ja tõsi ta on, miks ma kohe selle peale ei tulnud?

Suukuivus! See mind nii väga instituudis piinanud sümptom, mis sundis isegi diabeedist mõtlema! Ent lõppude lõpuks vaatas mind läbi terapeut, tehti analüüse ja mingit diabeeti ei leitud. Mis see siis oli?

Suu kuivab mitmete ravimite, sealhulgas ka neuroleptikumite puhul. Ja ma arvan: arstid, keda niiväga häiris mu „pingesolek“, võisid mulle vabalt määrata mingit „pidurdamatus“ preparaati. Tehnika? Noh, on ju köömes panna mulle määratud taldrikusse pulbrit, see poleks valmistanud mingit vaeva. Ja, mis peamine, kõik langeb nii kokku... Esimest korda tundsin suukuivust 20. veebruari paiku, s.o kohe pärast esimest nende jaoks tulemusteta jäänud komisjoni. Ja pärast seda, kui Jatsunov koos Astašitševiga ära viidi ja me jäime Šumiliniga palatisse kahekesi. Taldrik mulle, taldrik talle, mis on lihtsam. Võib-olla seetõttu ei paigutatudki meie palatisse kedagi, kuigi oli vabu voodeid ja paljud palusid. Aga kui jäi vaid Polotentsev, oli veelgi kergem manipuleerida, sest tema ei söönud üldse haiglatoitu.

Ja minu „pidurdamatus“ algas samuti selle aja paiku... Aga kunas ma Ljubov Jossipovnaga avameelitsesin? No muidugi, 25. veebruaril! Ning minu ängistus ja kahtlused, kõik olid siis, siis. Aga Polotentsev vaid kiirendas ja aitas kaasa, sai omamoodi katalüsaatoriks.

Selle versiooni kasuks räägivad ka teised sümptomid. Näiteks sagedased peavalud. Suures palatis neid polnud, aga nüüd hakkasin muudkui medõdedelt „kolmekordset“ paluma. Lisaks veel apaatia ja loidus... Aga see ängistus, südamepitsitused? Aga luululaadsed mõtted, võimetus lugemise ajal keskenduda?..

Butõrkas oli suukuivus nagu käega pühitud pärast esimest balandakaussi. Natuke hiljem, naasid järjepanu mõtteenergia, tahtmine ja võime lugeda ning kadusid apaatia ja loidus. Ei olnud ka kahtlusi, kõik oli nagu peo peal, selgepiirilisel ja hästi. Vaat, kui nüüd saaks Polotentsevigagi vaielda!

Üldiselt ei ütle ma Nina versioonile „ei“. Isegi väga võis olla. Nähtavasti oligi. Lõppude lõpuks on see ju „teadusliku uurimise“ instituut. Mis aga puutub asja moraalsesse külge, siis meie arstid on ju „klassi arstid“. Seda enam, et Serbski instituudis, kus „tõe nimel“ (loe: riigi huvides) võidi kasutada igasuguseid meetodeid, kuni „pidurdamatuste“ ja „lehmadeni“ välja. Ja paljugi muud, millest ma veel ei tea.

Ma ei ütle ka „jah“. Lõppkokkuvõttes on see kõik vaid loogiline konstruktsioon. Ehkki tõepärane.

Ma ütlen „võib-olla“. Meie sajandil võib keemia imesid korda saata.

PÕETAJAD

Ma juba jutustasin sellest erilisest rollist, mida Lollide Instituudis etendas põetaja. Jah, tavaline, lihtne nõukogude põetajake, põetaja või lihtsalt naissanitar ehk noorem tehniline personal. Oo, see oli arstlik, teaduslik, administratiivne, või võtke kõrgemalt – riiklik silm kohtlasevõitu ja piiratud tädikese peas, kes justkui peale oma lihtsamast lihtsamate kohustuste (lõunasööki tuua, voodipesu vahetada, põrandaid küürida) ei vastutanud rohkem mitte millegi eest.

Reeglina olid kõik instituudi põetajad üle 40-45aastased naised. Kõik nad olid juba kaua instituudis töötanud, mõned isegi üle 20ne ja isegi 30 aastat ning oma töös muidugi vilunud. Oli mis oli, aga ma ei kahtlegi, et tõelisel haigel ja simulandil suutsid nad vahet teha usaldusväärsemalt ja kiiremini kui arstid.

Põetajad hoidsid oma tööst kümne küünega kinni ja see oli mõistetav, kuna siin said nad palju kõrgemat palka, kui oleksid võinud teenida tavalises haiglas. Nad said lisatasu töötamise eest psühhiaatrilise kontingendiga, s.o vangidega ja vangla tingimustes. Nähtavasti olid neil ka mingid sõjaväelised aukraadid, SMi vägede reamehed või seersandid, mille eest said nad samuti palgalisa. Üldiselt said 20aastase staažiga põetajad, nagu mulle rääkis üks osakonna põetaja, Olimpiada Nikititšna, umbes 120-130 rubla kuus, mis on nõukogude standartide kohaselt korralik töötasu. Kui Olimpiada Nikititšna oleks töötanud tavalises haiglas, poleks ta teeninud rohkem kui 60-65 rubla.

Jutuajamisest tollesama põetajaga selgus, et Serbski instituuti pole kerge tööle saada, selleks on vajalik laitmatu elulugu ja kõik uued töötajad läbivad instituudi eriosakonna poolt tehtava pikaajalise kontrollperioodi.

Valvepõetajad viibisid päeval ja öösel palatites, aga kui päeval veidikeseks kuhugi läksid, siis sel ajal asendas neid medõde. „Boksis“ olid kaks oma põetajat, mõlemas väikeses palatis üks.

Meie palatis valvasid sagedamini:

Tamara Pavlovna, pikka kasvu, mustajuukseline umbes 50aastane naine, kellel oli tark ja intelligentne nägu, mille poolest erines ta järsult oma kaaslannadest. Ilmselt ei olnud ta pärit proletaarset perest, ta paistis silma kultuurse, sellise vanamoelise kõnepruugi, hea kasvatus ja häbelikkusega. Tean näiteks, et naine armastas klassikalist ooperi- ja kammermuusikat ning ei sallinud silmaotsaski palati ruuporist kostuvat pidevat estraadi. Zekaadesse suhtus Tamara Pavlovna sõbralikult ja leebelt, pöördus peaaegu kõigi poole teie-vormis ning tõi kodunt kaasa ajakirju ja raamatuid.

Teravaks vastandiks talle oli Anna Nikolajeva, tüse ja käre linalakk tädi, kes oli instituudis teeninud üle 30 aasta. Ta armastas käed puusas mööda palateid käia, hääli oli tal kähisev nagu purjus soldatil. Ta võis karjuda ja matiga sõimata. Ja samal ajal kohanduda zekaadega: mõnitatavaid – mõnitas ja naeruvääristas, platnoidesse ja juhtoinastesse suhtus lipitsevalt. Hirmsasti ei sallinud naine „intelligendikesi“ ja „prillipapasid“, see naiskerberos oli tõepoolest nn töölis-talupoegliku võimu kindel tugi!

Sama tujukas ja kahepalgeline oli ka Olimpiada Nikititšna, neist kõigist noorim. Tema oli kõhn ja tige ning muudkui kiirgas musta sappi. Kadestas avalikult kõiki: teisi põetajaid, arste („mitte midagi ei tee, aga palka saavad palju!“) ja isegi zekaasid, näiteks neid, kellele toodi rikkalikke pakke.

Pakkide läbivaatus ja nende sisu üle arutamine olid üldse põetajate ja isegi medõdede meelistegevuseks; sellest räägiti häbenematult kõigi kuuldes:

„Kamenetskil on täna jälle punane kala!“

„Aga Nekipelovile toodi taas suitsuvorsti! Ja kust seda küll võetakse!“

Veel meenub osakonna põetajatest Anna Fjodorovna, lühikest kasvu, jutukas umbes 52aastane naine. Tollele meeldis zekaadega juttu ajada ja ta oskas neile läheneda, isegi kõige

meeleheitlikumatele. Nii kiindus ta siiralt Vitja Jatsunovi ja haletses teda emalikult. Pärast Vitja äraviimist tekkis naisel sama lähedane sõprus Volodja Võskotškoviga. Minusse suhtus ta samuti hästi ja usalduslikult nagu võrdne võrdsesse. Samamoodi käitus ta ka Volodja Šumiloviga.

Ja mõtlen praegu: aga need väsimatud instituudi palatite ja koridoride valvurid tegid ka head. Mis sest, et vähevõitu ja kogemata, ent ikkagi Head!

JALUTAMINE. HAIGUS

1. märtsil toimus viimaks kauaoodatud jalutamine. Poolteist aastat luku taga, ilma värskel õhu sõõmuta, ilma elava kokkupuuteta tuule, taeva ja pilvedega. Poolteist kuud visa „kaeviku“ sõda Landauga selle elava sõõmu pärast; kas on siis võimalik jutustada tunnetest, mis mind valdasid sel pidulikul tunnil! Ent milline oli mu üllatus, kui selgus, et jalutama minna soovijaid võis ainult kahe käe sõrmedel üles lugeda! Võskotškov, mina... noh veel umbes viis inimest. Seda 26st! Oo, kriminaalse natuuri teada-tuntud tõmme rahu ja sooja nurgakese poole. Seda panin ma tähele ka Vladimiri eeluurimisvanglas: inimesed, eriti noored, ei tahtnud haisvatest ja täissuissetatud kambritest välja tulla, vahel tuli vertuhhaidel zekaasid lausa jalahoopidega jalutamisele ajada.

„Vaata poliitilised on alati jalutamise poolt, kogu aeg nõuavad seda,“ ütles keegi zekaadest. „Olgu vihm või lumi.“

Medõde Anna Andrejevna, põetaja ja vertuhhai „Prometheus“ viisid meid treppe pidi alla. Kuskil keldris, tillukeses riidehoid-kamorkas anti igapäevale paelteta viltutallatud kotad (kingad), räbaldunud vatikuued ja mütsid. Mulle sattus punakaspruun räsitud 20. aastate tüüpi läkiläki ja täiesti rõve masuudine puhvaika. Ja seda teadusliku uurimise keskasutuses, kus toitlustuse peale kulutatakse peaaegu palju kui sanatooriumis, poolteist rubla päevas inimese kohta!

Vilistan selle peale! Räbaldunud nagu Koduõja aegsed tänavalapsed, ent õnnelikud, läksime jalutamishoovi, märtsisulasse ja varblaste kakofooniasse ning haprasse, peaaegu juba kevadisse sinasse.

Edasi vaikin. Kõndisime ringis ja, nagu GULAGi riigis öeldakse, kaifisime: vatrasime midagi huupi, naersime põhjuseta ja hingasime, hingasime!

Kahjuks maksis see jalutamine mulle kurjasti kätte: harjumatu organism reageeris kohe külmetusega ja järgmisel päeval pidin palavikuga voodisse jääma. Aga veel mõni päev hiljem tursusid laup ja põsesarnad üles, saabus mu vana sõber haimoriit. Haigus muutis mind kuidagi väga nõrgaks. Ka Ljubov Jossipovna sattus suurde ärevusse: tormas kiiruga kohale, katsus mu otsaesist ja määras ultraheliravi. Ütles, et 5. märtsiks oli määratud komisjon, ent nüüd tuleb see edasi lükata.

See teade ei rõõmustanud, vaid tugevdas ängistust. Sain aru, et ennetähtaegne komisjon võis vaid tähendada mu terveks tunnistamist, noh... aga Semjon Petrovitš, mu deemonist ahvatleja, sosistas mulle kõrvu, et süüdimatuks tunnistamine, see on hea, hea...

Vaat nii ma janunesingi „psühhiaatrilise paradiisi“ järele ja vajusin seda kaotades kokku ... Aeglaselt roomasid ja venisid viimased päevad. 4. märtsil jätsime hüvasti Volodja Šumiliniga. Polotentsev läks täiesti ülekaale ja viis mu meeleheitele, väga raske oli selle „supermani“ käest pääseda. Palatisse hakkas sattuma hiljuti osakonda saabunud Mosfilmi kunstnik Valentin Fedulov, kes oli kakluse pärast istuma pandud. See oli vaikne, delikaatne, kaunite „Rubljovi“ silmadega noormees. Ta joonistas väga hästi ja üksteise võidu piirasid zekaad teda oma tellimustega. Veel enne Volodja Šumilini äraviimist tegi ta (Semjon Petrovitši nõuandel tulevaste „eelvalimiste“ plakati jaoks) tolle portree: Volodjal on käes rahatäht ning ta vaatab seda uduse ja targa pilguga nagu Hamlet vaese Yoricki pealuud. Valentin joonistas ka minu portree. See on praegu minu ees – pliiatsijoonistus vatmanpaberi lehel kuupäevaga 9.03.1974. a koos autori allkirja pookstavitega... Muidugi pole ma sellel üldse enda sarnane, kunstnik on kuidagi jooni rõhutanud, ent ühes sellega on silmades ja ärevates suukortsudes midagi mu mässumeelest ja nende päevade väsimusest.

Valentin tegi ka teisi, nende seas sürrealistlikke joonistusi. Näiteks minu tellimusel „Kahtlused“. See joonistus on mul samuti alles: hea, pingestatud ja jubedavõitu. Sellel on sisemisest pingest küüru tõmbunud inimene, kelle tühjal mustal rinnal on käte vahel soontärastikus süda (tema süda), mille ümber on kerinud madu. Inimene pigistab madu,

püüab end lahti rebida, ent teeb seda kuidagi otsustamatult, rebib lahti armastavalt ja hellalt... See on ju t e m a madu, t e m a teadvus. Aga rinnal, südame all, on kaks kummituslikku, suurt, Eikuhugi vaatavat silma...

Pälvides zekaade poolehoidu, hakkas Valentin tegema veelgi kummalisemaid joonistusi: luukered, hauad, ajusid imevad maod jms.

„Aga ma näen niiviisi,“ rääkis ta armsalt naeratades oma arstile Alla Ivanovnale ja too vaid vingatas õudusest. Ja kardan, et uskus seda.

10. märtsi paiku, kui ma külmetusest paranesin, korraldasin Valentini ja mu uue tuttava Saša Možžestškovi palvel „kirjandusõhtu“, kus lugesin oma luuletusi. Valentinile oli see just nagu „honorar“ joonistuste eest. Luuletused meeldisid talle. Mõned luuletused kirjutasin tema jaoks mälu järgi üles: „Tahiti“, „Eukalüptid Krimmis“, „Jalutushoovis“.

Vaat selliselt kulgesid viimased päevad Lollide Instituudis. Aga akende taga sätendas märts, plõnksusid jääpurikad ja karniisil panid tuvid oma kevadise virvarri käima. Elu läks edasi, vaevas ja kutsus võimukalt uutele tundmatutele randadele.

VERTUHHAID

Kogu meditsiiniteeninduse usaldusvääruse juures ei saanud GULAG ikkagi usaldada arestandhingi instituudi meditsiini hoolde. Päeval ja ööl pidasid valvet lipnikud; tundub, et instituudis oli neid terve rood. Kaks väikest viisnurgakest, mis olid piki punast pagunit (sisevägede värv) paigutatud – see hiljuti sisse viidud aukraad sai tänases GULAGis laialdase leviku. Mitte ohvitser, aga ka mitte reamees, vaid üldiselt privilegeeritud plebei, kaadriteener ning kohusetruu ja usaldusväärne palgasõdur – vaat säärane on tänane lipnik. Sisuliselt oli see sama mis hiljutine üleajateenijast reamees või seersant, ehkki nimetus lipnik oli selle publiku jaoks hoopiski usaldus- ja auväärsem, lisaks sellele veel selgelt lähemal ohvitseri aukraadile. Vanglates ja laagrites on nüüd paljud valve- ja tehnilised ametikohad mehitatud just nimelt lipnikega. Ka Serbski-nimeline instituut oli seda sõdalaskonda täis topitud.

Eelkõige pidasid lipnikud osakondades valveteenistust, olles ametis kaheksa tundi. Ma ei tea, kuidas oli teistes suurtes osakondades, ent meie omas oli alati valvur. Päeval ja öösel kõndis ta kriuksuvate saabaste mööduka sammuga mööda koridori, astudes vahel harva ka palatitesse. Ta oli alati ilma peakatteta, mundri peal oli tal valge kittel. Mitte mingitesse osakonna „siseasjadesse“ valvelipnik ei sekkunud, lihtsalt oli kohal. Tõsi, tal olid välisuste võtmed ja kui mõnel põetajal oli vaja välja minna (näiteks mõnd zekaad kuhugi viia või lõunasöögi järel käia), teatas naine sellest vertuhhaile ja too tegi ukse lahti. Hommikuti pärast hommikusööki, saatis lipnik tööle „töökomando“, tema tõi nad ka päeva lõpul tagasi, otsides nad ise koridoris läbi, enne kui neid osakonda sisse lasta.

Ma juba rääkisin, et vertuhhaid jälgisid osakonnas päevakorra täitmist ja üldist korda. Näiteks iga söögikorra järel andsid nad „nõusoleku“ suitsutunniks, nemad ka läitsid tikku, et zekaa sigaretti süüdata. Lipnike ja medpersonalis vahelised suhted olid korrektsed, puht ametlikud, erilist kontakte ma ei märganud, ja seda võib mõista – meedikuid nähtavasti häiris see täiendav järelevalve. Zekaad hoidsid nendega samuti distantsti, nagu iga mundrikandjagagi, ehkki mõnikord astusid lipnikud ligi ja tegid juttu: neil oli igav kaheksa tundi koridoris tolgendada.

Kõige sagedamini valvas meil lühikest kasvu, ümmarguse näoga umbes 35aastane lipnik, kelle pealael turritas naljakas linalakk juuksetutt ning kel olid ümarad silmad ja sageli pilkuvad heledad ripsmed. See oli vaikne, rumal ja arglik inimene. See oli tema, kellel läks sageli lusikate üle arve pidamine sassi ja ta oleks peaaegu rabanduse saanud, kui Vitja Jatsunov end pärast öörahu laua alla peitis.

Teiseks oli noor usbekk, kellel olid karvutud punnpõsed ja vorstitaoline kael ning kes oli samuti nürimeelne ja viimase piirini dresseeritud. Meenub üks naljakas jutuajamine temaga.

Kuidagi juhtus see valvur meie palatisse – seisab vaikides ukse juures ja vaatab meid oma asiaatlike pilusilmadega. Ma ei mäleta, millest vestlus algas, ent ütlesin välja mõtte, et iga inimese elu peegeldub vastu tema näol.

„Jla, jla,“ lalises nõusolevalt usbekk. Ta kõneles üldse naljakalt ja raskesti arusaadavalt.

„No vaat näiteks teil,“ laususin. „Millised on teie kannatused, millised on üleelamised?..“

„Oi-jei!“ läks usbekk ärevile. „Miks sua nii reagid! Jla, mul on sellised koannatused, sellised koannatused! Vaat, kae, kae, milline aav!“

Ja ta nihutas mundrikraed, näidates valget vorpi kaelal. Edasi järgnes erutatud pajatus – sellest, kuidas ükskord poisikesena, läks ta koos vennaga pulli karjatama, ent loom rebis end lahti ja jooksis minema, poisikesed hakkasid pulli taga otsima, läksid lahku, ekslesid soolandikel, piinlesid, nälgisid (nad ekslesid peaaegu kaks ööpäeva), okkad rebisid nad verele ja kõige tipuks sähvas ülesleitud pull poisikest kaela pihta sarvega...

Sellele vaatamata ei olnud see ammune „koannatus“ üldsegi tema ümmargusele ja õlisele näokesele kirjutatud.

Instituudis oli veel lipnikest valve-karistuskomando, mis kutsuti välja vajaduse korral, ja ma nägin selle saabumist mitu korda: kui Maiklile tehti süst, kui Hasbi Martšijev hakkas mässama...

Lisaks instituudi koridoride valvamisele, pidasid lipnikud hoovis ka välisvalvet. Mõnikord nägin aknast hoovis seina ääres ringijalutavat lipnikut, mustas poolkasukas ja tohutu suure rammusa lambakoeraga rihma otsas.

Lõpetuseks veel üks kurioosne juhtum. Ükskord 8. märtsi eel külvati meie kunstnik Valentin Fedulov üle tellimustega seinalehele joonistada. Esialgu paluti osakonna jaoks, hiljem tõi Anna Andrejevna vatmanilehe – tema tütrele koolis... Talle anti värvid, pliiatsid ja ta maalis päeva otsa meie palatis, mis oli kõige rahulikum.

Ja vaat valvevertuhhai, juuksetutiga lipnik, ei pidanud vastu, tõi samuti paberilehe ja palus teha pilt nende sõdalaskonnale ajalehele. Tõi eskiisi: pealkiri peab olema „Lipnik“, allpool järgnes „Kapteni see ja see osakonna partei ja komsomoliorganisatsiooni organ... nimi“. Valentin asus asja kallale. Mäletan, et ta kujutas täispikkuses uljast, naeratavat lipnikku, käsi vormimütsinoka juures, ja selle kohal tekst: „Häid pühi, kallid naised!“

Soovitasin Valentinile riputada lipnikule võõle vanglavõtme ja kumminuia. Naerdi. Tõsi, nuiat ta joonistama ei hakanud, ent võtme maalis – see oli üüratu suur Vangla võtmeke rõnga otsas. Ja veel kirjutas ta eelmise asemele uue teksti: „Häid pühi, kallid lahingusõbratarid!“

Vertuhhai heitis pilgu peale ja jäi kahtlema:

„Teate... kinnitamata tekst. Ja siin ta liiga palju naeratab... krae on lahti nõõbitud...“

Me kõik kinnitasime üksmeelselt, et tekst on suurepärase. Ja naeratus samuti. Ja lipnik on galantne ja elegantne. See on ju naiste jaoks nii paslik!..

Meie vertuhhai läks minema, ent tuli peagi tagasi.

„Ei, ma pean siiski kooskõlastama!“

Viis ajalehe kuhugi. Muidugi tuli „lahingusõbratarid“ ära koristada. Ja võti samuti.

„Teate, see pole tõepärane,“ sõnas Juuksetutt. „Me ju kanname võtmeid taskus.“

Valentin joonistas võtme asemel kabuuri. Aga lõusta muutis veelgi rumalamaks – üle näo ulatuva naeratuse ja lontis kõrvadega.

Nii me vahetevahel meelt lahutasime...

PÄEVIKUST. 10. MÄRTS 1974. A. PÜHAPÄEV

„Hommikust peale rikkus Polotentsev mu tuju oma lollakate kommetaaridega minu hommikuvõimlemise kohta... Hämmastav, taktitusega piirnev enesekindlus; tõega, see „superman“ hakkab, vaatamata oma eruditsioonile, mind ärritama.

Akna taga on päikesepaisteline, sinakas märtsihommik, töötab tulla imeline päev. Päeval lausa puhus lahtisest õhuaknast sisse kevadehõngu, sulalund ja kuivava maa koorukest.

Umbes kella 13⁰⁰ ajal tuli pakk: kollane võrguke Malvalt. Kus on siis Nina, miks ta ei tulnud, oli ju kolm töövaba päeva? Kas lapsed on haiged? Kätte anti vorst, šokolaad, munad, palju õunu, kondensikat, viigimarju... Kirjutasin sedeli alumisse otsa, et „rohkem pole midagi vaja, olen terve, suudlen“. Paraku toodi umbes poole tunni pärast uuesti käsitsi kirjutatud nimekiri paki sisust. Kirjutasin juurde sedasama.

...Polotentsev on väljakannatamatu, lihtsalt mürgitas mu päeva. Kõiki Kesk-Aasia rahvaid, tadžikid välja arvatud, loeb ta alaväärtuslikeks. Samuti krimmitatarlasi ja kaukaaslasi. Omal ajal rääkis ta sama mustlaste ja neegrite kohta. Selgekujuline rassist! Lisaks sellele veel „superman“ ja Shylock. „Siin maailmas saab kõike osta, kõike!“ Siin ei pidanud ma enam vastu... Jumal tänatud, et on viimane päev.“

„LUULUDE“ TÜÜBID

Salakaval ja mitmepalgeline tõbi on see skisofreenia! Milliseid selle vorme ja variante meie 4. osakonnas vaid ei kohanud! Kahjuks pole ma psühhiaater ega suuda seetõttu kõigist neist asjatundlikult jutustada ja diagnostilistesse lahtritesse paigutada. Ent psühhiaatriaõpikusse ei soovi ma teadlikult pilku heita.

Kõikidest „luulude“ (asetan selle sõna jutumärkidesse, rõhutades, et 90-95% juhtudest olid need „luulud“ udutamise ja zekaade tühjad väljamõeldised) liikidest esines võrdlemisi tihti reaktiivseid seisundeid, reaktiive. Tundub, et sobitades seda skisofreeniaga, nimetatakse seda selle katatooniliseks sündroomiks.

Reeglina olid reaktiivikuteks noored kutid. Nad lamasid liikumatult, tardunud poosides ja olid osavõtmatud kõige suhtes, mis ümberringi toimus. Mõned väljendasid kohkumist, peitusid pead tekiga kattes („Parun“ Kuznetsov, Tumor), teised lebasid katmatult, tegid isegi mingeid ühetaolisi, monotoonseid liigutusi. Näiteks mustahabemeline reaktiivik-maiasmokk paitas kogu aeg oma habet, Kүүntesõõja järas küüsi ja nii edasi. Oli veel tedretähniline punapäine poisiklutt Moskva oblasti Tšehhovi linnast (nime ei mäleta), kes teki all tundide kaupa masturbeeris, seda eriti varjamata.

Nähtavasti pidi selleks, et end kiviks muuta, olema võimas tahe ja seetõttu ei õnnestunud see lõpuni peaaegu kellelgi. Noh, esiteks reetsid kõik suitsumehed end suitsupausidega, kuna käimlas põetaja pilgu alt vabanenutena pidasid nad end täiesti arutult üleval: rääkisid ja naersid. Elavnesid ka söögi ja sauna ajal. Ent kõige raskemaks katsumuseks oli pidurdamatus, reeglina läksid seal kõik reaktiivikud „lõhki“. Kuid oli ka selliseid, kes vastu pidasid. Vaat üks kutt pimendatud palatist (tean temast vaid seda, et ta oli tehnikumis õpetaja) pidas vastu. Nähtavasti seetõttu tunnistati ta lõppude lõpuks haigeks.

Palju kindlamaks ja raskesti paljastatavaks „luuluks“ on niinimetatud kuulmishallutsinatsioonid, hääled. Nende vastu võitles meie „ameeriklane“ Vartanjan, need kiusasid ka Semjon Petrovitšit ja Saša Sokolovi. Millegipärast huvitas arste alati, k u s nimelt hääli kõlas, selle asukoht. Nähtavasti suutsid nad vastuse järgi kindlaks määrata, kas lõhnab simuleerimise järele või mitte. Vaat, Vartanjani kõlasid hääled „sees“, kõrvus, ja see osutus millegipärast mitte õigeks. Aga Polotentsevi hääled olid voodi all peidus ja see oli vastuvõetav. Veel olid „head“ hääled „Polkovnik“-Korotkevitsil: need „asusid tööle“ vaid kuriteo hetkel, ent pärast seda haihtusid ja enam tagasi ei tulnud. Kui ta oma Kamtšatkal läks öösel kuhugi labidaga, ütlesid need talle ainult ühe lause: „Viruta tagumisele!“ See tähendab, ta kõndis mööda rada, eespool läks mingi naine, aga tagapool tuli teine. Ent hääled ütlesid: tagumist! Noh ja tema siis... tegi asja klaariks.

See inimene tunnistati vist süüdimatuks. Nähtavasti just tegutsemise vältimatuse ja „käsu“ õigsuse tõttu, või kuidas...

Veel olid täieliku ümberkehastumise „luulud“. Vaat Vartanjan tundis, et on Ameerika kongresmen... Esines mingisugusel maanial põhinevaid „kahestumisi“. Näiteks toosama Rozovski, inimene kes justkui siiralt uskus, et kroonu raha kulutamine totalisaatoril pole kuritegu. See tähendab, et võib-olla mõtleski, et see pole eriti hea, ent armastus Vene traavli vastu, soov aidata kodumaist hobusearetust olid tugevamad ja ta ei suutnud midagi teha, ei olnud võimeline end valitsema. Kaldun möönma, et see oli tõepoolest haiglaslik ja maniakaalne kirg.

Väga huvitav „luul“ oli Volodja Võskovil, noorel, taibukas moskvalasel, kes oli kakluse pärast arretereeritud. Too teatas raviarstile (usalduslikult ja „saladuslikult“), et on tegelikult terve, ent tahab vaimuhaiglasse pääseda, sest vanglas... antakse väga halvasti süüa. Mis peamine, seal ei anta liha, aga ta ei suuda ilma selleta, kuna ilma lihata käib tal pea ringi ja jalad paistetavad üles, talle on vaja iga päev vähemalt 100-150 grammi liha, muidu ta lihtsalt sureb. Vaat selliselt ta jutustaski: lihtsalt ja rahulikult.

Ja üllatav, läbi läks! See tähendab arstid ei suutnud mõeldagi, et selline lihtsameelsus (selle õnge nad läksidki) on väljamõeldis. Tõsi, sugulased kutsuti välja ja need justkui kinnitasid, et see nooruk on tõesti liha „kiiksuga“.

Nii korraldas see armas nupumees endale lihaga haigladieedi! Jumala eest, täitsamees!

12. MÄRTS 1974. A. VIIMANE KOMISJON

Ja viimaks 12. märts. Päiksekest pole, ilm on sombune. Ümberringi hall igavus. Nagu alati tegelen võimlemisega ja pesen ülakeha. Hommikusöök hilineb, köögis on mingi katelde remont. Lõpuks tuuakse vedelavõitu kakaod ja herkuloputru. Viimane kord saan seda jumalate rooga maitsta. Nagu alati, keeldub Polotentsev söögist.

„Ei, ei! Ma kardan! Ma söön oma toitu!“

Kohe hommikusöögi järel tuleb Anna Andrejevna mulle järele.

„Komisjoni minek. Olete valmis?“

Mida on kerjusel valmis panna, vöö vööle. Ja olengi kolmandat korda „aktuse“ toas, 4. osakonna kõrge psühhiaatrilise konklaavi ees. Nüüd istub esimehe kohal valkjate, siledade, tahapoole lakutud juustega umbes viiekümneaastane mees. Tema kõrval vasemal, mu eelmine esinaine Bobrova. Mind pannakse samale kohale istuma mis eelmisel korral. Laua taga minu vastas, ainult et seekord mitte kaugel, istub justkui minust demonstratiivselt eemale hoidev Lunts, tema kõrval Tabakova. Räägivad omavahel, minust välja tegemata. Nagu alati on kaugemal Jakov Lazarevitš, Margarita Feliksovna, Alfred Abdulovitš ja Svetlana Makarovna. Veel on kohal Albert Aleksandrovitš Fokin.

Kogu protseduur kestab 5-10 minutit. Komisjoni juhataja küsib mu enesetunde kohta. Nagu alati, täpsustan: kellega on mul au? Ja esimest korda kuulen vastust:

„Minu nimi on Katšajev.“

Järgneb mitu värvitut küsimust tema poolt. Ei Lunts ega Tabakova, rääkimata juba ülejäänutest, ei päri seekord midagi. Meelde on jäänud, et Alfred Abdulovitš vaatab mind millegipärast kaastundlikult ja tähelepanelikult, ta justkui puuriks mind pilguga.

„Noh, ongi kõik,“ toob Katšajev kuuldavale. „Olete vaba.“

„Võib-olla teete mulle tulemuse teatavaks?“ küsin temalt.

„H-m... Teile teatab raviarst.“

Lahkun. Ja otse mu kannul, mind ukse juures tabades, tormab välja Ljubov Jossipovna.

„No vaat, Viktor Aleksandrovitš! Aga teie kartsite... Näete, kõik on hästi!“

„Mis on hästi?“

„Noh, teile kasuks. Nii nagu te tahtsite!“

Naine naeratab, ta silmad säravad. Mulle isegi näib, et kitsukese koridori läbipääsu rüsinas sirutab ta oma käed minu poole.

Postsriptum.

Naine teeskles. Pika, kahe- või kolmelehelise ekspertiisiakti lõpul, millega kuu aega tagasi toimiku sulgemise ajal tutvusin, lugesin äkki minu süüdivaks tunnistamise otsuse järel lõbustavaid ridu:

„Ajuti püüab personalile märkamatu häälestada uuringualuseid instituudi osakonnas kehtivate kordade vastu.“

Ma ei tea, millest on jutt. Ega äkki sullepea ja jalutamiste nõudmistest? Ei silmnähtav oli Ljubov Jossipovna tibatilluke kättemaks, hoiatus GULAGile minu... kalduvusest „vastu häälestada“. Ja see oli kõik, mida see naine suutis...

KUIDAS IKKAGI KASSIITADA?

Lõpule jõudva jutustuse kestel olen mitu korda alla kriipsutanud, et Lollide Instituudis selliseid tegelikult peaaegu ei olnud. Muidugi said arstid sellest aru, seetõttu oli nende peamiseks ülesandeks mitte haigete väljaselgitamine, vaid simulantide paljastamine. See tähendab, et igale järjekordsele uuringualusele läheneti kui potentsiaalsele tervele ja neid lolliks teha püüdavale inimesele, aga see mõistagi määratles nii nende psühholoogia kui ka puhtmeditsiinilise taktika.

Ja see oli tõepoolest nagu „Kes keda?“, see visa ja aeglane vastasseis toimus igal tunnil ja minutil. Ja enamikul juhtudest ei olnud see õnnetute zekaade kasuks... Üldiselt arstid siiski tegid oma asja (see on riigiasja) ära ja seisis kindla filtrina ees teel psühhiaatrilisse „paradiisi“. Iseäranis valvsad olid nad riigivara riisujate, kroonuvaraste ja üldse kõigi suhtes, kelle süüdimatuks tunnistamise puhul riskis riik ilma jääda võimalikust altkäemaksust. Tunduvalt kergem on igatsetud lollimajja pääseda (vähendades üleliidulist kuritegevuse protsenti) igasugustel huligaanidel, vägistajate ja isegi mõrtsukatel.

Milliseid järeldusi võib teha? Ülemal ma jutustasin, kui nutuselt lõppesid paljude mu palatikaaslaste jaoks nende meelegeitlikud, kohati väga julged ja andekad katsed petta pealinna eksperte. Noh, aga kas oli neid ikkagi võimalik petta ja oma eesmärgi saavutada? Ja kuidas oli seda võimalik kõige lihtsamalt teha?

Vastan jaatavalt. Jah. Ma muidugi ei taha, et mu märkmed muutuksid kassiitada soovijatele juhendiks, pealegi pole mul ka piisavalt teadmisi selliste nõuannete jaoks. Ütlen vaid üht: selleks oli vaja maksimaalset lihtsust ja loomulikku käitumist ning rahulikkust ja kannatlikkust. Tuli end sisse „mässida“ nagu Maikl, taimede käskija, lülitada kõigest ümberringi toimuvast välja, elada need kuu-kaks oma mõtmes, oma tuultes.

Just seda paljud ei osanud. Joobnuna maitsvast toidust, andusid nad kõhuorjusele, silitades rahulolevalt ja täiesti tervete inimeste moel oma täissöönud pugusid. Itsitasid suitsunurkades, rääkisid endast valjusti palatites. Aga mis peamine, neid tõmbas ligimeste poole, nad sõbrunesid, moodustades palatites ja nurkades gruppe. Enamasti olid nad midagi teadvad, loomingulised, noh nimetame neid ehk intelligentseteks inimesteks. Nemad ju ei suuda olla ilma suhtlemata, mokalaadata, oma „mina“ ilmutamata, et mitte öelda esile toppimata. Ei hakka nimesid nimetama, lugeja võib neid kergesti kõigi mu palatikaaslaste seast ette kujutada.

Väga oluline oli arsti ees mitte välja näidata soovi saada haigeks tunnistatud. Seda ei tohtinud kuidagi välja öelda, ei häälevärina ega sümptomite ja aistingute kuhjamisega. Vaat, arst küsis igaühelt: „Kas teil on lapsepõlves olnud peavigastusi või -põrutusi?“ Ja nüüd läks lahti. Selgus, et peaaegu igaüks oli alates varasest lapsepõlvest katustelt, puude otsast või hobustelt kukkudes oma õnnetu pea ära löönud... Peale selle olid kõigil olnud nakkuslik kollatõbi ja meningiit ning suisa kõik sugulased olid vaimuhaiglates.

Arstiga jutuaajamise vorm ja vestluse iseloom teenisid samuti diagnostika huve. Nende kohtumistete ootus, usalduslikkus ja arsti ees pugemine, muutusid muidugi eksperdi jaoks samuti faktideks. Ma ei tea, kas Gennadi Nikolajevitš lõppude lõpuks tunnistas oma imikala Kamenetski haigeks. Kui jah, siis kindlasti vaid austusest tolle uurija (hingesugulase!) ameti suhtes, vastasel korral poleks ju selline avalik lipitsemine ja pugemine aidanud ühestki vüravast sisse pääseda.

Muuseas, paljudele uuringualustele, nende seas ka mulle, esitati küsimus: „Kas te tunnete, et olete haige?“ Mõnelt küsiti lausa otse: „Kas te tahate, et teid haigeks tunnistataks?“ Kahjuks olid vastused ühte laadi. Mulle tundub, et kõige arukam oli Volodja Võškotšovi vastus, kuidagi oli tal näkanud leida ebašabloonne ja liht-loomulik vorm.

Oli meil ka selline juhtum. Suures palatis oli morn, tume inimene, kes oli täiesti kindel, et ta tunnistatakse haigeks, kuna oli minevikus kannatanud haigushoogude käes ja

psühhiaatriadiapanseris arvel. Eriti rahustas teda see, et talle tehti kolmel korral koljuröntgen, seejuures leiti pildil midagi. Ja äkki... kutsuti see inimene esmaspäeval tappi, s.o tunnistati terveks. Ta reaktsioon oli täiesti sündsusetu. Kriitvalgeks muutununa sööstis ta arstide kabinetti (näib, et tollesama Gennadi Nikolajevitši juurde). Läbi ukse oli kuulda, kuidas ta karjus ja midagi tõestas. Seejärel tormas välja ja jooksis palatisse... üleni pisarais.

„Kuidas küll mind niiviisi peteti“ halas ta täielikult enesevalitsust minetades. „Lähen kohe kaebama!“

Uuesti tormas ta kabineti juurde, ent Gennadi Nikolajevitš oli ukse seestpoolt lukustanud ja tema õnnetu patsient tagus nuuksudes kaua ust käte ja jalgadega.

Lõppude lõpuks viidi ta loomulikult ära. Peaaegu et lohistati mööda koridori.

Ja ikkagi oli zekaade seas võitjaid. Leidus osavaid ja nupukaid. Enamasti olid nendeks need, kes ei kippunud „paradiisi“ jõuga, pea ees tulle joostes, selle soomustatud ust pea ja rusikatega tagudes.

POLIITILISTE OLUKORD. KAS SÜÜDI ON ARSTID?

Täiesti teistsugune oli Serbski-nimelises instituudis nn poliitvangide olukord.

„Tahate seda või ei taha, Viktor Aleksandrovitš, ent teid tunnistatakse niikuinii haigeks,“ rääkis mulle Semjon Petrovitš. Selle mustahabemelise prohveti suu kaudu kõlas tõde. Minu terveks tunnistamist, seda üllatavat fakti, et nõukogude psühhiaatriline valaskala, kes oli mu peaaegu alla neelanud, äkki välja sülitas, loen ma erakordselt mittetüüpiliseks. Lihtsalt juhtus minu jaoks olema väga soodus hetk, kui viimaks sel prožektoritulede keskmesse haaratud, nurka surutud ja paljastatud valaskalal, ühtäkki, nagu Odessas öeldakse, „tekkisid voolmed“. Juhtunuks see lugu aasta või poolteist varem, oleksin piuksugi tegemata ta tumedasse, haisvasse kõhtu kadunud.

Jah, selliseid juhtumeid, nagu minuga lähiminevikus, peaaegu ei olnud. Mul puuduvad andmed, ent toetudes mulle teadaolevatele faktidele, siis milliseid juhtumeid meie teistmõtlejate terveks tunnistamisest võin nimetada? Ainukesena Ilja Burmeisterovitši 1969. aastal. Veel Vladimir Bukovskit 1971sel, mil teda hoiti kolm kuud instituudis, ent ikkagi tunnistati (oldi sunnitud tunnistama) terveks. Kuid see oli erakordne juhtum, mis oli seotud kõige tähtsama, esimese ja kõige mehisema nõukogude vanglapsühhiaatria paljastajaga ning tol ajal lihtsalt ei saadud teisiti käituda.

Kõik ülejäänud jäid valaskala kõhtu. Ja Luntside, Azamatovite ja Tabakovade, kõigi nende timukate käed ei värisenud.

Aga miks ei värisenud? Kas nende peale surus üksnes „riiklik tellimus“? Või olid veel mingid sama ületamatud põhjused? Mis neid üldse vedas ja juhtis? Milles need inimesed võib-olla olid või ei olnud süüdi, ei saa ju siiski neile ainult järele karjuda: „Timukad! Timukad! Timukad!“

„Haletsege, inimesed, timukaid!“ laulab A. Galitš.

Noh, kui just mitte haletseda, siis ikkagi tuleks selgeks teha, ära kuulata, vaadata...

Ja kui järele mõtled, püüad nende psühholoogiat ja nende nii-öelda innustavad motive mõista, jõuad järeldusele, et siin ei ole kõik lihtne.

Noh, esiteks seesama „teaduslik“ kontseptsioon, seesama skisofreenia tõlgendus, eriti õpetus selle nn loiult kulgevast vormist, kogu see sümptomaatiline šabloon, mis on loodud „psühhiaatria Lõssenko“ prof Snežnevski ja temataoliste poolt. Ma ei räägi siin selle kontseptsiooni, mis laialdaselt ja autoriteetsele lääne psühhiaatria poolt ümber lükatud, pahelisusest ja ebateaduslikkusest, ent nõukogude arstidele oli see kahjuks praktiline baas ja tegevusjuhend! Ja tõepoolest, see avar, laialivalguv (ent milleski täpne, sirgjooneline meie dogmaatilistes raamides õpetatud mõtlemise jaoks) šabloon võis olla kergesti sobitatud iga meie „teisitimõtlemise“, „vabadusearmastuse“ ja „õiguseihkamise“ jms juhtumi sisse. „Mittešabloonne mõtlemine“, „kõrgendatud huvi ühiskondlike ja poliitiliste probleemide vastu“, „kalduvus sattuda konfliktsetesse olukordadesse“, te ainult kuulake neid sümptomaatilisi silte! Aga natuke edasi järgneb juba „kalduvus reformaatorlusele“, „tõetsimise luul“, „opositsioonilisuse luul“, „antikommunismi maania“ jms, see kõik on ju meie psühhiaatrilistest iseloomustustest pärit ning kõik me oleme muidugi haiged, haiged, haiged.

Seda enam, et loiult kulgev skisofreenia, nagu kinnitab prof Snežnevski, võib tavalistes oludes (oo, küll on suurepärase omadus!) üldse mitte kuidagi avalduda.

Ning arstid-täideviijad ja diagnostikud on löödud ja heidutatud; nemad muidugi ei saa jätta diagnoosi panemata seal, kus see on ilmselge.

Suurt abi osutame me neile ise. Jah, ma ei ütelnud valesti. Teiseks ja väga oluliseks faktoriks meie, tervete, hulludeks tunnistamisel on meie endi käitumine eeluurimisel ja ekspertiisis, meie nii-öelda psühholoogiline mudel.

Muidugi on see „mudel“ täielikuks vastandiks harjumuspärasele ja arusaadavale kriminaalsele mudelile, millega instituudi arstid kõige sagedamini kokku puutuvad. Need inimesed on muidugi arusaadavad, nad koputavad siia, nendele ustele. Nad teavad, mida tahavad, on usaldavad ja avameelsed, vaatavad arstidele suhu, ei vaidle, ei mässa, ei raiu õigusi... Üldiselt, ehkki nad on kurjategijad, on neil materiaalne ja inimlik ning, nagu lähiminevikus öeldi, „sotsiaalselt lähedane“ psühholoogia. Vaat seda pidaski silmas P. G. Grigorenko Margarita Feliksovnast rääkides – selle naisega kontakti puudumisest: „Vaatasin talle otsa ja mõistsin, et iga mu vastus on naise jaoks kasutu, et tema jaoks on inimene, kes läheb materiaalse kaotuste peale välja, süüdimatu, missugustest kõrgetest ajenditest ta sel puhul ka ei juhinduks.“

Siin ta siis on, see võti! Muidugi see teine „anti-mudel“, mis ei koputanud s i i a uksele, vaid v a s t a s s u n a s, mis mõtles, võitles ja ei andnud alla, oli juba psüühiline anomaalia, normist kõrvalekaldumine ning haigus. Ja kui kirjutad proteste, kinnitad, et Solženitsõnit on vaja avaldada, et NSV Liidus pole vabadust, et kui sa ei lähe valimistele, kleebid lendlehti, nõuad vanglas piiblit, oled sa süüdimatu, süüdimatu, süüdimatu!

Aga su käitumine eeluurimisel! Mida? Keeldumine osalemast? Mitte ühtki täidetud protokolli toimikus?

Süüdimatu!

Ja käitumine siin! Ah et meie, arstid, oleme needsamad vangivalvurid? Ja te ei soovi meiega rääkida, lükkate tagasi? Ja isegi käed on rinnal ristatud?.. Ja vihkamine silmis?

„Viktor Aleksandrovitš! Vaat, te nii väga ei taha ja kardate haigeks tunnistamist, aga samal ajal teete kõik selleks, et teid haigeks tunnistataks. Mispärast siis,“ pinnis Ljubov Jossipovna. Ja prof Bobrova küsis sedasama komisjonis, s.o ka tema ei saanud mu „mudelist“ aru.

Ei saanud aru. Ütlen veelkord: kui poleks olnud soodsat juhus (nähtavasti „kõrgemal pool“ öeldi: „Hüva. Jätke ta rahule. Hakkame kohut mõistma.“), ei kirjutaks ma neid ridu ja ei võrdleks „psühholoogilisi mudeleid“.

Nii et mida ma sellega ütelda tahan? Et kõiges oli süüdi mitteamusaamine ja tegelikult oli õigus mõlemal poolel, aga sel juhul arstid, eriti reaarstid, ei ole süüdi ning me oleme, nagu öeldakse, neid ilma asjata mustanud? Kas sõdur-käsutäitja on vastutav väejuhi poolt kavandatud kuritegude eest? Ja üldse, kas süüks saab olla mõtlemise inertsus, ustavus dogmaatilistele šabloonidele, võimetus meie psühholoogiat lõpuni tajuda?

Ei, seda ma ei väida. Ja ma ei vabasta arste süüst. Sest nemad ei olnud ju reasõdurid ning vanus ega intellekt polnud see...

Serbski-nimelise instituudi arstid, kõik need õpetatud daamid ja härrad on v a s t u t a v a d o m a k u r i t e g e l i k e t e g u d e e e s t i l m s e l g e l t t e r v e t e i n i m e s t e v a i m u h a i g l a t e s s e p a i g u t a m i s e p ä r a s t, kuna nende inimeste veendumused ja mõtteviis ei lange kokku riikliku standardiga. Ja kõik nad teadsid, mida teevad. Ja nad ei elanud vaakuumis, nad ei saanud mitte teada, et eetrit raputasid rahvusvahelised protestid psühhiaatriliste repressioonide vastu NSV Liidus. Aga kui nad seda teadsid, siis oleksid pidanud järele mõtlema. Mis sest, et uuritavad „sümptomid“ mahtusid kergesti Snežnevski ja Luntsi šablooni, mis sest, et nende inimeste arusaamatu, uhke ja julge käitumine neid häiris. Alati on parem, kui sa tegelikult tahad jääda „pühaks ja puhtaks“, öelda „ei“, „ei ole haige“, selle asemel, et öelda „jah“. Aga äärmisel juhul lahkuda, eemalduda, jätta maha see häbiväärne vanglainstituut, kas siis Moskvast on meediku jaoks vähe valikuid?

Ei, nad ei läinud ära. Juba ainsa riiklikus repressiivasutuses, vanglaametkonnas töötamise faktiga määrisid need „Hippokratese pojad“ oma suure eellase vannet. Ent nad

läksid kaugemale, terrorisüsteemi teadliku toetamise niivõrd, kasvasid sellega kokku, muutusid selle osaks, kombitsateks, mis juba ise kinni haarasid, hoidsid ja lahti ei lasknud.

Ei, ma ei pese sugugi instituudi arste puhtaks, kogu oma teosega kutsun ma nende üle kohut mõistma. Ja see kohus on juba alanud, ehkki pole veel nimetatud kõigi kurjategijate nimesid ja mitte kõik soovijad ei saa kohtusaali minna. Usun, et kunagi peetakse tõeline kohtuprotsess nende inimeste üle. Muidugi mitte vägivallaga kätte makstes, ilma trellidega trellide vastu neimates, vaid südametunnistuse ja moraalse kohtuna, mis peab üle kogu maailma kõlama.

Usun vabasse ja demokraatlikkusse Venemaasse, kus selline protsess on võimalik.

NAASMINE KURISTIKKU

Vaid 10-15 minutit pärast komisjoni tuldi mulle järele. Seesama Anna Andrejevna ja Vitja „emme“, haleda südamega põetaja Anna Fjodorovna.

„Noh, ongi kõik, kullake. Läheb sõiduks...“

Silmad olid mõlemal kurvad.

Ma ei tea, mis oli tol hetkel mulle näkku kirjutatud. Kuid mingit kergekujulisemat stressi ma kindlasti läbi elasin. Nii on alati ja GULAGi riigis ei saa sel ainsal, alati ootamatul hetkel teisiti olla, kui valvur lükkab su ees lahti ukse teadmatusse, karjades koos su nimega:

„Valmis panna koos asjadega!“

Kogusin oma „asjad“ kokku, jätsin Semjon Petrovitši ja Feduloviga hüvasti.

„Ärge olge minu peale pahane, Viktor Aleksandrovitš,“ lausus Polotentsev. „Mina soovin teile kerget saatust. Ärge nina norgu laske. Ja... ärge neid ahve haletsege!“

Ja jälle olen esimesel korrusel, kotte täis kamorkas. Antakse välja mu asjad. Saapad on kotis olemisest lääpas, toiduained on kaetud libeda hallitusekihi. Vatiopet oleks nagu lehm mäletsenud. See on üleni niiske ja libe... Mind saadab Anna Fjodorovna, aitab kotte kanda. Minuga koos paneb end riidesse mingi kutt, kes kogu aeg veiderdab põetajate ja naisriidehoidjaga, pillub naljatusi. Meid mõlemaid viiakse hoovi ja pannakse „ronka“ istuma. Jätan Anna Fjodorovnaga hüvasti. Seesama lühikest kasvu kapteninäss oma portfelliga, kes mind Butörkast tõi, hüppab kabiini.

Gaas. Nõksatus. Haame kutiga teineteisest kinni. Sõidame. Hüvasti, Lollide Instituut!

Teel saame tuttavaks. Mu kaaslane ulatab edvistavalt nagu külapreili tantsupeol oma käe ja esitleb end:

„Kahekümne Esimese Sajandi Inimene.“

Ah, lõpetage! Kas mulle pole juba küllalt? Muide, enam ma juba ei üllatu. Lühikese aja jooksul olin ma tuttav tulevase Ameerika presidendiga... Egiptuse vaaraoga... miks siis ei pidanud ilmuma veel üks kuulsus, sel korral kõrgema lennuga, tulevikust!

„Ronga“ kummid krigisevad, lukud kolisevad, Sein nihkub paigast. Olen jälle Butörka õues. Needsamad jäljed, tabelikesed, protseduurid... Šmonn, see on siin arendatud täiuslikkuseni. Kondenspiim ja šokolaad võetakse ära, küllalt, magus elu on läbi. Jälle viiakse pead pügama... Seejärel sauna. Kuni peseme, aetakse kõrvalosakonda naised. Seinad on õhukesed, kuulda on kilkamist, naeru ja veepladinat. Kahekümne Esimese Sajandi Inimene pressib end vastu seina:

„Tüdrukud! Rääkige minuga! Kas olete alasti? Nataša, kes see on? Missugused su tissikesed on? Küll tahaks sind praegu? Oi...!“

Ja minu poole vabandavalt pöördudes:

„Saad aru, ma pole ju kümme aastat naisi näinud...“

Naiste häälte ja kilkamise saatel oma nähtamatu Natašaga juttu ajades, onaneerib ta nohisedes ja vääneldes otse duši all...

Jah, see on juba vangla...

XXI SAJANDI INIMENE

Pesemise ja toitmise järel viiakse meid läbi hoovi juba tuttavasse „ekspertiisi“ korpusesse. Antakse voodiriided. Taas korpuseülevaade kannul mööda treppe, läbikäike ja koridore. Pahh! – tuttav „13. blokk“, vaheruum poolkeldrikorruse kaugemas otsas, kus peetakse surmaminejaid ja „eriti-erilisi“. Mõlemal pool on kümmekond väikest, „tumma“ kambrit, millel on lisaks tavapärasele lükandriivile veel tabalukk. Vertuuhai viib meid vasakult äärmisse nurgakambrisse. Jumaluke, see on ju sama 64s, millega ma Butõrkaga tutvumist alustasin. No muidugi, vaat on ka kalendrike seinal ja tuttav allkiri „Šeik-antikommunist“. Niisiis see kõik oli minuga? Võib-olla ma lihtsalt tukastasin nagu Rip Van Winkle selle kalendrikese all?

XXI Sajandi Inimene muudkui räägib ja räägib, küll ikka veab mul lobamokkadega. Ta nimi on Ženja I., 29aastane, pärit Novosibirskist. Istub juba koos vaheaegadega umbes 15 aastat: taskuvarguste, kaklust jms eest. Ühesõnaga tõeline GULAGi poeg. Viimane kaasus on segane ja keeruline. 1959. aastal läks varguse eest viieks aastaks istuma. Permi laagrite iiveldama paneva elu tõttu hakkas kassiitama ja tunnistati haige. Veel seal, Uuralis. Suunati Smolenski erivaimuhaiglasse, kus istus mõned aastad. Karistuse lõpuni jäi, nagu ta jutustas, 9 kuud. Ja äkki... Ženja kambrikaaslane, kes istus juba umbes kaks aastakümnet, meelitas ta põgenema. Ei kujuta ette, kuidas nad sealt minema said (erivaimuhaigla asub Smolenski eeluurimisisolaatori territooriumil), ent said. Läksid, milles olid: halattides ja haiglasussides. Smolenski ääres sattusid mingile ühisaiaaiale ja „tegid puhtaks“ mõned suvilad. Hankisid rõivaid ja riietusid ümber. Ühest majakesest võtsid „igaks juhuks“ käärid ja kööginõu. Noh aga pärast...

„Me, lollid, oleks pidanud vaid kaugemale minema,“ jutustas Ženja, „ent siin, saad aru, olid õunad! Punased, ripuvad okstel, milline saak! Ma ju polnud viis aastat näinud, kuidas õun kasvab! Kaif tuli peale... Seisame puude all ja muudkui kugistame ja kugistame...“

Siin aias tagaajajad nad kätte saidki. Puhkenud kähmluses löid nad ühe majori maha, see oli Smolenski vangla ülevaade asetäitja režiimi alal... Nagu Ženja mulle jutustas, lõi ainult ta paarimees – kaksteist korda kääridega. Tema, Ženja, olevat vaid „jalgu kinni hoidnud“...

Mõlemad saadeti ekspertiisi. Oma sõbra saatuse kohta ei teadnud Ženja midagi, ent ise viibis ta Serbski instituudis ei vähem ega rohkem kui kuus kuud ja ikkagi tunnistati ta vaimselt terveks.

„Noh, ma hakkam ikkagi võitlema, Viktor! Mis sa arvad,“ uuris ta, „ega kõik pole veel kadunud?“

Võidelda tal tasus. Sest... elajalik mõrv... kahekesi... kaasneva põgenemisega... Asi lõhnas võska⁴⁵ järele.

Aga kassiitas Ženja meisterlikult. XXI sajandi inimene, tulnukas, kes oli juhuslikult lennanud meie korrastamatule ja arusaamatule maale. Ja tõi kaasa leiutise, ta tahab Maa elanikud õnnelikuks teha, õpetada, kuidas kolbides ja katseklaasides munadest... inimesi kasvatada! Ent salakavalad ja alatud Smolenski haigla arstid varastasid ta saladuse, aga tema kuulutasid hullumeelseks ja pistsid vangi...

Oo, tasus näha, kuidas ta sellest jutustas, endale vastu rinda lüües, mingisuguseid homunkuluse inkubaatori skeeme joonistades, poetades jutu sisse mingite nimedega formuleeringuid ja igasugust akabradabrat, nii-öelda „häiritud teadvust“. Sealsamas plahvatas, vihtus tšetšotkat⁴⁶, joonistas taas retorte... Ega arstid teda asjata kuus kuud instituudis hoidnud.

⁴⁵ Surmanuhtlus ehk sotsialistliku kaitse kõrgeim määr (vn *высшая мера*) – vangide argoos „võska“ (vn *вышка*).

⁴⁶ Tšetšotka – hoogne vene tants.

...Toodi õhtusööki. Lõginal lendas lahti ukseks olev toiduluuk ja ikka seesama jagaja-tädi keeras meie kaussidesse Butõrka firmarooga, kalatõugudest balandat hirsid ja soolakurkidega... Jah, see oli juba reaalsus! Ženja keeldus toidust. Aga mina torkasin mingi meeleheitlikku jõuga lusika balandasse. Selle maitse tõi mind lõplikult ärkvele, Miraažide Maailmast meie patuse maa peale. Ja ma vohmisin kausi energiliselt tühjaks, otsekui valaks endasse GULAGi uut elustavat jõudu.

Kitsal seina sisse müüritud metallvoodil suikudes nägin veel kaua mu ees kõikuva Ženja siluetti. Ta luges luuletusi. Need olid väidetavalt spetsiaalselt tema jaoks kirjutatud ühe Smolenski erivaimuhaiglas vaevleva teisitõtlejast arsti poolt.

*Человек 21-го века поселился у нас за стеной,
Человек 21-го века, а сказали: "тяжелый больной".
Человек 21-го века, намечал ты иные пути,
В Атлантиду, а может, к ацтекам собирался корабль провести.
Человек 21-го века, все ли правильно ты рассчитал?
Или дрогнули стенки отсека, и не вынес нагрузки металл?
Человек 21-го века, ты узнать бы, конечно, не прочь:
Отчего на шестую часть света опустилась кровавая ночь?
Человек 21-го века, ты, наверно, лишь в книжках читал,
Как в России сибирский калека – возводил для себя пьедестал.
Человек 21-го века, ты, наверное, в школе учил,
Как пилили стволы в лесосеках инженеры, артисты, врачи.
Человек 21-го века, знаю я – доказать ты хотел,
Что свобода нужна человеку, а покорность есть рабский удел.
Человек 21-го века, ты, должно быть, смертельно устал.
В 21-ом ты был человеком, а в 20-м – "закрученным" стал!⁴⁷*

Värsid voolavad aeglaselt ja joobnult. Uinun selle kõnelaulu saatel. Aga tõega, milline sajan on praegu? kus ma olen? kas tõesti juhtus minuga kõik see, mis mulle praegu meelde tuli või nägin seda kõike unes? Raskustega end ühest unenäost lahti kiskudes, langen teise, selleks et täielikult kõik äsjane unustada.

Kindlus ja rahu tulevad mu hinge.

⁴⁷ 21. sajandi inimese asus meil elama seina taha, /21. sajandi inimesele aga öeldi: „raskesti haige“. /Antlantisessse, aga võib-olla asteekide juurde pidi viima laev. /21. sajandi inimene, kas olid kõik õigesti arvestanud? /Või värisid vaheruumi seinad ega talunud koormust metall? /21. sajandi inimene, sa vist teada sooviks: /Miks on kuuendikule maailmast langend verine õõ? /21. sajandi inimene, sa vist raamatutest lugend vaid, /Kuidas Venemaal Siberi lombak end pjeestaalile tõstis. /21. sajandi inimene, sa vist koolis õppind, /Kuidas metsa langetasid insenerid, näitlejad, arstid. /21. sajandi inimene, tean, et sa tahtsid tõestada, /Et vabadust vajab inimene, aga truusalmlikkus on orjade pärus. /21. sajandi inimene, sa vist surmani väsind oled. /21. sajandi inimene olid, ent 20. sajandi sust „väändunu“ sai!

MÄRKUSED

1. SM – siseministeerium. Tegeleb korra tagamisega ning juhib miilitsat, paranduslike tööde laagreid, vanglaid ja erivaimuhaiglaid. (Tavalised vaimuhaiglad on tervishoiuministeeriumi alluvuses.) SMi käsutuses on suures sõjaväeüksused, mis on tavalisest armeest eraldi.
2. Patsiendid, kes vaimuhaiglatest välja kirjutatakse, peavad end elukohajärgses haiglas arvele võtma. Nad on kohustatud läbi tegema uuringu oma „sotsiaalse ohtlikkuse“ kohta. Suurte nõukogude pühade või mingi tähtsa riigitegelase saabumise eel, kutsutakse nimekirja järgi kõige „ohtlikumad“ välja ja suletakse kaheks nädalaks vaimuhaiglasse.
3. KrK paragrahvid 64, 70 ja 72 käsitlevad „riigi vastu sooritatud eriti ohtlikke kuritegusid: kodumaa reetmine, spionaaž, terroriaktid, sabotaaž, purustusi ja katastroofe esile kutsunud teod, nõukogudevastane agitatsioon ja propaganda, riigi poolt mittekontrollitud organisatsioonide moodustamine“. Kõik need juhtumid suunatakse eriti ohtlike riiklike kuritegudega tegelevasse komisjoni.
4. Oleg SOLOVJOV, insener-keemik Stavropolist (Põhja-Kaukaasia) arreteeriti 1969. a märtsis süüdistatuna omakirjastuslike materjalide trükkimises, tunnistati süüdimatuks ja viibis kuni 1972. a augustini vaimuhaiglates.
5. Leonid PLUŠTŠ, ukrainlasest matemaatik, töötas Kiievi küberneetikainstituudis. Juulis 1968 vallandati teisitimõtlejate üle peetud kohtuprotsesside kriitika tõttu. Inimõiguste kaitse initsiatiivgrupi NSV Liidus liige ja asutaja. Arreteeriti jaanuaris 1972 KGB repressioonide käigus Ukraina opositsiooni vastu. Pärast kaheksateistkümmne kuulist vangistust tunnistati Pluštš kohtu poolt süüdimatuks ja suunati „ravile“ Dnepropetrovski erivaimuhaiglasse. Tänu tema laialdase kaitsekampaaniale läänes vabastati ta haiglast ja sisuliselt saadeti tapiga läände. Koos temaga lahkus ka ta pere Prantsusmaale.
6. Paragrahv 188 sätestab, et „juhul kui kohtu-meditšiinilise või kohtu-psühhiaatrilise ekspertiisi läbiviimisel tekib vajadus statsionaarseks jälgimiseks, paigutab uurija süüdistatava või kahtlustatava vastavasse meditsiinasutusse, mis märgitakse ära määruses ekspertiisi määramise kohta“.
7. Erinevalt teiste maade justiitsorganitest on nõukogude prokuratuuril suured võimuvolitused. Tegelikult õigusmõistmise tagamiseks, täidab see MVD või KGB organite poolt läbiviidava eeluurimise ajal juriidilise järelevalve ja kontrolli funktsioone.
8. VNFSV KrK paragrahv 102 sisuliselt katab kriminaalkuriteo „tahtlik tapmine raskendatud asjaoludel“.
VNFSV KrPK paragrahvi 403 p-s 1 on öeldud: „Meditšiinilist laadi sunnimeetmed, mis pole kriminaalkaristuse meetmed, on sellegipoolest riikliku sunni meetmed ja neid saab määrata ainult kohtu poolt.“
9. Peagi pärast läände suundumist, Pariisis toimunud pressikonverentsil, teatas Leonid Pluštš: „Hulluka õudus haaras mind kohe algusest peale. Ma osutusin kolmandaks inimeseks kahe kokku lükatud koiku peale“. (veebuar 1976)